

Henni Huikuri

**SOSIAALITYÖNTEKIJÄT
NÄKÖALAPAIKALLA:
SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN NÄKEMYKSIÄ
ERIVARVOISUUDESTA IKÄÄNTYNEIDEN
VÄLILLÄ JA SOSIAALITYÖN ROOLISTA SEN
LIEVITTÄJÄNÄ**

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Pro gradu -tutkielma

Helmikuu 2020

TIIVISTELMÄ

Henni Huikuri: Sosiaalityöntekijät näköalapaikalla: sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä eriarvoisuudesta ikääntyneiden välillä ja sosiaalityön roolista sen lievittäjänä

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Sosiaalityön tutkinto-ohjelma

Ohjaaja: Arja Jokinen

Helmikuu 2020

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastelen sosiaalityöntekijöiden käsityksiä eriarvoisuudesta ikääntyneiden välillä. Tavoitteenani on selvittää, mitä on ikääntyneiden välinen eriarvoisuus sosiaalityöntekijöiden kuvaamana ja millaisia sosiaalipalvelujärjestelmään liittyviä eriarvoistavia tekijöitä sosiaalityöntekijät tuovat esiin. Tämän lisäksi tutkin, millaisena sosiaalityöntekijät näkevät mahdollisuutensa vaikuttaa eriarvoisuuden vähenemiseen.

Tutkielmani teoreettinen viitekehys muodostuu eriarvoisuuteen, ikääntyneiden hoivaan, gerontologiseen ja rakenteelliseen sosiaalityöhön liittyvistä tutkimuksista, joita yhteiskuntatieteissä on tehty 2000-luvulla. Tutkimuksen kannalta keskeisiä käsitteitä ovat eriarvoisuus- ja hyvinvointivaltio käsitteiden lisäksi gerontologinen, kriittinen ja rakenteellinen sosiaalityö.

Aineisto on kerätty kirjoituspyynnöllä ikääntyneiden parissa työskenteleviltä sosiaalityöntekijöiltä. Tutkielmani on laadullinen tutkimus, jossa tutkimussuuntauksena on fenomenografia. Aineiston analyysimenetelmänä hyödynnetty fenomenografista analyysiä.

Tutkimuksen tulokset muodostuvat kuvauskategorioista, jotka tiivistävät sosiaalityöntekijöiden käsityksiä ikääntyneiden välisestä eriarvoisuudesta ja sosiaalityöntekijöiden mahdollisuuksista vaikuttaa tähän eriarvoisuuteen. Tutkimukseen osallistuneilla sosiaalityöntekijöillä oli runsaasti näkemyksiä asiakkaiden elämään negatiivisesti vaikuttavista arjen eriarvoistavista haasteista. Ikääntyneiden välinen eriarvoisuus näyttäytyi vahvimmin linkittyvän ikääntyneen taloudelliseen ja sosiaaliseen tilanteeseen. Sosiaalityöntekijät käsittivät eriarvoistaviksi palvelujärjestelmään liittyviksi käytännöiksi sosiaalisten suhteiden huomattavan merkityksen sosiaali- ja terveyspalvelujen saamisessa, taloudellisesta tilanteesta aiheutuvat erilaiset osallisuuteen kytkeytyvät haasteet, kuntien erilaiset palvelut ja niiden erilaiset kriteerit sekä sähköisen asiointin aiheuttamat haasteet ikääntyneille. Sosiaalityöntekijät kuvasivat eriarvoisuuden lieventämistä koskevia vaikuttamismahdollisuuksiaan asianajoroolin, rakenteellisen sosiaalityön toteuttaja- roolin, yhteistyön edistäjä- ja vähäinen vaikuttaja -roolien kautta. Niiden sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa, jotka kuvasivat voivansa vaikuttaa ikääntyneiden väliseen eriarvoisuuteen, tärkeänä näyttäytyi mahdollisuus tehdä ikääntyneen asiakkaan taloudellista tilannetta helpottavia viranomaispäätöksiä.

Tutkielman perusteella voidaan, että palvelujärjestelmässä on eriarvoistavia käytänteitä ja ikääntyneet tarvitsevat asioiden hoitoon tuekseen sosiaalityötä, jonka tärkeänä tehtävänä on tärkeää yrittää vaikuttaa eriarvoisuuden lievittämiseen. Tutkimustulokset korostavat laaja-alaisen palvelutarpeen arvioinnin ja sosiaalityön asianajotyön merkitystä.

Avainsanat: ikääntyneet, gerontologinen sosiaalityö, eriarvoisuus, hyvinvointivaltio, rakenteellinen sosiaalityö, fenomenografia.

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

ABSTRACT

Henni Huikuri: Social workers' conceptions of inequality between older people and roles concerning the possibility to reduce inequality between older people.

Pro gradu

Tampere University

Social work

February 2020

The aim of this study was to find out how social workers describe inequality between old people. The second purpose of this thesis was to observe social workers' conceptions about their possibilities to impact inequality between old people.

The theoretical framework of this study consists of a literary review on conducted inequality, elderly care and gerontological social work research in the social science research field during the 21th century. The essential theoretical concepts of the thesis are inequality, gerontological social work, welfare state, structural and critical social work.

The research material was collected by a writing request from social workers. These social workers were currently working with old people in the context of gerontological social work. The results of this qualitative study are analyzed by using phenomenographic analysis.

The results are based on description categories. The results pointed out four different description categories in both research questions. Social workers' descriptions of inequality between older people are divided into four categories. Social workers saw that the lack of social relations as one of the factors causing inequality between old people. In addition, the financial situation, varying access to welfare services and the requirement of online services cause the differences in possibilities to participate in everyday life.

Additionally, four different roles based on social workers descriptions about possibilities to affect inequality between old people were found. The first of these roles described was a social worker as a contributor to old people's welfare. The second role was a social worker as structural social work influencer. The third way to affect was social worker's role as promoter of collaboration. There were also social workers who didn't see social worker position in reducing inequality.

The findings of the study portrait the importance of understanding that social services system include differential practices. Aged persons need help from the well-knowing close relative or social worker who tries to influence on inequality reduction.

Keywords: old people, gerontological social work, inequality, welfare state, phenomenography, structural social work

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

Sisällys

1 JOHDANTO	1
2 IKÄÄNTYVÄ YHTEISKUNTA	5
2.1 Ikääntynyt käsitteenä	5
2.2 Suomalainen hyvinvointiyhteiskunta ja ikääntyvän väestön palvelut	6
2.3 Uusliberalistinen suunnanmuutos sosiaalipolitiikassa	9
3 ERIARVOINEN YHTEISKUNTA	12
3.1 Yhteiskunnallinen ja sosiaalinen eriarvoisuus	12
3.2 Eriarvoinen vanhuus	16
3.3 Eriarvoisuus ja sosiaalityö	17
4 KRIITTINEN JA RAKENTEELLINEN SOSIAALITYÖ IKÄÄNTYNEIDEN PARISSA	19
4.1 Gerontologisen sosiaalityön asiantuntijuus	19
4.2 Kriittinen gerontologinen sosiaalityö	21
4.3 Rakenteellinen sosiaalityö eriarvoistumisen vastavoimana	22
4.4 Sosiaalityöntekijä tiedon tuottajana ja epäkohtien esiintuojana	24
5 TUTKIELMAN TOTEUTUS	26
5.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset	26
5.2 Tutkimusaineisto	26
5.3 Laadullinen tutkimus	29
5.4 Tutkimuksen lähestymistapana fenomenografia	30
5.5 Fenomenografinen aineiston analyysi	33
5.6 Tutkielman eettisyys ja luotettavuus	38
6 ERIARVOISTAVIA TEKIJÖITÄ IKÄÄNTYNEIDEN VÄLILLÄ	41
6.1 Sosiaalisten suhteiden rooli eriarvoisuutta tuottavana	41
6.1.1 Sosiaaliset suhteet ikääntyneen tukena arjessa	42
6.1.2 Sosiaaliset suhteet arkea haastavana	45
6.2 Taloudellinen tilanne eriarvoisuutta tuottavana	46
6.2.1 Hyvä taloudellinen tilanne mahdollistajana	46
6.2.2 Heikko taloudellinen tilanne rajoittajana	48
6.3 Palvelujen saatavuuden haasteet eriarvoisuutta tuottavana	49
6.3.1 Maantieteellinen ja alueellinen eriarvoisuus	50
6.3.2 Julkisten palvelujen riittämättömyys ja kriteerien tiukkuus	51
6.3.3 Tiettyjen asiakasryhmien palvelujen puutteet	53
6.4 Sähköinen asiointi eriarvoisuutta tuottavana	53

6.4.1 Sähköinen asiointi syrjäyttäjänä	54
6.4.2 Sähköinen asiointi mahdollistajana	55
7 SOSIAALITYÖNTEKIJÄN ROOLI ERIARVOISUUDEN LIEVITTÄJÄNÄ.....	57
7.1 Sosiaalityöntekijä asianajoroolissa.....	57
7.2 Sosiaalityöntekijä rakenteellisen sosiaalityön toteuttajana	59
7.3 Sosiaalityöntekijä yhteistyön edistäjänä.....	60
7.4 Sosiaalityöntekijä vähäisenä vaikuttajana	61
8 YHTEENVETO JA POHDINTA	63
LÄHTEET.....	68
LIITE 1. KIRJOITUSPYYNTÖ SOSIAALITYÖNTEKIJÖILLE	75

KUVIOT JA TAULUKOT

Kuvio 1. Fenomenografinen aineiston analyysimalli	34
Taulukko 1. Sosiaalisten suhteiden rooli eriarvoisuutta tuottavana –kuvauskategoria	41
Taulukko 2. Taloudellinen tilanne eriarvoisuutta tuottavana -kuvauskategoria.....	46
Taulukko 3. Palvelujen saatavuuden haasteet eriarvoisuutta tuottavana –kuvauskategoria	49
Taulukko 4. Sähköinen asiointi eriarvoisuutta tuottavana -kuvauskategoria	54

LIITTEET

Liite 1. Kirjoituspyyntö sosiaalityöntekijöille	74
---	----

1 JOHDANTO

Tutkin tässä sosiaalityön pro gradu -työssä, millaisia käsityksiä kirjoituspyyntöni vastanneilla sosiaalityöntekijöillä on ikääntyneiden välisestä eriarvoisuudesta. Sen lisäksi tutkin, millaisena sosiaalityöntekijät näkevät mahdollisuutensa vaikuttaa eriarvoisuuden vähenemiseen tai lievittämiseen. Aihe on erityisen ajankohtainen, sillä väestö vanhenee Suomessa nopeammin kuin monissa muissa Euroopan maissa. Syksyllä 2019 lopulla julkaistussa Tilastokeskuksen väestöennusteessa ilmeni jopa odotettua suurempia muutoksia Suomen ikärakenteen vanhenemiseen (Tilastokeskus 2019). Väestön nopea ikääntyminen on jo muuttanut ja muuttaa tulevaisuudessa merkittävästi suomalaisen yhteiskunnan väestörakennetta, mistä aiheutuu kasvava palvelutarve esimerkiksi ikääntyneiden hoivalle ja erilaisille sosiaali- ja terveyspalveluille.

Väestön ikääntymiseen on reagoitu 2000-luvulla esimerkiksi muuttamalla ikääntyneiden hoivan painopistettä yhä enemmän kotiin tuotaviin hoivapalveluihin. Julkisten palvelujen kattavuudessa tapahtuneiden muutosten on todettu vaikuttavan palvelulupauksiin, joita kansalaisille on annettu (ks. Kröger & Van Aershot & Puthenparambil 2019). Suomalainen hyvinvointipolitiikka on perinteisesti perustunut ajatukselle universaaleista palveluista. Riittävän hoivan turvaaminen on nähty olennaisena tavoitteena pohjoismaisessa sosiaali- ja terveyspolitiikassa. Ikääntyneiden palveluissa esiintyvää universalismia on kuitenkin pidetty heikkona (esim. Kröger 2003; Szebehely & Meagher 2018).

Viime vuosien hyvinvointipolitiikassa tapahtuneiden muutosten vuoksi hyvinvointivaltion käsitteen on kuitenkin todettu lähes korvautuneen hyvinvointiyhteiskunnan käsitteellä, jossa valtion lisäksi useampi toimija on mukana hyvinvointia tukevien palveluiden tuottamisessa. Juhila (2006) toteaa uusliberalistisen painotuksen olevan taustalla muutoksessa, jossa hyvinvointivaltion käsite on korvautunut hyvinvointiyhteiskunnalla. Hyvinvointiyhteiskunta käsitteenä korostaa sosiaalisen vastuun siirtämistä yksilöille, yhteisöille ja vapaaehtoisjärjestöille. (Emt., 71.) Myös Julkunen (2001) on nostanut esille, että sosiaalipoliittisten suunnanmuutosten taustalta on paikannettu uusliberalistisia ajattelumalleja, joissa halutaan määrittää uudelleen hyvinvointivaltion roolia, vastuita ja velvollisuuksia ja korostaa yksilön vastuuta omasta elämästään. Kröger (2019, 125) toteaa suomalaisen ikääntyneiden hoivapalvelujärjestelmän olevan 2010-luvun lopulla hyvin erinäköinen verrattuna 1990-luvun alun tilanteeseen, jolloin Suomen arvioitiin yleisesti ottaen saavuttaneen hyvinvoinnissa pohjoismaisen tason.

Eriarvoisuus ei ole vain köyhien maiden ongelma (Therborn 2014). Vaikka Suomi on monessa asiassa mitattuna yksi maailman parhaista maista ja sen yhteiskunnalliset haasteet muodostuvat hyvinvoivan yhteiskunnan haasteista, eriarvoisuus on ongelma myös Suomessa. Suomalaisten hyvinvointi 2018 -teoksen päätuloksena on, että hyvinvointierot ovat sitkeitä (THL 2019). Yhteiskunnallinen eriarvoisuus asettaa ikääntyneitä yhteiskunnassa erilaisiin paikkoihin ja mahdollisuuksien äärelle. Therborn määrittää eriarvoisuuden tarkoittavan joidenkin ihmisten sulkemista kehitysten avaamien mahdollisuuksien ulkopuolelle. Therborn kuvaa esimerkiksi köyhyyden ilmentävän eriarvoisuutta. Vaikka köyhyys ilmenee eri tavalla eri paikoissa, sillä on kuitenkin universaali yhteiskunnallinen merkitys – se, että ihmisellä ei ole riittäviä resursseja osallistua siihen jokapäiväiseen elämään, jota valtaosa elää. (Emt., 29.)

Eriarvoisuuden huolellinen ja kokonaisvaltainen tutkiminen teoreettisena käsitteenä tarvitsee monialaista ja -tieteellistä tarkastelua. Kaikkia terveydessä ja hyvinvoinnissa havaittuja eroa ei voida pitää eriarvoisuutena. Eriarvoisuuteen kuuluvat erot, joiden olemassaoloon on mahdollista vaikuttaa yhteiskunnallisilla toimilla (THL 2019). Myös Blom, Melin ja Kankainen (2012) toteavat, että eriarvoisuudesta keskusteltaessa on otettava huomioon, että yksilöiden välistä eriarvoisuutta voivat selittää monet tekijät, joista osa voi olla ymmärrettäviä ja hyväksyttäviä. Kuitenkin kaikkea sellaista, mikä tuottaa järjestelmällisesti eriarvoisuutta ryhmien välille, tulee pitää epäreiluna. Eriarvoisuutta tuottavat poliittiset ja taloudelliset ratkaisut vaativat perusteluita ja kriittistä keskustelua. (Emt., 7.)

Tässä tutkielmassa lähestyn eriarvoisuutta yhteiskunnallisesta ja sosiaalisesta näkökulmasta, jossa eriarvoisuutta tutkitaan esimerkiksi osallisuuden, toimintamahdollisuuksien ja erilaisten yhteiskunnallisten rakenteiden vaikutuksen näkökulmista. Tarkastelu eri tieteenalojen näkökulmasta tarjoaisi paljon uutta tietoa, täydentäviä näkökulmia ja entistä laajempaa ymmärrystä eriarvoisuudesta teoreettisena käsitteenä. Tutkielmassani keskeistä on kuitenkin eriarvoisuutta tuottavien mekanismien tarkan määrittämisen sijaan tutkia, millaisena eriarvoisuus ikääntyneiden välillä näyttäytyy ikääntyneiden kanssa työskenteleville yhteiskuntatieteellisesti koulutetuille sosiaalityöntekijöille ja millaisena he näkevät oman työnsä tai sosiaalityön ja -turvan mahdollisuudet eriarvoisuuden vähentäjinä.

Eriarvoisuuden ja syrjäytymisen ehkäisyyn liittyvät teemat ovat sosiaalityön ydintä, jota ei saisi unohtaa sosiaalityön tutkimuksessa, koulutuksessa tai asiakastyössä. Rakenteellinen sosiaalityö, jossa sosiaalityön ammattilaiset tekevät yhteiskunnallisiin ja yhteisöllisiin tekijöihin liittyvää muutostyötä, yksi tutkielmani keskeisistä käsitteistä. Sosiaalityöntekijöille syntyneen tiedon ja kokemuksen esille tuominen on tärkeää. Tiedon tuottamisen ja sen jakamisen merkitystä perusteleo myös se, että

sosiaalityöntekijän työhön liittyy eettinen velvoite tuoda asiakkaiden hyvinvointia haastavia epäkohtia esiin. Juhila (2006, 180) on osuvasti todennut, että sosiaalityöntekijöiden tulee huolehtia, että yhteiskunnassa kuullaan myös heitä, jotka eivät itse jaksais taistella.

Sosiaalityöntekijöille kertyy yhteiskuntatieteellisen koulutuksen lisäksi tietoa myös asiakkaan arkea ja päivittäistä selviytymistä vaikeuttavista tekijöistä. Tästä syystä halusin tutkielmassani hankkia aineiston sosiaalityöntekijöiltä. Koska sosiaalityöntekijät työskentelevät lainsäädännön ohjaamina ja ovat tekemisissä ikääntyneiden palveluja koskevien muutosten kanssa, ajattelen, että sosiaalityöntekijät hahmottavat kuhunkin aikaan liittyviä yhteiskunnallisia olosuhteita ja heillä on jonkinlainen käsitys hyvinvointia haastavista yhteiskunnallisista rakenteista. Tätä tietoa tarvitaan myös palvelujärjestelmää koskevien päätösten tekemisessä.

Ikääntyneiden välisen eriarvoisuuden tarkastelu on tärkeä ja ajankohtainen teema myös siitä syystä, että sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuskeskustelussa sosiaalinen ja sosiaalipalvelut jäivät vähäisempään rooliin (esim. Saikkonen ym. 2015). Ikääntyneiden palvelujärjestelmää koskevasta keskustelusta huolimatta keskustelu ikääntyneiden asemasta ja oikeuksista on vähäistä. Sosiaali- ja terveydenhuollon rakenneuudistukseen liittyvässä mediakeskustelussa esillä oli terveyserojen kaventamisen tavoitteet, mutta pohdinta sosiaalisesta ja yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta tai laaja-alaisesta hyvinvoinnin tukemisesta oli mediakeskustelussa vähäistä. Sosiaalityö ja etenkin ikääntyneiden parissa tehtävä sosiaalityö tuntui jäävän taka-alalle tässä keskustelussa.

Pro gradu -tutkielmassani pidän tärkeänä, että tutkielman aihe on ajankohtainen ja liittyy ikääntyneiden kanssa tehtävään sosiaalityöhön. Sosiaalityön opiskelijana ja tulevana sosiaalityöntekijänä näen tärkeänä myös tutkia eriarvoisuutta ja ikääntyneiden asiakkaiden hyvinvointia haastavia tekijöitä ja osallistua niihin liittyvään keskusteluun. Työkokemus ikääntyneiden palvelutarpeen arvioinnin parissa on lisännyt entisestään kiinnostustani ikääntyneiden kanssa tehtävään sosiaalityöhön ja samalla kasvattanut tietoa ikääntymiseen liittyvistä kysymyksistä. Sosiaalityön asiakkaina on usein iäkkäitä, joilla on erilaisia säröjä jättäviä elämäkokemuksia takanaan. Haluan sosiaalityöntekijänä olla mukana edistämässä sitä, että iäkkään ihmisen arki olisi turvallista ja mielekästä. Ikääntyneiden kanssa tehtävässä työssä minua kiinnostaa erilaiset elämänhistoriat ja se, miten eletty elämä ja aiempi ja nykyinen yhteiskunnallinen aika näkyy ihmisten kertomuksissa. Koen tärkeänä myös sen pohtimisen, miten sosiaalityössä voitaisiin ehkäistä ylisukupolvista eriarvoisuuden kokemusta.

Tutkielmani teoreettisessa taustassa keskeisessä osassa ovat hyvinvointivaltion muutosta kuvaavat sosiaalityön ja sosiaalipolitiikan alaan kuuluvat 2000-luvulla tehdyt tutkimukset. Tutkimussuuntauksena laadullisen tutkimuksen piiriin kuuluvassa pro gradu -työssäni on fenomenografia, jossa tutkitaan, miten jokin ryhmä ihmisiä ymmärtää ja käsittää erilaisia ilmiöitä. Tavoitteena on löytää ja systematisoida ajattelutapoja, jotka ovat jaettuina ja sosiaalisesti merkittäviä. (Huusko & Paloniemi 2006, 164–166.) Sosiaalityöntekijöiltä kirjoituspyynnöllä kerätty aineisto on analysoitu Niikon (2003) kuvaamalla fenomenografisella analyysillä.

Aloitan työn teoriaosuuden käsittelemällä ikääntymiseen liittyviä määrittelyjä. Kuvaan ajankohtaisia ilmiöitä ikääntyneiden palvelujärjestelmässä, ikääntyneen käsitettä ja vanhuutta yhteiskuntatieteissä ja sosiaaligerontologisessa tutkimuksessa. Kolmannessa luvussa hahmotan eriarvoisuuden käsitettä ja sen monimuotoisuutta. Aloitan kirjoittamalla viimeaikaisista eriarvoisuutta käsittelevistä tutkimuksista, sen jälkeen kirjoitan eriarvoisuuden ulottuvuuksista ja eriarvoisesta vanhuudesta ja sosiaalityöstä. Tutkielmani neljäs luku keskittyy pohtimaan rakenteellista sosiaalityötä ja kriittistä sosiaalityötä yhtenä vaikuttamisen välineenä. Taustoitan suomalaista gerontologisen sosiaalityön kontekstia ja pohdin ikääntyneiden parissa työskentelevän sosiaalityöntekijän asiantuntijuutta. Tutkielman keskeisten käsitteiden ja vanhustyön kontekstin kuvailun jälkeen avaan viidennessä luvussa tutkielmani tavoitteita, tutkimuskysymyksiä ja menetelmiä. Tutkielmani kuudennessa ja seitsemännessä luvussa kirjoitan tutkimuksen tuloksista. Kahdeksas luku käsittelee tutkimuksen keskeisiä johtopäätöksiä ja tutkielman tuloksista nousevia ajatuksia.

2 IKÄÄNTYVÄ YHTEISKUNTA

2.1 Ikääntynyt käsitteenä

Vanhuus ja vanhana oleminen on yhteiskunnan luokitteleva konstruktio. Vanhuspalvelulaissa (980/2012) puhutaan pääasiassa iäkkästä henkilöstä, joka kuvataan ”henkilöksi, jonka fyysinen, kognitiivinen, psyykkinen tai sosiaalinen toimintakyky on heikentynyt korkean iän myötä alkaneiden, lisääntyneiden tai pahentuneiden sairauksien tai vammojen vuoksi taikka korkeaan ikään liittyvän rappeutumisen johdosta”. Ikääntynyt väestö puolestaan määritellään laissa vanhuuseläkkeeseen oikeuttavassa iässä olevaksi väestöksi. Varsinaisen vanhuuden on usein ajateltu alkavan 75 ikävuodesta. (Jyrkämä 2001, 279–282.) Vanhuus voidaan määritellä monin tavoin ja siihen vaikuttaa esimerkiksi lainsäädäntö, yhteiskunnan asenteet ja oma vanhuuden kokeminen. (Nurmi ym. 2014, 235.) Valtakunnallisessa Vanhusbarometri-tutkimuksessa tuli ilmi, että ikääntyneiden suomalaisten mielestä paras ilmaisu kuvaamaan yli 60-vuotiaita ihmisiä on eläkeläinen tai erilaiset ikääntyviin ihmisiin viittaavat ilmaisut. Vanhukseksi tutkimuksessa miellettiin yli 80-vuotias ihminen. (Vaarama, Hakkarainen & Laaksonen 1999, 4–5.)

Uudessa vanhuustutkimuksessa on kuitenkin kyseenalaistettu ihmisten luokittelemista pelkän iän perusteella, koska se kadottaa näkyvistä monet vanhojen ihmisten välillä olevat merkittävät erot (Karisto, Kröger & Seppänen 2007, 11). Vanhuus ymmärretäänkin yhä enemmän biologisena, kulttuurisena ja sosiaalisena konstruktiona (esim. Heikkinen 2013, 401). Kronologinen ikä on ollut aiemmin keskeisesti vanhuutta määrittävä tekijä, mutta nykyään iälle hahmotetaan monia merkityksiä. Ikä on esimerkiksi kontekstisidonnainen, suhteellinen, biologinen, institutionaalinen, kokemuksellinen ja juridinen käsite. (Jyrkämä, Puustelli & Ylilahti 2009, 149.) Iän määrittely on sidoksissa siihen, mihin ilmiöön ikä kulloinkin liitetään. Ikä käsitetään eri tavalla puhuttaessa iästä esimerkiksi yksilön kokemuksena tai viitattaessa yhteiskunnallisiin merkityksiin ja eri ikäryhmien oikeuksiin.

Yhteiskunnalliset muutokset ja ilmiöt vaikuttavat myös vanhuuteen ja sen kokemiseen. Yhteiskunnan kehityssuunnista esimerkiksi yhteisöllisyyden väheneminen, yksilön oman vastuun korostaminen, yksin asuminen ja yhteiskunnan teknistyminen voivat hankaloittaa iäkkäiden elämää ja myös ”vanhentaa” (Heikkinen 2013, 401). Iäkkäät eroavat toisistaan terveyden, elämäkokemuksen, taloudellisen tilanteen sekä toimintakykynsä perusteella, joten tästäkään syystä ikävuosien määrä ei ole täysin toimiva mittari vanhuuteen (Nurmi ym. 2014, 235). Samalla elinajanodotteen pidentymisen kanssa myös arvio vanhuuden alkamisistä on noussut. Uudet ikäkategorioiden, esimerkiksi kolmannen

iän kategoria on esimerkki siitä, että vanhenemiseen liittyvät käsitykset muuttuvat eri aikakausina. Kolmanteen ikään liitetään monia positiivisia asioita, kuten parantunut terveys ja toimintakyky ja aiempaa aktiivisempi yhteiskunnallinen osallistuminen. (Heikkinen 2013, 401.)

Valitsin tutkielmaani ikääntyneen käsitteen kuvaamaan gerontologisen sosiaalityön asiakasryhmää, koska pidän ikääntyntä esimerkiksi seniorikansalaista, ikäihmistä tai vanhusta neutraalimpana käsitteenä. Ikäihmisen käsitteen näen suppeana ja rajoittavana. Sana antaa vaikutelman, että ihminen ymmärretään ensisijaisesti vain jokin iän edustajana sen sijaan, että ihminen nähtäisiin ainutkertaisena yksilönä. Toisaalta myös ikääntyneen käsitettä on kritisoitu siitä, että se viittaa liikaa yksilön ikään (Ylikarjula 2011, 40) ja lisäksi siitä, että ikääntyminen alkaa jo syntymästä ja kaikki ovat jossain määrin ikääntyneitä. Toisena vaihtoehtona olisin voinut käyttää käsitettä vanhus kuvaamaan gerontologisen sosiaalityön asiakasryhmää. Vanheneminen on kuitenkin jokaiselle erilainen kokemus ja käsitykset vanhuuden alkamisesta vaihtelevat. Sana vanhus on haluttu karttaa (Kaskiharju 2003, 280) ja tilalle on tullut erilaisia ikään liittyviä ilmaisuja. Yhä useampi toivoo voivansa määrittellä itse, miten häntä kutsutaan, ja millaisia mielikuvia häneen liitetään (emt., 280).

Ei ole samantekevää, millaisia käsitteitä iäkkäistä ihmisistä käytetään. Ylikarjula (2011, 40) toteaa, että käsitteillä voidaan vaikuttaa ikääntyneen kokemukseen kohtaamisesta ja samalla käsitteiden käyttö voi tuoda esiin työntekijän näkemyksiä ikääntymisestä. Vanhuutta ikävaiheena on pidetty epämuodikkaana ja käyttöön on tullut uusia seniorikansalaisen ja ikääntyvän ihmisen käsitteitä. Uudet nimitykset poistavat aiemmin vanhaan ihmiseen liitettyjä näkemyksiä ja tuovat tilalle uusia, eikä näin olleen ikänormeista poikkeaminen ole ehkä samalla tavalla näkyvää kuin aiemmin. (Kaskiharju 2003, 280.) Näen positiivisena sen, että käytössä olevat käsitteet eivät herätä mielikuvaa vanhasta ihmisestä tietyn tyyppisenä. Englannin kielessä ikääntyneiden asiakasryhmää kuvataan usein sosiaalityössä termillä ”older people” sen sijaan, että käytettäisiin käsitettä ”elderly”. Puhumalla vanhoista ihmisistä vanhuksien sijaan huomioidaan iäkkäiden välillä olevat erot ja ihminen huolimatta hänen avuntarpeestaan. (Ray & Phillips 2012, 5.)

2.2 Suomalainen hyvinvointiyhteiskunta ja ikääntyvän väestön palvelut

Väestörakenteen erilaiset muutokset vaikuttavat keskeisesti myös sosiaalityön toimintaympäristöön (esim. Kananoja 2017, 444). Tilastokeskuksen syyskuussa 2019 julkaistu väestöennuste kuvaa hyvin väestön ikääntymistä ja ikääntymisen nopeaa tahtia Suomessa. 65 vuotta täyttäneiden osuus väestöstä oli vuonna 2017 noin 21,4%. Luvun arvioidaan vuonna 2030 olevan 26,1 % ja vuonna 2060 31,1%

(Tilastokeskus 2018). Suomessa ikääntyminen on vielä nopeampaa kuin muissa OECD-maissa ja pari vuosikymmentä edellä muita länsimaita (Kalliomaa-Puha & Kangas 2015; Jylhä 2014). Yli 85-vuotiaita ihmisiä oli Suomessa vuonna 1985 sitten noin 35000, vuonna 2015 heitä oli noin 135 000 ja vuonna 2040 ennusteen mukaan noin 360 000 (Jylhä 2015, 40). Kaikkein ikääntyneiden määrä lisääntyy kovaa tahtia, ja juuri tämän ikäryhmän kasvu vaikuttaa merkittävästi palvelutarpeeseen. (Koskinen & Martelin & Sihvonen 2013, 32; Kröger ym. 2007, 8.)

Ikääntyneiden palveluista ei puhuta vain mielipidekirjoitussivuilla. Myös poliittiset päättäjät ovat havahtuneet ikääntyneen väestön kasvavaan palvelutarpeeseen (esim. Ray & Seppänen 2014). Anttonen (2009, 54) kirjoitti vuonna 2009, että hoiva on tämän hetken tärkeimpiä sosiaalipoliittisia kysymyksiä niin Suomessa kuin muualla maailmassa. Kymmenen vuotta myöhemmin tilanne on samankaltainen: hoivaan liittyvät kysymykset ovat mediassa esillä päivittäin, ja kasvavan ikääntyneen väestön palveluihin mietitään ratkaisuja. Tammikuussa 2019 ikääntyneiden ympärivuorokautisesta hoidosta heräsi aktiivinen julkinen keskustelu, kun Sosiaali- ja terveydenhuollon lupa- ja valvontavirasto Valvira sulki hoivan laatuun liittyvien epäkohtien vuoksi yksityisen tuottajan tehostetun palveluasumisen yksikön. Jo tätä ennen iäkkäiden palveluista ja hoivan laadusta viime vuosina käyty keskustelua ja keskustelu kiihtyy usein ennen poliittisia vaaleja. Julkisuudessa käytävä keskustelu ikääntyneiden palveluista liittyy usein esimerkiksi hoidon laatuun tai hoitajamitoituksiin ympärivuorokautisessa hoidossa tai kotihoidon kiireeseen. Myös omaishoidon tuki herättää runsaasti keskustelua.

Ikääntyneiden kotihoidon ja omaishoidon kehittäminen oli esimerkiksi myös yksi edellisen hallituksen viidestä kärkihankkeesta. ”Kehitetään ikäihmisten kotihoitoa ja vahvistetaan kaikenikäisten omaishoitoa” -kärkihankkeen tavoitteena oli varmistaa vanhuspalvelulain toteutuminen kotihoitoa lisäämällä (Hallituksen strateginen ohjelma 2015, 25). Kärkihankkeeseen liittyi paljon kuntia ohjeistavia toimenpideohjeita ja osahankkeita. Nykyisen, vuonna 2019 valitun hallituksen ohjelmassa yhtenä sosiaaliturvan uudistamisen tavoitteena on ikäihmisten toimeentulon turvaaminen ja köyhyyden vähentäminen ja eriarvoisuuden vähentäminen, jonka todetaan ohjaavan kaikkea hallituksen päätöksentekoa (Hallituksen ohjelma 2019, 158–159).

Väestön ikääntyminen tarkoittaa merkittävästi kasvaa tarvetta ikääntyneiden palveluille. Ikääntyneiden palveluilla viitataan palveluihin, joiden tavoite on auttaa ihmistä selviytymään arkisessa elämässään ja joita voi nimittää myös hoivapalveluiksi (Anttonen 2009, 54). Ahosola ja Lumme-Sandt (2019, 228) määrittelevät hoivan tarkoittamaan laajasti kaikkia niitä toimia, joihin ihmiset tarvitsevat toisen ihmisen apua arjesta selvitäkseen. Anttonen ja Zechner (2009) puolestaan

kuvaavat hoivan käsitteen viittaavan avuntarpeiden laaja-alaisuuteen. Hoiva on sekä fyysisistä että psyykkisistä tarpeista huolehtimista ja molempia, ruumiillista työtä ja läsnäoloa. (Emt., 17.)

Ikääntyneiden palvelut saavat muotonsa vanhuspolitiikassa, joka koskee ikääntyneiden kansalaisten tarpeita, asemaa, elämänlaatua ja hyvinvointia. Kehittämissuunnitelmien ja -hankkeiden lisäksi ikääntymis- eli vanhuspoliittiset tavoitteet ja linjaukset määritellään lainsäädännössä, hallitusohjelmassa, sosiaali- ja terveystieteiden strategiassa ja laatusuosituksissa (Aaltonen, Henriksson, Tillikka, Valokivi & Zechner 2014, 248.) Vanhuspalvelujen rakennemuutoksesta puhuttaessa viitataan usein laitoshoidon vähentämiseen ja kotiin tuotavien palveluiden lisäämiseen. Laitoshoidon vähentäminen tarkoittaa, että aiemmin laitoshoidossa olleet ikääntyneet hoidetaan yhä useammin kotona tai tehostetussa palveluasumisessa. Myös kotihoidon kriteereitä on tiukennettu kohdistumaan runsaasti apua tarvitseville (Kuusinen-James & Seppänen 2012, 315). Vähemmän apua tarvitsevien tulee hankkia palvelu muilta kuin kunnallisilta toimijoilta (Kröger & Leinonen 2011, 131).

Ikääntymistä ja iäkkäille suunnattujen palvelujen tarvetta kuvastaa hyvin Tampereen yliopistossa tehty Tervaskannot 90+ -tutkimus. Tutkimusta on tehty vuodesta 2001 lähtien lähettämällä postikyselyjä kaikille tamperelaisille 90-vuotiaille ja sitä vanhemmille. Tutkimuksessa on todettu molempien, sekä hyväkuntoisten ja aktiivisten yli 90-vuotiaiden, että hoivaa tarvitsevien määrän kasvavan nopeasti. Ympäri vuorokautinen pitkäaikaishoito keskittyy siis entistä enemmän hyvin vanhoille ihmisille ja heidän viimeisiin elinvuosiinsa. Ihmiset elävät pidempään hyväkuntoisina, mutta samaan aikaan myös haurauden ja apua tarvitsevien hyvin vanhojen määrä kasvaa. Tämä kuvastaa hyvin sitä, että palvelutarpeeseen vaikuttaa keskeisesti ikääntyneen väestön sisäinen ikärakenne. (Jylhä 2014; Jylhä ym. 2018.) Jylhä (2014) nostaa palvelutarpeiden kasvamisen yhteydessä esille myös muistisairauksien kasvavan määrän, sillä muistisairaus on sidoksissa ikään. Yli neljä kymmenestä 90 vuotta täyttäneestä sairastaa muistisairautta. (Emt., 267.)

Suomi käsitetään hyvinvointivaltioksi tai nykyisin ennemminkin hyvinvointiyhteiskunnaksi. Etenkin maailman mittapuulla Suomea voidaan pitää monella tapaa arvioituna valtiona, jossa kansalaiset voivat hyvin. Perustuslaki takaa kansalaisille laajat poliittiset, taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet (Suomen perustuslaki 1999). Oikeudet ja vapaudet vaativat kuitenkin tarkastelua, ja on aiheellista kysyä, millaisia vapaudet ja oikeudet tarkalleen ovat. (Mäntysaari 2017, 72.) Suomalaiseen hyvinvointivaltioon liitetäänkin keskeisesti ajatus universalismista. Universalismin juuret ovat yhdenvertaisuudessa, ajatuksessa, että kansalaiset ovat yhdenvertaisia yhteiskunnan jäseniä. Universalismi tarjoaa asukkaille hyvinvointia vahvistavia oikeuksia, ja

oikeuden saaminen perustuu siihen, että asukas on esimerkiksi äiti, lapsi tai ikääntynyt. Universalismista puhutaan usein pohjoismaisen hyvinvointivaltion yhteydessä. Tällöin tarkoitetaan yhteiskunta- tai hyvinvointivaltiomallia, jossa valtion tavoitteena on lisätä koko väestön hyvinvointia ja samalla vähentää eriarvoisuutta ja huono-osaisuutta. (Anttonen & Sipilä 2017, 53–57.)

Universalismissa on kyse vastavuoroisuudesta. Etuuksien tarkoituksena on vahvistaa asiakkaiden toimintakykyä, mikä samalla edistää myös valtion toimintakykyä (ks. Anttonen & Sipilä 2017). Universalismista puhuttaessa esiin tulevat vahvan ja heikon universalismin käsitteet. Vahvalla universalismilla tarkoitetaan, että kaikki etuuteen oikeutetut saavat samanarvoisen palvelun tai etuuden. Esimerkiksi lapsilisä ja peruskoulu ovat esimerkkejä tästä. Heikolla universalismilla viitataan puolestaan kuulumista samaan järjestelmään, jonka sisällä voi olla eroja saatavuudessa ja kattavuudessa (Anttonen & Sipilä 2009, 167). Anttonen ja Sipilä (2017) käyttävät esimerkkinä suomalaista vanhusten hoivaa. Mikään laki ei tarkoin määrittele, milloin selkeä oikeus hoivaan syntyy. Tämä tarkoittaa, että kuntien on mahdollista päättää, millaiset ovat palvelun tai etuuden saamiset ehdot. Omaishoidon tuki on tästä konkreettinen esimerkki. (Anttonen & Sipilä 2017, 57).

2.3 Uusliberalistinen suunnanmuutos sosiaalipoliitikassa

Julkunen (2006) käyttää uusliberalistisen suunnanmuutoksen käsitettä kuvatessaan hyvinvointipoliitikassa tapahtuneita muutoksia. Uusliberalistisia toimintoja on tuotu käytäntöön hiljaisesti ilman demokraattista päätöksentekoa. Avointa keskustelua ideologioiden vaikutuksesta ei ole käyty, mutta siitä huolimatta niiden mukaisia muutoksia on tehty hyvinvointivaltion rakenteisiin. (Eräsaari 2006, 89; Kalliomaa-Puha 2015; Ahosola 2018, 13). Ahosola (2018, 13) toteaa väitöskirjassaan uusliberalistisen käänteän jalkautumisen Suomeen muuttaneen vanhuspoliittista ajattelua ja hoivatyötä hyvin perustavalla tavalla. Tällä viitataan vanhuspalvelujen rakenteessa ja kattavuudessa tapahtuneisiin huomattaviin muutoksiin 2000-luvulla (Ray & Seppänen 2015, 239).

Uusliberalistinen ideologia haastaa juuri universalismia. Mäntysaari (2017) kirjoittaa, että kysymykset yksilön oman vastuun suhteesta julkiseen vastuuseen ja perheiden vastuusta omasta tilanteestaan ovat olleet sosiaalihuollon keskeisiä kysymyksiä jo 1800-luvulta lähtien. Viime vuosina uusliberalistisessa poliittisessa ajattelussa huomio on kiinnittynyt yhä enemmän sosiaalipoliitikkaan ja etenkin sosiaalityöntekijöiden toimintaan. Huolena on nähty sosiaalipoliitikan rahoitushaasteiden lisäksi se, että sosiaaliturva heikentää työmoraalia. Mäntysaaren mukaan ei ole liioiteltua sanoa, että jyrkimpien uusliberalististen kantojen mukaan sosiaalityölle ei ole oikeutusta. Toteamus tiivistää

hyvin sosiaalityön ja kunkin yhteiskunnallisen ajan välisen yhteyden. Sosiaalityöhön vaikuttaa aina hallitseva yhteiskunnallinen eetos, mikä on yhä selvemmin ollut viime vuosina uusliberalistista. Toisaalta Mäntysaari toteaa vuonna 2015 kirjoitetussa tekstissään, että sosiaalityön tulevaisuudessa on näkyvissä myös valoa, sillä uudet ajatukset haastavat uusliberalismia, koska niukkuutta korostava yhteiskuntapolitiikka ei näytä saavan aikaan toivottua talouskasvua Euroopassa. (Emt., 77.)

Vahva painotus kotona asumisessa ja omaishoivassa on näkynyt jo pitkään hallitusohjelmissa ja hoivapolitiikan linjauksissa. Projektit ja hankkeet ovat suunnanneet ikääntyneiden hoivapalvelujen kehittämistä ja muokanneet vanhustyön suuntaa. Julkisen avun rajaamisen tarvetta on perusteltu vanhusväestön kasvulla. Samaan aikaan julkisen hoivan rajaamisen kanssa on perheiden vastuuta ja hoivan yhteiskunnallista työjakoa määritelty uudelleen. Poliitiikan linjaukset näkyvät kehittämishankkeissa kielellisinä valintoina, jotka juurtuvat hiljalleen myös käytännön vanhustyöhön. Puhetapa ja kieli ovat keskeisiä uudelleenmäärittelyn välineitä. Uudelleenmäärittelyssä perheiden vastuu hoivatyöstä ja sen koordinoinnista on lisääntynyt. Tässä muutoksessa myös julkisen avun varassa elävät vanhojen ihmisten haavoittuvuus on kasvanut. (Ahosola & Lumme-Sandt 2019, 228.)

Yhtenäisen teorian sijaan uusliberalismi on pikemminkin kattokäsite erilaisille yksilönvapautta korostaville näkemyksille, politiikkaohjelmille, -aloitteille ja -strategioille. Uusliberalismin merkitys sosiaalityölle näkyy siinä, miten uusliberalismin ajatukset ovat muuttaneet valtion ja kansalaisen suhdetta markkina-kuluttaja-suhteeksi. (Penna & O'Brien 2013, 137–138.) Sosiaalityölle uusliberalismi tarjoaa monia uhkakuvia. Uusliberalismiin keskeisesti sisältyvä mitattavien tulosten ensisijaisuus voi pahimmillaan johtaa siihen, että huono-osaisimpien palvelut sekä ennaltaehkäisevät palvelut karsiutuvat pois, koska heitä pidetään liian vaikeina tai auttamisen ulottumattomissa olevana (Vanhala 2005, 82–83).

Yhtä uusliberalismiin kytkeytyvää suunnanmuutosta ikääntyneiden palveluissa kuvastaa markkinoilta omaksuttujen toimintatapojen mukaan toimiminen (esim. Anttonen, Häikiö & Raitakari 2013, 294). Yksityisten tuottajien määrä on kasvanut huomattavasti muihin sosiaalipalveluihin verrattuna. Vanhuspalveluihin on luotu uudenlaisia näennäismarkkinoita, joissa korostuu ikääntyneen asiakkaan näkeminen kuluttajana (Kuusinen-James & Seppänen 2013). Julkisten palvelujen tilaaminen yrityksiltä voi lisätä valinnanvapautta, mutta samalla se luo uusia eriarvoistumisen muotoja, joissa maksukyky ja taito valita alkavat tarpeen sijasta ohjata julkisten palvelujen käyttöä. (Anttonen & Sipilä 2017, 67).

Kuusinen-James ja Seppänen (2013) totesivat ikääntyneitä palvelusetelin käyttäjinä tutkiessaan, että kansalaisen kuluttajarooli näkyy vanhusten hoivapalveluissa, joissa vanhuksille tarjotaan palveluseteleitä. Kunta maksaa hoivasta tietyn osan, asiakas valitsee yrityksen ja asiakkaalle jää itselleen loput maksettavaksi. Tämä johtaa siihen, että valinnanvapaus on heillä, joilla on varaa maksaa, ja kuluja siirretään hiljalleen asiakkaiden itse maksettaviksi. Kirjoittavat kysyvät, ovatko ikääntyneet tässä kuluttajia vai näennäiskuluttajia. Sosiaalipalveluissa valinnanmahdollisuuksia tarjotaan ensisijaisesti vajaakuntoisille ja paljon apua tarvitseville ikäihmisille, joita pidetään usein heikkoina kuluttajina (Zechner & Valokivi 2009, 175). Haasteena on, että kaikki hoivaa tarvitsevat ihmiset eivät kuitenkaan pysty tai jaksa toimia aktiivisina, valintoja tekevinä ja vastuuta kantavina kuluttajina. Kirjoittajat näkevät, että näiden lisäksi uusliberalistista talouspolitiikkaa ja yksilön vastuuta hyvinvoinnistaan kuvastavat myös asiakasmaksut, jotka ovat viime vuosina nousseet merkittävästi, ja ne ovat myös hyvin erilaisia eri kunnissa. Vastuun siirto julkiselta yksityiselle on näkyvässä lisäksi konkreettisesti esimerkiksi tavoitteena kasvattaa omaishoitoa, josta maksetaan heikonlaisesti. (Kuusinen-James & Seppänen 2013, 315; Julkunen 2006; Kalliomaa-Puha & Kangas 2015.)

Ahosola (2018) on tutkinut ilman omaisia eläviä ikääntyneitä. Hoivan uusfamilismia käsittelevässä väitöskirjassaan Ahosola toteaa, että palvelujärjestelmää ja lainsäädäntöä on rakennettu sen varaan, että kaikilla olisi omainen, joka pitää huolta. Ahosola painottaa, että omaisettomien hoivan tarvitsijoiden aseman tutkiminen on tärkeää, sillä hyvinvointivaltion suunnanmuutos on merkinnyt omaisten roolin ja velvoitteiden kasvua. Julkisiin palveluihin on tarkat kriteerit ja samaan aikaan palvelujärjestelmä pirstaloituu, kun toimijoita ja tuottajia on useita monituottajamallin mukaisesti. Nämä muutokset lisäävät omaisten vastuuta asioiden hoitamisessa, avun koordinoinnissa ja varmistamisessa. Sen lisäksi, että omaisettomat hoivan tarvitsijat ovat vailla informaalia omaisten toteuttamaa hoivaa, he ovat vailla myös virallisen avun varmistajaa. (Emt., 13.)

Ikääntyneiden palveluissa on ollut isoja muutossuuntia. Keskeisimpiä ovat avopalvelujen vankka painotus, kuluttajuuden lisääntyminen esimerkiksi palvelusetelien avulla ja palveluntuottajien monipuolistuminen. Ikäihmisten hoiva järjestetään yhä useammin erilaisilla julkisilla, yksityisten ja epävirallisten palvelujen yhdistelmällä (Kuusinen-James & Seppänen, 2013, 315.) Vuonna 2012 säädetty vanhuspalvelulaki nosti vanhusten palveluntarvetta näkyviin, vaikkakaan laki ei tuonut hoivalupauksia ikääntyneille, vaan ennemminkin ennemminkin kokosi yhteen aiempia säännöksiä (Kalliomaa-Puha 2015, 30).

3 ERIARVOINEN YHTEISKUNTA

3.1 Yhteiskunnallinen ja sosiaalinen eriarvoisuus

Kuvaan tässä luvussa, millä tavalla eriarvoisuuden käsite hahmotetaan sosiaalityössä ja suomalaisessa sosiaali- ja yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa. Eriarvoisuuden tutkimus on yhteiskuntapoliittisesti ajankohtaista ja keskustelu eriarvoisuudesta on lisääntynyt (esim. Therborn 2013, 9; 13; Jaakola ym. 2015; Forssen & Sipilä 2011). Vuonna 2015 voimaan astuneessa sosiaalihuoltolaissa (1301/2014) mainitaan eriarvoisuuden vähentäminen ja osallisuuden edistäminen yhtenä sosiaalihuoltolain tavoitteena. Viime vuosina Suomessa on myös käynnistetty eriarvoisuuteen liittyviä tutkimushankkeita ja työryhmiä. Yhteiskuntatieteissä eriarvoisuutta tutkitaan esimerkiksi Turun yliopiston Eriarvoisuus niukkuuden aikana -tutkimushankkeessa, jossa selvitetään eriarvoisuutta laukaisevia tekijöitä, seurauksia ja eriarvoisuuden muotojen välisiä yhteyksiä ja yhteiskuntapoliittisten päätösten vaikutusta eriarvoisuuteen (Eriarvoisuus niukkuuden aikana -hanke).

Tammikuussa 2017 Suomen pääministeri Juha Sipilä nimesi työryhmän etsimään uusia toimintatapoja ja keinoja yhteiskunnallisen eriytymisen pysäyttämiseksi. Tutkimuksissa on todettu koetun eriarvoisuuden olevan yhteydessä toimintakykyyn ja pärjäämiseen. Vuonna 2018 valmistuneessa työryhmän loppuraportissa todetaan, että useimpien suomalaisten elintaso, elämänlaatu ja elämäntavat ovat parantuneet ja Suomi on 2010-luvulla kuulunut maailman mittakaavalla erittäin hyvin menestyneisiin valtioihin. Siitä huolimatta osa suomalaisista ei ole päässyt mukaan tähän myönteiseen kehitykseen. Raportissa luetellaan esimerkkeinä myönteisen kehityksen ulkopuolelle jäämisestä pidentynyt toimeentulokiasiakkuus ja köyhyys, pysyvät terveyserot väestöryhmien välillä, äänestämisessä ja poliittisessa osallistumisessa havaittavat erot, korkea työttömyys, merkittävä koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten osuus, ylivelkaantuminen, kotoutumisen haasteet sekä asuinalueiden eriytyminen. (Eriarvoisuustyöryhmän raportti 2018, 12–13.)

Eriarvoisuutta voi tarkastella monen eri näkökulman kautta (Platt 2010, 7). Yhteiskuntatieteissä eriarvoisuuden tutkimus liittyy tyypillisimmin tuloerojen tai sosiaalisen kerrostuneisuuden tarkasteluun (Jaakola ym. 2015, 3). Usein viitataan myös sosioekonomiseen asemaan, joka muodostuu muun muassa koulutuksesta, tuloista, ammatista ja asemasta työelämässä (Forssen & Sipilä 2011, 306). Yhteiskuntatieteissä eriarvoisuustutkimukseen on yhdistetty perinteisesti yhteiskuntaluokka, mutta viimeaikaisessa keskustelussa on luokka-aseman lisäksi korostettu myös

muita eriarvoisuutta tuottavia tekijöitä, esimerkiksi sukupuolta, etnisyyttä ja sukupolvea (Blom & Kankainen & Melin 2012, 24). Eriarvoisuuden tutkiminen on ajankohtaisempaa kuin koskaan, koska sosiaaliset erot alemman keskiluokan ja työväenluokan välillä ovat pienentyneet ja keskiluokka on kasvanut. Samalla kuitenkin ylempi keskiluokka ja osa yrittäjistä siirtyy omaksi luokakseen ja merkkejä on äveriään yläluokan syntymisestä. Pitkän aikavälin tarkastelussa voi huomata sosiaalisen liikkuvuuden luokkien välillä hidastuneen. (Silvasti ym., 2014 7–8.)

Eriarvoisuutta voi lähestyä myös analysoimalla, toteutuvatko oikeudet palvelujen ja etuuksien saamiseen. Lisäksi voi kysyä, onko yhteiskunnassa tasa-arvoiset mahdollisuudet toteuttaa itseään tai kykyjään. (Platt 2010, 1, 7.) Myös Raitakari ym. (2011, 328) kuvaavat eriarvoisuuden olevan vahvasti osallisuuteen liittyvää. Haastatellessaan vakavaa mielen sairautta sairastavia nuoria tutkijat havaitsivat nuorten kohtaavan täysin erilaisen yhteiskunnallisen todellisuuden kuin ”terveet” kansalaiset. Nuorilla oli huonommat lähtökohdat resursseihin, joita hyvin voiminen edellyttää. Kirjoittajat korostavatkin yhteiskunnan roolista eriarvoisuuteen vaikuttamisessa ja toteavat: ”Eriarvoisuudet eivät poistu yksin yksilöiden sitkeydellä ja toimintakyvyn harjoittelulla, vaan tarvitaan myös mukaan ottavaa yhteiskuntaa.” (Emt., 2011, 328.)

Eriarvoisuuden monimuotoisuudesta kirjoittaa myös sosiologi Göran Therborn. Therborn (2013) painottaa, että eriarvoisuus ei tarkoita vain vastakkainasettelua rikkaimman yhden prosentin ja lopun väestön välillä, eikä eriarvoisuudessa ole kyse vain varallisuudesta ja sen eroista ihmisten välillä. Eriarvoisuus on yhteiskunnallinen ja kulttuurinen ilmiö, joka rajoittaa useimpien mahdollisuuksia toimia ihmisenä. Eriarvoisuus heikentää terveyttä, itsekunnioitusta, itsetuntemusta ja voimavaroja osallistua aktiivisesti maailman menoon. Therborn (2013) tiivistää osuvasti: ”Eriarvoisuus tarkoittaa aina joidenkin ihmisten sulkemista tiettyjen asioiden ulkopuolelle. Kun eriarvoisuus ei kirjaimellisesti tapa tai kahlitse ihmisten elämää, se merkitsee ihmisten jättämistä kehitysten avaamien mahdollisuuksien ulkopuolelle.” Therborn viittaa sitaatissa kuolleisuuslukuihin ja antaa esimerkin hollantilaisen Erasmus-yliopiston tutkimuksesta, jonka mukaan 1990-luvulla vähän koulutettuja suomalaisia kuoli sataa tuhatta asukasta kohti 1255 enemmän kuin paremmin koulutettuja. Länsi-Euroopan maista eriarvoisuus oli tällöin Suomessa jyrkintä. (Therborn 2013, 19, 28–29.)

Blom ja Melin (2011) kysyvät, onko eriarvoisuus yhteiskunnallinen ongelma, sillä eriarvoisuutta ilmenee aina jollain tavalla ihmisyyhteisöissä. Kirjoittajat vastaavat itse kysymykseensä, että eriarvoisuus määrittyy yhteiskunnalliseksi ongelmaksi sen mukaan, mitä sillä tarkoitetaan ja mitä siitä seuraa. (Emt., 2011, 210.) Myös Therborn (2013) toteaa, että eroja ja eriarvoisuutta aina, mutta

käsitteiden välinen ero on siinä, että erot ovat annettuja tai itse valittuja. Eriarvoisuuden muodot rakentuvat sosiaalisesti. Sosiaalista eriarvoisuutta on määritelty eri tavoin, mutta yhteistä määritelmille on käsitys siitä, että yhteiskunnan rakenteet ja käytännöt pitävät yllä sosiaalista eriarvoisuutta. Therborn määrittelee sosiaalisen eriarvoisuuden käsitteen viittaavan yhteiskunnallisen vallan, arvostuksen, osallisuuden ja sosiaalisen tuen epätasaiseen jakautumiseen. Sosiaalisen eriarvoisuuden tutkimuksessa huomio keskittyy nimenomaan siihen, miten tietty sosiaalinen asema vaikuttaa elämäntapaan, koulutukseen ja terveyteen. (Emt., 111.) Pääministeri Juha Sipilän nimeämän eriarvoisuustyöryhmän raportissa eriarvoisuus kytketään kolmeen asiaan. Ensimmäisenä nähdään rakenteellisten ja kulttuuristen jakojen rajoittavan sosiaalista liikkuvuutta ja mahdollisuuksien tasa-arvoa. Toisena eriarvoisuuden ajatellaan olevan yhteydessä ihmisten kykyyn hyödyntää julkisen vallan ja elinkeinoelämän luomia mahdollisuuksia. Kolmantena eriarvoisuus yhdistetään sosiaalisiin tilanteisiin, joissa esimerkiksi pitkäaikainen köyhyys määrittää elämäntapaa. (Eriarvoisuustyöryhmän raportti 2018, 13.)

Vaarama (2011, 23) kirjoittaa eriarvoisuuden vähentämisen merkityksestä Suomen sosiaaliselle kestävyydelle. Suomen ja muiden hyvinvointivaltioiden historiasta voi nähdä, että eriarvoisuutta on pystytty vähentämään samaan aikaan kun yhteiskunta on modernisoitunut ja talouden hyvää kehitystä on tuettu. Hyvinvointieroja yhteiskunnassa ei pidetä enää vain moraalisen oikeudenmukaisuuden kysymyksinä. Hyvinvointierojen hallitsemattomalla kasvulla ajatellaan olevan vaikutusta myös sosiaaliseen koheesioon ja luottamukseen, jotka vaikuttavat epäsuotuisasti talouteen ja yhteiskuntaan. Samalla Vaarama tuo kuitenkin esille, että päätöksiä tehtäessä niiden sosiaalisia seurauksia ei ennakoita. (Emt., 23–24.) Myös Blom, Kankainen ja Melin toteavat (2012), että suomalaista yhteiskuntaa rakennettiin kansallisena projektina, mutta nyt yhteisiä päämääriä on vähemmän ja joillain yhteiskuntaryhmillä on aiempaa vähäisemmät mahdollisuudet vaikuttaa omaan tilanteeseensa. Eriarvoisuus suomalaisessa yhteiskunnassa on kasvanut merkittävästi koko 2000-luvun ajan ja kasvu koskee kaikkia elinolojen osatekijöitä eikä vain tuloeroja (Blom & Kankainen & Melin 2012, 7).

Therborn (2013, 62–63) määrittelee eriarvoisuuden ulottuvuudet kolmen käsitteen, elämänehtojen eriarvoisuuden, eksistentiaalisen eriarvoisuuden ja resurssien eriarvoisuuden, kautta. Hän korostaa, että määritelmä perustuu näkemykseen ihmisistä sosiaalisissa konteksteissa tuntevina ja päämääriä tavoittelemaan pystyvinä toimijoina. Elämänehtojen eriarvoisuudella Therborn kuvaa juuri sosiaalisesti rakentuvaa eriarvoisuutta, jossa tutkitaan kuolleisuutta, elinajanodotetta, toimintakykyisiä elinvuosia tai esimerkiksi lapsen pituutta ja painoa tai nälkää ja aliravitsemusta. Ihmisarvoon liittyvä eli eksistentiaalinen eriarvoisuus ei ole yhteiskuntatieteissä yleisesti tunnettu.

Resurssien eriarvoisuus viittaa käytössä oleviin eriarvoisiin resursseihin. Tavallisesti eriarvoisuuteen liittyvä keskustelu saa alkunsa tästä resurssien eriarvoisuudesta ja unohtaa muut taustalla vaikuttavat tekijät ja eriarvoisuuden muodot. (Emt., 61–68.)

Eriarvoisuutta voi lähestyä toimintamahdollisuuksien kautta, kuten esimerkiksi Amartya Sen tai Martha Nussbaum ovat tehneet. Myös Therborn (2013, 54) toteaa, että toimintamahdollisuudet ovat paras teoreettinen lähtökohta analysoida eriarvoisuutta. Blom ja Melin (2011, 194) lähestyvät eriarvoisuutta toimintamahdollisuuksien kautta toteamalla, että toiminnallisilla loukuilla ja yhteiskunnallisella eriarvoisuudella on vahva kytkös. Toiminnanloukuiksi he kuvaavat tilanteita, joissa ei ole mahdollista toimia mielekkäällä tavalla. Huono-osaiset kokevat samanaikaisesti monia vajeita eli huono-osaisuuden kumuloituu ja heiltä myös puuttuu puolestapuhujia. Eriarvoisuudessa on huono-osaisuuden lisäksi kyse esimerkiksi tulojen jakautumisesta epätasaisesti, asunto-omaisuuden keskittymisestä keskiluokkaan tai osakesäästämisen luokkaperustaisuudesta. Kirjoittajat toteavat, että yhteiskuntaluokka välittää ja uusintaa yhteiskunnallista eriarvoisuutta. (Blom & Melin 2011, 194; 210.)

Käsitys eriarvoisuudesta on muuttumassa moniulotteisemmaksi aiempaan verrattuna. Tutkimus painottuu yhä enemmän pelkän koetun hyvinvoinnin tason sijaan hyvinvoinnin jakautumiseen, eriarvoisuuteen. Koetun hyvinvoinnin eriarvoisuus ottaa paremmin huomioon statuserot ja sosiaaliset suhteet. (Saari 2011, 80.) Eriarvoisuudesta puhutaan usein hyvinvoinnin jakautumisen, huono-osaisuuden ja köyhyyden yhteydessä. Köyhyyden ja eriarvoisuuden käsitteiden erottelu ei ole aina yksinkertaista ja monesti niitä saatetaan käyttää toistensa synonyymeinä. Saari (2015) toteaa, että eriarvoisuus määrittää köyhyyden ja köyhyys viime kädessä huono-osaisuuden. Eriarvoisuus on köyhyyttä ja huono-osaisuutta määrittävä käsite. (Emt., 152–153.)

Yhteiskunnan eriarvoisuudesta kertoo valtaresurssien jakautuminen. Yhteiskunta on sitä eriarvoisempi, mitä epätasaisemmin valtaresurssit yhteiskunnassa jakautuvat. Vahvat ryhmät voivat estää uudelleenjakamisen ja sääntelyn, jos yhteiskunta on hyvin eriarvoinen. Eriarvoisuus vaikuttaa siihen, millaista köyhiä tai huono-osaisia tukevaa sääntelyä yhteiskunnassa on. Sen lisäksi, että eriarvoisuus vaikuttaa uudelleenjaon ja sääntelyn mahdollisuuksiin yhteiskunnassa, se tuottaa myös välinpitämättömyyttä tai moraalista sokeutta heikossa yhteiskunnallisessa asemassa olevien elintasoja tai elämänlaatua kohtaan. (Saari 2015, 159.)

Saari toteaa (2011, 81), että Suomesta on puuttunut poliittinen tahtotila selvittää eriarvoistumisen mekanismeja. Eriarvoisuuteen tähtäävän politiikkaohjelman luominen kertoisi, että eriarvoisuuden yhteiskunnallinen merkitys tiedostetaan. Saari peräänkuuluttaa eriarvoistumista luovien

mekanismien ja hyvinvoinnin eriarvoistumisen seurauksien tutkimista sen sijaan, että keskitytään vain erojen mittaamiseen ja seurausten arviointiin. Pääministeri Sipilä asetti eriarvoisuutta tutkivan työryhmän vuonna 2017. Saari (2017, 49) kritisoi, että tätä ennen eriarvoisuus ei ollut hallituksen kärkihankkeissa. Saari (2011) kiinnittää huomiota siihen, että hallitukset ovat edistäneet mieluummin yksilön hyvinvointia ja terveyttä kuin vähentää eriarvoisuutta. Tästä Saari puhuu retorisenä keinona. Viime aikoina on lähinnä korjattu viimesijaisen avun aukkoja ja parannettu kannustimia, mikä on enemmän köyhyyspolitiikkaan ja kohdistuu vain hyvin pieneen osaan alimmista tulonsaajista. Sosioekonomisten erojen supistamiseen suuntaava politiikka olisi merkittävämpää eriarvoistumisen vähentämisen kannalta. Sosiaali- ja terveystalouteen liittyvät uudistukset ovat Saaren mukaan olleet hyvin vähäisiä, vaikka palvelujen saatavuudessa on huomattavia eroja. Saari painottaa myös sen selvittämistä, kuinka paljon institutionaalisia rakenteisiin sisältyy eriarvoisuutta lisääviä tai ylläpitäviä rakenteita. (2011, 79–80.)

3.2 Eriarvoinen vanhuus

Suomalaisten hyvinvointia on seurattu neljän vuoden välein Terveystalouden ja Hyvinvoinnin laitoksen (THL) toteuttamassa tutkimuksessa, jossa selvitetään aikuisväestön subjektiivista hyvinvointia koetun elämänlaadun kautta. Elämänlaatua käytetäänkin henkilön kokeman hyvinvoinnin mittarina yhä enemmän (esim. Vaarama ym. 2010, 128). Suomalaisten hyvinvointi 2010 -tutkimus osoitti terveyden ja hyvinvoinnin yhä kasvaneen (Suomalaisten hyvinvointi 2010, 278). Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että elämänlaatu on hyvä 80 ikävuoteen saakka. Samalla keskeisenä tutkimustuloksena oli, että sosioekonomiseen asemaan liittyvä eriarvoisuus terveydessä ja hyvinvoinnissa on kasvanut. Nuorten työttömien lisäksi 80 vuotta täyttäneillä huonokuntoisilla vanhuksilla oli korostunut riski heikkoon elämänlaatuun. (Vaarama & Moisio & Karvonen 2010, 17, 278–279, 287.) Heikko elämänlaatu kasautui niille, jotka kokivat eniten puutteita hyvinvointiin liittyvissä resursseissa (Vaarama 2011, 19). Eläkkeensaajissa on hyvin eri-ikäisiä ja erilaisessa elämäntilanteessa olevia. Erityisen vaikeaa on osalla kansaneläkkeen ja työkyvyttömyyseläkkeen saajista. Myös 75 vuotta täyttäneiden naisten ja yksinelävien eläkeläisten köyhyysriski erityisen suuri. (Kautto 2009, 290.)

Ray ja Seppänen (2014, 241) viittaavat Grenierin (2012) teokseen, jossa Grenier toteaa, että yksipuolinen aktiivisuutta ja riippumattomuutta korostava lähestymistapa ei tuo esille elämäntalouden epätasa-arvoa eikä ikääntymisen myötä lisääntyvää eriarvoisuutta. Aktiivisen ikääntymisen käsite piti alun perin sisällään ajatuksen aktiivisen ikääntymisen moninaisuudesta. Käsitteeseen kuului

ymmärrys siitä, että ikääntyneet elävät erilaisissa elämäntilanteissa ja kunkin terveydellinen, sosiaalinen ja taloudellinen tilanne on omanlaisensa. Tämän tyyppinen ajattelu on kuitenkin vallitsevan politiikan seurauksena muuttunut aktiivisuutta korostavaksi ja avun tarpeen unohtavaan suuntaan. (Emt., 241.) Puhutaan kahtiajaosta, jossa ikääntynyt nähdään yksipuolisesti joko täysin itsenäisenä ja riippumattomana vanhuksena tai täysin toisen ihmisen armoilla olevana. Vanhuspoliittisesta keskustelusta puuttuu vanhus, joka olisi samaan aikaan apua tarvitseva, mutta myös oman elämänsä keskeinen toimija. (Tedre 2007, 100–101.) Lina Van Aerschot (2014, 81) kävi väitöskirjassaan läpi pääosin 2010-luvun alkupuolen vanhuspoliittisia asiakirjoja ja totesi samansuuntaisesti: ”Heikkenevä toimintakyky ja hauraus eivät ole toivottavia eivätkä ne kuulu siihen kuvaan vanhuudesta, jota asiakirjoissa esitetään.” Vanhuutta voi kuitenkin lähestyä ymmärtäen, että ihmiset eivät ole vain vahvoja tai heikkoja, avun tarvitsijoita tai auttajia, vaan kaikkea siltä väliltä (Tedre 2007, 101).

Lina Van Aerschot (2014) tarkastelee väitöskirjassaan sosiaalisen ja taloudellisen taustan yhteyttä avun saamiseen ja palvelujen käyttöön. Aerschot tuo esille, että eriarvoisuuden lisääntyminen ja palvelujärjestelmässä tapahtuneet muutokset herättävät kysymyksen hoivan saamisen tasa-arvoisuudesta tai eriarvoisuudesta. Poliittisissa ohjausasiakirjoissa eriarvoisuuden vähentäminen on yhtenä tavoitteena, mutta samalla asiakirjoissa korostetaan vastuun ottamista omasta hyvinvoinnista ensisijaisesti itse ja omaisten avulla. Ohjausasiakirjoissa korostui myös tavoite asua mahdollisimman pitkään kotona ja saada ihmiset hankkimaan apua kotiin itsenäisesti ja yksityisesti esimerkiksi kotitalousvähennyistä hyödyntämällä. Samaan aikaan ympärivuorokautisen hoidon vähentämisen tavoitteen kanssa kotihoidon palveluita on alettu kohdistaa kaikkein huonokuntoisimmille sen sijaan, että kotona asumista tukevia julkisia palveluja merkittävästi lisättäisiin. Oman vastuun ja valintojen korostaminen ja samalla tapahtuva sosiaalinen eriarvoistuminen ovat myös Aerschotin mukaan keskeisimmät muutokset hoivan yhteiskunnallisissa kontekstissa. (Emt., 2014, 14, 99.)

3.3 Eriarvoisuus ja sosiaalityö

Eriarvoisuus on myös sosiaalityön kannalta keskeinen ja yhteiskuntapoliittisesti ajankohtainen ilmiö, joka vaatii sosiaalityöltä huomiota (esim. Juhila 2018; Jaakola ym. 2015). Heikomman puolelle asettuminen ja eriarvoisuuden vastustaminen kuuluvat sosiaalityön keskeisiin tavoitteisiin. Sosiaalityön roolina on toimia yhteiskunnan eriarvoistumiskehitystä vastaan ehkäisemällä tai lieventämällä eriarvoisuuteen johtavaa kehitystä. (Jaakola ym. 2015, 3.) Sosiaalityön eriarvoisuusdiskurssi perustuu ymmärrykseen ongelmien taustalla olevista rakenteellisista eli

sosiaalista ja yhteiskunnallisista elementeistä (Juhila 2008, 60). Yhteiskunnallisen ajan rakenteelliset, materiaaliset ja kulttuuriset reunaehdot liittyvät yksilön elämänkulkuun. Vaikka reunaehdot eivät suoranaisesti määrää elämänkulkua, eivät yksilöt ole täysin vapaita rakentamaan elämää itsenäisesti. Yhteiskunnallinen aika ja elämisen paikka vaikuttaa resursseihin ja valinnanmahdollisuuksiin. Se tarjoaa myös tietynlaista kollektiivista toivoa tai epätoivoa. Ajan ja paikan lisäksi merkitystä on myös yhteiskuntaluokalla, johon syntyy. Sosiaalityöntekijöiden tulisi työssään ottaa huomioon niin sanottuja sukupolvikokemuksia, mutta ymmärtää samalla, että samassa ajassa ja paikassakin elämisen lähtökohdat ja mahdollisuudet voivat olla hyvin erilaisia. (Juhila 2018, 46–51.)

Juhila (2018, 37) nimeää sosiaalityön kannalta olennaisiksi ja tämän hetkisen yhteiskunnallisen ajan keskeisiksi kysymyksiksi eriarvoistumisen ja sosiaalisten etäisyyksien lisäksi globalisaation ja transnationaalisuuden sekä palvelujärjestelmän muutokset. Globalisaation ja transnationaalisuuden huomioivassa näkökulmassa huomio kiinnittyy myös maantieteelliseen paikkaan. Hyvinvointivaltio takaa täysin toisenlaiset lähtökohdat elämälle kuin syntyminen esimerkiksi sodan tai nälänhädän keskelle. Myös Suomessa asuinpaikalla voi palvelujen kannalta olla merkitystä. Kaupunkien jakautuminen merkittävästi toisistaan eroaviin alueisiin voi myös tuottaa toivottomuutta, ja palveluista etäällä asuminen voi kaventaa valinnanmahdollisuuksia kaventaa Suomessakin. (Juhila 2018, 55–56.)

4 KRIITTINEN JA RAKENTEELLINEN SOSIAALITYÖ IKÄÄNTYNEIDEN PARISSA

4.1 Gerontologisen sosiaalityön asiantuntijuus

Mäntysaari (2017, 72) kirjoittaa, että työntekijän ja asiakkaan kohtaamisessa on kyse yksityisen kansalaisen ja hyvinvointiyhteiskunnan kohtaamisesta. Kohtaamisessa sosiaalityöntekijä edustaa itsensä ja ammattikuntansa lisäksi yhteiskunnan intressiä. Mäntysaari toteaa osuvasti: ”Yhteiskunta ei osaa puhua eikä toimia, sen äänen kuulumiseksi ja sen edellyttämien toimien suorittamiseksi tarvitaan ammattilaisia ikään kuin suiksi ja käsiksi, toimeenpanijoiksi”. (Emt., 2017, 72.)

Gerontologisesta sosiaalityöstä puhuttaessa tarkoitetaan ikääntyneiden kanssa tehtävää sosiaalityötä. Gerontologisen sosiaalityön lisäksi ikääntyneiden kanssa tehtävää sosiaalityötä kuvataan myös vanhussosiaalityönä tai ikääntyneiden kanssa tehtävänä sosiaalityönä. Yhä enemmän puhutaan kuitenkin gerontologisesta sosiaalityöstä. (Koskinen & Seppänen 2013, 444). Gerontologinen sosiaalityö kohdentuu pääasiassa omissa kodeissaan asuville ikääntyneille, mutta myös palvelutaloissa tai laitoksissa asuvat voivat olla gerontologisen sosiaalityön asiakkaita. Hallinnollisesti vanhuspalvelujen ikäraja on yleensä 65 vuotta, mutta usein asiakkaaksi tullaan myöhemmin toimintakyvyn heiketessä tai muun elämäntilanteen haasteiden vuoksi yli 75–80-vuoden iässä. Vanhussosiaalityön arkeen kuuluvat yhä useammin myös muisti-, päihde- ja mielenterveysongelmat. Tukea ja sosiaalityötä tarvitaan myös erilaisissa ikääntymiseen kuuluvissa elämänmuutoksissa ja siirtymissä. Parisuhteen tai perheen ristiriidat, kaltoinkohtelu, asumisen haasteet ovat keskeisiä avuntarvetta aiheuttavia asioita myös vanhussosiaalityössä. (Seppänen 2017, 260–261.) Myös alle 65-vuotiaat muistisairautta sairastavat voivat olla gerontologisen sosiaalityön asiakkaita.

Seppäsen mukaan (2017) gerontologisen sosiaalityön saatavuus avohuollon palveluna ei ole vielä täysin kattavaa ja sen asema ja näkyvyys vaihtelevat kuntakohtaisesti. Parhaiten vanhussosiaalityön palveluita on yli 20 000 asukkaan kunnissa tai yhteistoiminta-alueilla. Joissain kunnissa on pelkästään vanhusten kanssa työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä. Suuremmissa kunnissa gerontologinen sosiaalityö voi olla oma sosiaalitoimeen tai sosiaali- ja terveydenhuollon yhteiseen organisaatioon sijoittuva yksikkö. Jossain on yhdistetty vanhus- ja vammaissosiaalityö, mutta erityisen yleistä on, että vanhussosiaalityön palvelut saa aikuissosiaalityöstä. Näiden lisäksi vanhusten kanssa työskennellään myös terveydenhuollossa ja laitoksissa. (Emt., 264.)

Terveydenhuollolla sanotaan monesti olevan sosiaalityötä merkittävästi vahvempi paikka vanhustyössä. Terveydenhuoltoa myös vahvistetaan koko ajan. (Esim. Ylinen 2008, 18.) Tätä

kuvastaa konkreettisesti jo johdanto-osiossa esille tullut viittaukseni siihen, että sosiaali- ja terveydenhuollon uudistamisen rakenteissa ja uudistukseen liittyvissä keskusteluissa sosiaalisen on huomattu jäävän taka-alalle. Sosiaalityöntekijä toimii usein osana moniammatillista tiimiä ja yhdessä terveydenhuollon ammattilaisten kanssa. Seppäsen (2017) mukaan ei kuitenkaan ole itsestään selvää, että sosiaalisilla tekijöillä on riittävästi painoarvoa. Sosiaalisen näkökulman aktiivinen esillä pitäminen ja näkyväksi tekeminen ovat myös vanhussosiaalityön haasteena. (Emt., 269.)

Ylinen (2008) kuvaa gerontologisen sosiaalityön tiedonmuodostuksen, asiantuntijuuden ja aseman kehittymistä Suomessa. Oman paikan etsintä on näkynyt käsitteellisenä epäselvyytenä ja poissaolona myös yliopistollisesta sosiaalityön koulutuksesta. 1990- ja 2000-luvuilla näkyi kuitenkin moniammatillistumisen lisäksi myös ammatillinen vahvistuminen gerontologisessa sosiaalityössä. (Emt., 58.) Gerontologisesta sosiaalityöstä on vähitellen tullut yksi sosiaalityön erityisalueista ja sen asema osana vanhuspalveluja, koulutusta ja tutkimusta on vahvistunut (Seppänen 2017, 260).

Terveys ja sosiaaliset kysymykset kietoutuvat toisiinsa hyvin tiiviisti (Seppänen 2017, 265). Tämä näkyy myös siinä, että ikääntyneiden asiakkaan kanssa työskentelevät useat eri ammattilaiset. Koskinen ja Seppänen kirjoittavat (2013, 450) sosiaalityöntekijän olevan nimenomaan sosiaalisen asiantuntija, jonka tehtävänä on yrittää luoda muutosta ja toimia välittäjänä vanhan ihmisen, ympäristön ja erilaisten järjestelmien välillä. Sosiaalityöntekijän toiminta on yhteiskunnallista toimintaa, jossa sosiaalityöntekijä toimii hyvinvointivaltion etuuksien ja palvelujen saamisen varmistajana. Koskinen (2005) on määritellyt vanhussosiaalityön kolmeksi päätehtäväksi vaikeisiin elämäntilanteisiin puuttumisen, elämän perustan eli asumisen, talouden, etuuksien ja palvelujen varmistamisen sekä vanhuksen oman ongelmanratkaisukyvyyn vahvistamisen. Gerontologisen sosiaalityön tärkeä tavoite on vahvistaa sosiaalista tukea tarjoavien verkostojen toimintaa, ja heikoimmassa asemassa ovat vanhukset, joilla ei ole tätä verkostoa (Seppänen 2017, 265).

Ennaltaehkäisy ja varhaisen puuttumisen orientaatio on Seppäsen (2017) mukaan vanhussosiaalityössä vielä vähäistä, vaikkakin se on yleistymässä. Sosiaalityön tarve havaitaan monesti kotihoidossa. Kotihoidon yhteydenoton lisäksi asiakas tulee gerontologisen sosiaalityön asiakkaaksi myös muiden viranomaisten tai omaisten ohjaaman tai ottaa itse yhteyttä. Myös esimerkiksi isännöitsijältä tai naapureilta tulee yhteydenottoja. Seppänen toteaa, että on varmistettava niiden vanhusten pääsy sosiaalityön asiakkaaksi, jotka eivät ole muiden palvelujen asiakkaita. (Emt., 262–269.)

Ikääntyneitä ja heille keskeisiä palveluja huomioiva erityislaki puuttui pitkään, mutta kesällä 2013 tuli voimaan vanhuspalvelulaiksi kutsuttu laki iäkkään väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä

iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvuluista (2012/980). Laki korostaa iäkkään mahdollisuutta vaikuttaa palveluihinsa ja saada palveluja yksilöllisten tarpeiden mukaan. Laki pyrkii myös lisäämään ikääntyneen osallisuutta. Ikääntyneen oma koti ja sinne tuotavat palvelut ovat laissa yhä keskeisemmässä roolissa.

4.2 Kriittinen gerontologinen sosiaalityö

Ray ja Seppänen (2014) kirjoittavat, että uusliberalistinen suunnanmuutos on haurastuttanut myös vanhussosiaalityön asemaa viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana. Uhkakuvana on, että sen seurauksena gerontologinen sosiaalityö marginalisoituu entisestään ja jää piiloon hoivan tarpeisiin keskittyvän palvelupolitiikan taakse. Kaikkein eniten tukea tarvitsevat ikääntyneet ovat jääneet näkymättömiin, kun palvelujärjestelmässä ja sen tausta-ajattelussa on tapahtunut suuria muutoksia. (Emt., 233–243.)

Vanhuspalvelulaki korostaa laaja-alaista palvelutarpeen arviointia ja sisältää myös velvoitteen, että kunnilla tulee olla käytössään gerontologisen sosiaalityön asiantuntijuutta. Laaja-alainen palvelutarpeen arviointi huomioi myös sosiaalisen toimintakyvyn näkökulmaa. Palvelujen piiriin pääsyssä korostetaan vahvasti tarvearviointia. Arviointikäytännöt sisältävät valmiita asteikkoja ja standardoituja ”työkaluja”, jotka määrittävät tarpeiden vakavuuden, oikeuden palveluihin ja hoivan kustannukset. Tällöin jää huomioimatta rakenteiden merkitys ja rakenteellisen eriarvoisuuden tuottamat elämäntilanteet. (Ray & Seppänen 2014, 239–240.)

Gerontologisen sosiaalityön rooli korostuu entisestään väestön ikääntyessä (Seppänen 2017, 260; Koskinen & Seppänen 2013, 452). Samalla kun gerontologisen sosiaalityön tarve lisääntyy pitkäaikaishoidossa ja muistisairaiden kanssa tehtävässä työssä, kasvaa myös vanhuusiän medikalisaatio. Sen vuoksi gerontologisen sosiaalityön tärkeänä tavoitteena on tuoda sosiokulttuurista vanhenemisen mallia vanhusten kanssa tehtävään työhön ja toimia sosiaalisen asiantuntijoina. (Koskinen & Seppänen 2013, 452.) Gerontologisen sosiaalityön roolin tarvetta lisää myös se, että hyvin iäkkäiden määrän kasvu näkyy muistisairausdiagnoosien määrässä. Kaksi kolmasosa vanhuspalvelujen käyttäjistä on muistisairaita (Finne-Soveri ym. 2015.)

Ray ja Seppänen (2014, 241) viittaavat Grenierin (2012) teokseen, jossa Grenier toteaa, että yksipuolinen aktiivisuutta ja riippumattomuutta korostava lähestymistapa ei tuo esille elämäkulun epätasa-arvoa eikä ikääntymisen myötä lisääntyvää eriarvoisuutta. Aktiivisen ikääntymisen käsite piti alun perin sisällään ajatuksen aktiivisen ikääntymisen moninaisuudesta. Käsitteeseen kuului

ymmärrys siitä, että ikääntyneet elävät erilaisissa elämäntilanteissa ja kunkin terveydellinen, sosiaalinen ja taloudellinen tilanne on omanlaisensa. Tämän tyyppinen ajattelu on kuitenkin vallitsevan politiikan seurauksena muuttunut aktiivisuutta korostavaksi ja avun tarpeen unohtavaan suuntaan. (Emt., 241.) Puhutaan kahtiajaosta, jossa ikääntynyt nähdään yksipuolisesti joko täysin itsenäisenä ja riippumattomana vanhuksena tai täysin toisen ihmisen armoilla olevana. Vanhuspoliittisesta keskustelusta puuttuu vanhus, joka olisi samaan aikaan apua tarvitseva, mutta myös oman elämänsä keskeinen toimija. (Tedre 2007, 100–101.)

4.3 Rakenteellinen sosiaalityö eriarvoistumisen vastavoimana

Keskustelu rakenteellisesta sosiaalityöstä on tullut näkyvämmäksi muutaman viime vuoden aikana. Konkreettisesti tästä kertovat esimerkiksi rakenteellisen sosiaalityön kirjaus vuonna 2015 voimaan tulleeseen sosiaalihuoltolakiin sekä uuden sosiaalihuoltolain pykälät epäkohtien ja puutteiden ilmoitusvelvollisuudesta. Lisää esimerkkejä löytyy sosiaalityöhön liittyvien keskustelujen ja ryhmien aktivoitumisesta sosiaalisessa mediassa. Rakenteellinen sosiaalityö on myös saanut oman sosiaalityön erikoistumiskoulutuksensa. Myös esimerkiksi Pohjola (2011, 209–213) on puhunut rakenteellisen sosiaalityön uudesta tulemisesta, joka kumpuaa tarpeesta jäsentää sosiaalityötä uudestaan muuttuneessa yhteiskunnassa. Käsittelen tässä luvussa rakenteellisen sosiaalityön historiaa ja nykyistä asemaa, yhteyttä eriarvoisuuteen ja rakenteelliseen sosiaalityöhön liittyvää teoreettista keskustelua. Näen rakenteellisen sosiaalityön yhtenä keinona pyrkiä eriarvoisuuden vähentämiseen ja osallisuuden edistämiseen, mikä on yksi sosiaalihuoltolain tarkoituksista. Myös sosiaalityön ammatillisiin velvollisuuksiin kuuluu myös tuoda esiin hyvinvointia haastavia ja eriarvoisuutta tuottavia tekijöitä. Kysymykseksi jää, missä tätä sosiaalialan arjessa syntyvää tietoa jaetaan ja millä tavalla se saadaan näkyviin.

Rakenteellista sosiaalityötä voi jäsentää yhtenä teoreettisena ymmärrystapana ja eettisenä sosiaalityön perustana. Se yhdistetään myös osaksi kriittistä ja progressiivista sosiaalityötä (esim. Mullaly 2001). Tarkempi keskustelu rakenteellisesta sosiaalityöstä alkoi 1980-luvulla, mutta jo tätä aiemmin sosiaalipolitiikan professori Armas Nieminen kirjoitti rakenteellisesta sosiaalipolitiikasta. Rakenteellisen sosiaalityön käsite institutionalisoitui Suomessa vuonna 1985, kun sosiaali- ja terveysministeriön työryhmä loi rakenteelliselle sosiaalityölle tavoitteita. Tällöin tavoitteena oli edistää sosiaalista toimintakykyä ja suoriutumista vaikuttamalla sosiaalista hyvinvointia kuormittaviin tekijöihin. Rakenteellista sosiaalityötä käsittelevässä vuoden 2014 sosiaalityön

tutkimuksen vuosikirjassa rakenteellisen sosiaalityön tavoitteeksi kuvataan oikeudenmukaisuus, tasa-arvon edistäminen ja yhteiskunnallisen eriarvoisuuden vähentäminen. (Pohjola 2014, 28–33.)

Vaikka uudessa sosiaalihuoltolaissa ei selkeästi puhuta samassa lauseessa rakenteellisesta sosiaalityöstä ja eriarvoisuudesta, vuonna 2015 voimaan tulleen sosiaalihuoltolain uudistamistyöryhmän loppuraportissa (2012, 115) rakenteellinen sosiaalityö nähtiin pitkäjänteisenä työnä, jolla pyritään eriarvoisuuden ehkäisyyn. Rakenteellinen sosiaalityö on kuitenkin liitetty eriarvoisuuden vähentämisen tavoitteeseen jo sosiaalihuoltolain lakiluonnosehdotuksia ja sosiaalityön tutkimuksen vuosikirjaa aikaisemmin. Esimerkiksi Mullaly (2007) on kirjoittanut työskentelystä yhteiskunnallista eriarvoisuutta tuottavien rakenteiden muuttamiseksi. Mullaly kuvaa yhteiskunnallisiksi rakenteiksi kolme tasoa, joista ensimmäisenä tasona on veden alla olevat ideologiat, arvot ja uskomisjärjestelmät. Nämä ovat Mullalyn mukaan nykyään hyvin pitkälti uusliberalistisia. Seuraava tasona Mullalyn rakennelmassa ovat pilarit, joista sosiaaliset instituutiot muodostuvat. Päällimmäisenä on kansi, joka muodostuu instituutioiden säätelemistä sosiaalisista suhteista. Mullaly kuvaa, että sosiaalisen muutoksen tulee tapahtua kaikilla näillä tasoilla. (Emt., 2007, 210.)

Rakenteellisella sosiaalityöllä paljastetaan ja muutetaan ihmisten elämään vaikuttavia yhteiskunnan eriarvoistavia ja syrjiviä rakenteita. (Mullaly 2007, 210). Mullalyn kuvaus yhteiskunnallisten rakenteiden tasosta on hyvin mielenkiintoinen ja osuva. Hyvinvoinnin esteistä keskusteleminen on tärkeää etenkin, kun uusliberalismin mukaisten ajatusten on todettu vaikeuttaneen rakenteellista sosiaalityötä. Rakenteellisesta sosiaalityöstä oltiin innostuneita 1980-luvulla, mutta se jäi 1990-luvun laman ja talouden ensisijaisuutta ja yksilönäkökulmaa painottavan uusliberalistisen ideologian jalkoihin (Sirkka 2014, 118). Myös Murto (2011) on tuonut esille uusliberalismiin kytkeytyvien muutosten vaikutukset rakenteelliseen sosiaalityöhön. Murto kirjoittaa, että samalla yhteiskunnallinen eriarvoisuus on alkanut kasvaa. (Emt., 170-171.)

Sosiaalinen raportointi on rakenteellisen sosiaalityön keskeinen väline. Metteri (2014, 60) kuvaa sosiaalista raportointia hyvinvointipalveluissa kertyvän erityistiedon keräämisestä ja antamisena takaisin hallintoon, poliitikoille ja lain laatijoille. Menetelmänä sosiaalinen raportointi sisältää sekä tiedonkeruun- ja tiedonmuokkauksen että tiedon raportoinnin (Hussi 2003; 2005). Kunnissa tuotettiin ennen sosiaalisen raportoinnin menetelmääkin runsaasti tietoa, mutta se painottui indikaattoripohjaisen ja määrällisen tiedon keruuseen (Hussi 2005; Sauli & Simpura 2004). Sauli ja Simpura (2004, 2–4) kirjoittavat yhteiskuntatieteistä löytyvästä indikaattoriviidakosta ja toisenkin indikaattoriaallon tulemisesta. He kuitenkin toteavat, että jonkin ilmiön yleisyyttä, esimerkiksi

asunnottomuutta tai lastensuojelun asiakasmääriä on mahdollista mitata tilastojen avulla, mutta tilastotieto sopii huonosti yhteiskunnallisten ilmiöiden kuvaamiseen. Sen sijaan laadullinen tieto tuottaa ymmärrystä tuovaa tietoa ja avaa ilmiöitä lukujen takana. (Hussi 2005, 9–10.)

Sosiaalisen raportoinnin kehittäminen alkoi Suomessa Kuntaliiton aloitteesta vuonna 1998 (Miettinen 2000). Sosiaalista raportointia on sitä aiemmin toteutettu Suomessa keräämällä tilastotietoa, josta on muodostettu hyvinvointi-indikaattoreita (Heikkilä & Kautto, 2002). Sosiaalisen raportoinnin käsitteen käytön yleistymisen lisäksi myös sosiaaliselle raportoinnille annetut merkitykset ovat lisääntyneet (Hussi 2005, 8). Omassa kehittämistyössään Hussi on määritellyt sosiaalisen raportoinnin asiakastyöstä lähteväksi laadullisen tiedon tuottamiseksi, jonka tavoitteena on asiakkaiden elämäntilanteiden parantaminen. Tiedontuottajiksi hän määrittelee asiakkaat ja asiakkaiden kanssa työskentelevät työntekijät. Sosiaalisen raportoinnin kehittämisessä onkin hyödynnetty tietämyksen johtamisen oppeja. Niiden mukaan organisaatiossa pitäisi hyödyntää yhä enemmän asiakastyössä työntekijöille syntyvää kokemustietoa. Tähän sisältyy myös ajatus siitä, että esimerkiksi sosiaalityöntekijöillä on kosketuspintaa nopeasti muuttuvaan toimintaympäristöön. Tiedon kerääminen muuttuvista olosuhteista nähdään tärkeäksi, jotta organisaatio voi vastata muuttuviin haasteisiin ja uusiin tarpeisiin. (Emt., 8.)

4.4 Sosiaalityöntekijä tiedon tuottajana ja epäkohtien esiintuojana

Mimi Abramovitz (1993) on todennut hyvin osuvasti, että väittääkseen olemasta osa ongelmaa, sosiaalityön pitäisi olla osa ratkaisua. Lisääntyvä ristiriita sosiaalityön arvojen ja hyvinvointipolitiikan välillä haastaa sosiaalityöntekijää tuomaan yhä enemmän sosiaalityön niukkojen resurssien vaikutuksia esiin ja auttamaan asiakkaita ymmärtämään sosiaalisten olosuhteiden merkitys omalle ahdingolleen. (Abramovitz 1993.) 15 vuotta myöhemmin Kirsi Juhila (2008) kirjoittaa samasta asiasta: ”Keskiöön pitäisi nousta ensinnäkin vaikuttamistyö. Siinä sosiaalityöntekijät tekevät oman ruohonjuuritason tietämyksensä ja ammatillistieteellisen asiantuntijuutensa perustalta näkyviksi asiakkaidensa vaikeita sosiaalisia ja taloudellisia tilanteita, hyvinvointivaltion palvelujärjestelmien puutteita. Lisäksi he ottavat kantaa asiakkaidensa asemaan vaikuttaviin yhteiskuntapoliittisiin linjauksiin ja ratkaisuihin”. (Emt., 75.) Eriarvoistuva yhteiskunta on tehnyt vaikuttamistehtävästä jälleen ajankohtaisen ja tärkeän. Juhila (2009) käyttää käsitettä kriittinen selontekovelvollisuus kirjoittaessaan, että sosiaalityöntekijä voisi hyödyntää organisaatiolta tulevaa selontekovaatimusta myös käyttämällä työssä syntyvää tietoa. Sosiaalityöntekijä voisi kertoa

oman työnsä sisällöstä ja sitä määrittävistä reunaehdoista ja ottaa näin kantaa asiakkaiden elämää hankaloittaviin yhteiskunnallisiin epäkohtiin. (Emt., 304.)

Myös Metteri (2014) kirjoittaa hyvinvointivaltion kohtuuttomia tapauksissa käsittelevässä väitöskirjassaan, että sosiaalityö on olennaisesti yhteydessä ajankohtaiseen politiikkaan ja linjauksiin. Sosiaalityöntekijä on samalla keskusteluun osallistuja, toimeenpanija, tiedontuottaja, kriitikko ja kehittäjä. Sosiaalityöntekijän sanotaan olevan myös näköalapaikalla, sillä sosiaalityöntekijöille kertyy työssään tietoa ajankohtaisista sosiaalisista ongelmista, arkielämän vaikeuksista ja sosiaalisista kohtaloista. Avoimen yhteiskunnallisen keskustelun ja järjestelmän jatkuvan arvioinnin tarve perustelevat hyvinvointipalveluissa kertyvän tiedon keräämistä ja viemistä eteenpäin. Sen lisäksi, että sosiaalityöntekijät ovat tärkeitä tiedon tuottajia ja he voivat myös käyttää niin sanottua positiivista valtaa tuottaessaan tietoa, joka mahdollistaa toisin ja asiakkaiden hyväksi toimimisen. (Metteri 2014, 60–61; 132–133.)

Pohjola toteaa (2014), että sosiaalityöntekijät ovat vahvan palvelujärjestelmään kiinnittymisensä kautta ikään kuin aitiopaikalla rakenteellisen sosiaalityön toteuttamisessa, mutta järjestelmän osana toimiminen myös vaientaa kriittisiä ääniä. Vaikeina aikoina kasvavat asiakasmäärät tukehduvat mahdollisuudet oman työn laajempaan jäsentämiseen. Kuitenkin juuri tällaisissa sosiaalityötä kuormittavissa oloissa tarvittaisiin laaja-alaista rakenteellista otetta ja ehkäisevää otetta. (Emt., 10–11.) Tämän on ehtinyt huomata jo lyhyen työkokemuksen aikana. Kiireisimpinä aikoina kaikki aika menee asiakkaiden arjen käytännön haasteiden ratkaisemiseen ja suunnitelma jatkosta tai varsinkin taustalla olevien ongelmia aiheuttavien rakenteiden kanssa tehtävä työ jää helposti taka-alalle (ks. myös esim. Saikkonen ym. 2015). 2000-luvun sosiaalityötä onkin kuvattu tulipalojen sammutustyönä.

5 TUTKIELMAN TOTEUTUS

5.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tutkielmani tavoitteena on tuoda esiin ikääntyneiden kanssa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden käsityksiä eriarvoisuudesta ikääntyneiden välillä. Sen lisäksi tarkastelen tutkielmassani, millaisia eriarvoisuutta lisääviä tai ylläpitäviä tekijöitä sosiaalityöntekijät paikantavat sosiaalipalveluiden käytännöistä ja esimerkiksi ikääntyneitä koskevasta lainsäädännöstä. Tutkin myös, kokevatko ikääntyneiden kanssa työskentelevät sosiaalityöntekijät voivansa sosiaalityöntekijöinä vaikuttaa ikääntyneiden välisen eriarvoisuuden vähenemiseen. Käsittelen tutkielmassani eriarvoisuutta ikääntyneiden välillä etenkin arkielämän ja arjen sujumisen näkökulmasta.

Tutkimuskysymykseni ovat:

- 1) Mitä on ikääntyneiden välinen eriarvoisuus sosiaalityöntekijöiden kuvaamana? Millaisia sosiaalipalvelujärjestelmään ja eriarvoisuuteen liittyviä tekijöitä sosiaalityöntekijät tuovat kirjoituksissaan esiin?
- 2) Kokevatko sosiaalityöntekijät voivansa vaikuttaa eriarvoisuuden vähenemiseen? Millä tavalla?

5.2 Tutkimusaineisto

Hankin tutkielmani aineiston lähettämällä kirjoituspyynnön (liite 1) ikääntyneiden parissa työskenteleville sosiaalityöntekijöille. Osoitin kirjoituspyynnön nimenomaan sosiaalityöntekijöille, jotka toimivat sosiaalihuoltolain 42§:n (1301/2014) mukaisina omatyöntekijöinä. Ikääntyneiden kanssa tehtävän sosiaalityön parissa työskennellään myös esimerkiksi sairaaloissa, mutta työ sairaalassa keskittyy enemmän neuvontaan ja ohjaukseen kuin pidempiaikaiseen palvelutarpeen arviointiin. Toisaalta sairaalassa sosiaalityöntekijät tapaavat ensimmäistä kertaa palvelujen piiriin tulevia ikääntyneitä sekä asiakkaita, joilla sairaalajaksot toistuvat kerta toisensa jälkeen. Sairaaloitten sosiaalityöntekijöiden haastattelu antaisi varmasti arvokasta lisätietoa ikääntyneiden välisestä eriarvoisuudesta ja jälkeenpäin ajatella kirjoituspyynnön suuntaaminen myös heille olisi varmasti ollut antoisaa tutkimustehtävieni kannalta. Kuitenkin tutkielman teon alkuvaiheessa

tutkimusjoukkoani ja aineistonkeruuta pohtiessani ajattelin, että pitkäaikainen asiakassuhde, sosiaalihuoltolain 42§:n mukaisena omatyöntekijää toimiminen ja kuntien palveluiden kriteerien tarkempi tuntemus antaa erilaiset mahdollisuudet eriarvoisuuden analysointiin ikääntyneiden arjessa kuin usein nopeatempoisempi ja lyhyempiä asiakassuhteita sisältävä sairaalan sosiaalityö.

Tuomi ja Sarajärvi (2018, 73) esittävät laadulliselle tutkimukselle olevan tärkeää, että henkilöt, joilta tietoa kerätään, tietävät tutkittavasta ilmiöstä mahdollisimman paljon tai heillä on kokemusta asiasta. Tutkittavien tietämykseen ja kokemukseen liittyvä vaatimus toteutuu tutkielmassani hyvin. Suurimmalla osalla vastaajista on useiden vuosien kokemus työskentelystä erityistä tukea tarvitsevien ikääntyneiden asiakkaiden kanssa. Sosiaalityöntekijät työskentelevät usein asiakkaiden kanssa, jotka ovat olleet pitkään sosiaalityön asiakkaina. Asiakkaat eivät ehkä ole saaneet aiemmin riittävää apua muista sosiaali- ja terveystalouksista. Vaikka sosiaalityön tavoitteena on toimia myös ennaltaehkäisevästi, on monessa kohtaa sosiaalityö viimesijaisen avun luoteista. (Juhila 2006, 12; Raunio 2009, 29). Asiakkaat ovat usein jääneet hyvinvointia ensisijaisemmin tuottavien järjestelmien ulkopuolelle (Raunio 2009, 29). Näin ollen sosiaalityöntekijät kohtaavat todennäköisesti asiakkaita, joilla on pitkän asiakkuuden aikana kertynyt erilaisia kokemuksia sosiaalipalveluista ja -etuuksista. Asiakkaiden puheissa nämä kokemukset välittyvät sosiaalityöntekijöille.

Tuomi & Sarajärvi (2018, 72) jakavat tutkimusaineistona käytettävän kirjallisen materiaalin kahteen luokkaan, yksityisiin dokumentteihin ja joukkotiedotustuotteisiin. Sosiaalityöntekijöille suunnatut kirjoituspyynnöt ovat näin ollein yksityisiä dokumentteja. Tiedonkeruumenetelmänä niihin kuuluu oletus, että kirjoittajalla on hyvät kirjalliset taidot ja kirjoittaja on ikään kuin parhaimmillaan ilmaistessaan itseään kirjallisesti (emt., 72). Sosiaalityöntekijät ovat todennäköisesti harjaantuneita kirjalliseen ilmaisuun, sillä yliopisto-opinnot ja jatkuvan kirjallisen dokumentoinnin vaatimus sosiaalityössä edellyttävät hyviä kirjallisia valmiuksia. Myös työ itsessään kehittää kirjallisia taitoja. Nämä asiat perustelevat sitä, että sosiaalityöntekijöille suunnattu kirjoituspyyntö on perusteltu tapa kerätä aineistoa tutkimustehtäväni kannalta. Kirjoittaminen antaa myös työntekijöille enemmän aikaa pohtia ilmiötä, mikä parhaimmillaan mahdollistaa aiheen syvällisemmän pohdinnan.

Aloitin aineistonkeruun marraskuussa 2018 hankkimalla tutkimusluvan kaupunkiin, jossa tiesin olevan useita pelkästään ikääntyneiden kanssa työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä. Lähetin kirjoituspyynnön ensimmäisen kerran marraskuun lopussa 2018, toisen kerran tammikuun alussa 2019 ja vielä kolmannen kerran helmikuun puolivälissä 2019. Lähetin kirjoituspyynnön yhteensä noin 60:lle ikääntyneiden kanssa työskenteleville sosiaalityöntekijälle. Keväällä 2019 totesin tarvitsevani lisää vastauksia kirjoituspyyntöni, jonka vuoksi hankin tutkimusluvan toiseen kuntaan,

jossa toimii myös gerontologisen sosiaalityön yksikkö. Sosiaalisen median kautta hankin vielä yhden ikääntyneitä työssään kohtaavan sosiaalityöntekijän, joka kommentoi vanhustenhoitoa koskevaan keskusteluun sosiaalityöntekijöiden sosiaalisen median ryhmässä.

Opastin kirjoittajia määrittelemään itse vastauksensa pituuden. Kirjoitusten pituudet vaihtelevat vajaasta yhdestä sivusta reiluun kolmeen sivuun. Suurin osa on kahden A4-liuskan pituisia. Aineistoa kertyi yhteensä 26 sivua. Useimmat kirjoitukset ovat vapaata tekstiä, jossa apuna hyödynnetään kirjoituspyynnössä olleita kysymyksiä. Neljä vastaajaa on kopioinut kirjoituspyynnössä olleen kysymyksen ja kirjoittanut vastauksen jokaisen kysymyksen alle. En antanut kirjoituspyynnössä tarkkoja ohjeita vastaamiselle, sillä tavoitteena oli, että kirjoittavat vastaavat mahdollisimman luontevasti ja itselleen tyypillisesti. Ajattelin tämän edesauttavan kunkin omaa vapaata pohdintaa aiheesta. Käytin kirjoituspyynnön muotoiluun runsaasti aikaa. Pohdin pitkään, onko vastaajia tarkoituksenmukaista johdatella aiheeseen esimerkiksi asiakastapausesimerkin tai lyhyen eriarvoisuuteen liittyvän tekstin avulla, mutta lopulta totesin, että kaikkien antoisinta todennäköisesti on antaa kirjoittajille vastuu ja vapaus määritellä käsitteet itse. Kirjoituspyynnön muotoilussa oli myös huomioitava, että fenomenografisen tutkimuksen aineistonkeruuvaiheessa kysymyksenasettelun tulee olla avointa, koska se mahdollistaa vastaajien erilaisten käsitysten esiin tulemisen (Huusko & Paloniemi 2006, 163–165). Suhteellisen väljät kysymykset mahdollistavat tutkittaville tutkimusaiheen tarkastelun omasta viitekehksestään käsin (Niikko 2003, 31).

Sain kirjoituspyyntööni vastauksia yhteensä 14 kappaletta. Pyysin vastaajilta lyhyesti taustatietoja työkokemuksesta ikääntyneiden asiakkaiden parissa. Kaksi vastaajaa opiskelee vielä sosiaalityötä. Kaikki kuitenkin työskentelevät parhaillaan ikääntyneiden kanssa. Suurin osa kirjoituspyyntööni vastanneista on jo pitkään sosiaalityöntekijöinä ja ikääntyneiden parissa työskennelleitä. Viidellä vastaajista työkokemusta gerontologisesta sosiaalityöstä on alle 5 vuotta, kaikilla kuitenkin vähintään vuosi. Yli 10 vuoden työkokemus ikääntyneiden kanssa työskentelystä on seitsemällä sosiaalityöntekijällä ja kahdella kokemusta on 35 vuotta.

Saamani kirjoitukset ovat selkeästi jäsennellyjä ja pääosin hyvin tiiviitä. Vaikka aineisto jäi sivumäärältään niukaksi, vastasi aineisto tutkimuskysymyksiini ja käsitteli tutkimusaihetta monipuolisesti. Kokonaisuudessaan aineistonkeruu osoittautui haastavaksi ja hitaaksi vaiheeksi. Olen kuitenkin tyytyväinen, että pyysin sosiaalityöntekijöiltä kirjoituksia esimerkiksi haastattelujen sijaan. Kirjoitettuna vastaukset voivat olla pidemmälle pohdittuja ja syvällisempiä, vaikka ilmaisu olisikin tiivistä. Haasteena aineistonkeruumenetelmässäni oli osallistujien mukaan saaminen, sillä kiireisen työn rytmistä johtuen aikaa keskittymiselle ja jonkin teeman syvemmälle pohtimiselle on harvoin.

Aineistonkeruuvaihe vei paljon aikaa, mutta alun vaikeuksista huolimatta sain kirjoituspyyntöni hyvin vastauksia.

5.3 Laadullinen tutkimus

Kiviniemi (2018) kuvaa laadullista tutkimusta prosessiksi, jossa aineistoon liittyvät näkemykset kehittyvät tutkijan tietoisuudessa tutkimusprosessin aikana. Prosessissa on kyse myös tutkijan oppimisprosessista, jossa tutkija pyrkii perehtymään tutkielman aiheena olevaan ilmiöön ja siihen liittyviin tekijöihin. Laadullista tutkimus onkin vähitellen tapahtuvaa käsitteellistämistä. Tutkimuksen prosessimaisuudesta kertoo se, että tutkimuksen vaiheet ovat harvoin selkeitä ja sopivat ratkaisut saattavat löytyvät vasta tutkimuksen edetessä. Aloitteleva tutkija saattaa helposti haluta ottaa mukaan tutkimukseen ison määrän kaikkea mahdollista mielenkiintoista, mikä saattaa johtaa tutkimuksen hajanaisuuteen. Laadullisessa tutkimuksessa painottuukin rajaamisen tärkeys. (Emt, 62–67.)

Näin kävi myös omassa tutkimusprosessissani. Käytin paljon aikaa teoriataustan kokoamiseen ja muotoiluun, koska aineistonkeruuvaihe oli hidas ja odottelin pitkään vastauksia sosiaalityöntekijöiltä. Tässä vaiheessa tutustuin huolellisesti eriarvoisuuteen, gerontologiseen sosiaalityöhön ja ikääntyneiden hoivaan liittyviin tutkimuksiin, joita yhteiskuntatieteiden ja sosiaalityön alalla on tehty 2000-luvulla. Tutkielmani teoriataustaan oleellisesti kuuluvat asiat selkenivät lopullisesti vasta aineiston analyysin edetessä ja teoriaosuudesta oli helppo karsia pois ylimääräistä. Aineiston analyysin muotoutuessa oli helpompi hahmottaa, mikä on olennaista tutkimuksen kannalta.

Eskola ja Suoranta (1998, 15) toteavat, että tutkimuksen tekijän tavoitteena on sijoittaa tutkimuskohde yhteiskunnallisiin yhteyksiin ja antaa siitä yksityiskohtainen ja tarkka kuva. Myös Riitta Rissanen (2006, 37) kirjoittaa, että ”fenomenografisessa tutkimusotteessa on keskeistä tutkittavan ilmiön kontekstin tunnistaminen, sillä juuri konteksti eli ilmiön taustamaailma kiinnittää erilaatuiset käsitykset kohdeilmiöön”. Koen onnistuneeni tässä suhteellisen hyvin, koska jo tutkielman aihetta valitessani mietin sen ajankohtaisuutta ja aihetta koskevaa julkista keskustelua. Sosiaalityön vahvan yhteiskunnallisen sidoksen vuoksi tutkittavan teeman sijoittaminen yhteiskunnalliseen kontekstiin on etenkin sosiaalityössä erityisen tärkeää. Työni yhteiskunnallisen sidoksen oli myös itselleni henkilökohtaisesti tärkeää, koska olen opintojen aikana ollut kiinnostunut sosiaalityön lisäksi sosiaalipolitiikasta ja yhteiskuntaa koskevien uudistusten vaikutuksesta sosiaalityöhön.

Laadullisessa eli kvalitatiivisessa tutkimuksessa analysoitava aineisto on usein pienehkö ja tapaukset ovat usein määrältään vähäisiä. Suuren aineiston hankkimisen sijaan tarkoituksena onkin analysoida saatua aineistoa mahdollisimman kattavasti. Tällöin merkityksellistä aineiston tieteellisyyden kannalta on aineiston määrän sijaan analyysin laatu. (Eskola & Suoranta 1998, 15.) Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on tavoitteena pyrkiä kuvaamaan tai ymmärtämään jotakin tiettyä ilmiötä tai tapahtumaa, eikä siinä pyritä tilastollisiin yleistyksiin (Tuomi & Sarajärvi 2018, 73). Tavoitteena laadullisessa tutkimuksessa ja fenomenografiassa onkin tehdä aineistosta löytyneet merkitykset ymmärrettäviksi (Ahonen 1994, 125).

Laadulliseen tutkimukseen kuuluu tulkinnallisuus, mikä tarkoittaa, että laadullinen tutkimus ja laadullinen aineisto eivät kuvaa todellisuutta sellaisenaan (Kiviniemi 2018, 63–64). Laadullisen tutkimuksen toteuttajaa kiinnostaa tutkittavana olevan henkilön ilmaisussa niiden merkitykset. Merkitykset löytyvät tutkimushenkilön ilmaisusta tulkinnalla. Ilmaisun merkitykseen liittyy vahvasti kontekstuaalisuus ja intersubjektivisuus. Ilmaisun merkityksen kontekstuaalisuudella Ahonen (1994) kuvaa sitä, että ilmaisun merkitys on yhteydessä sen esittämisyhteyteen ja sitä tulee tarkastella osana esittämisyhteyttä eikä erillisenä aineiston palana. Fenomenografiselle tutkimukselle keskeinen ilmaisun intersubjektivisuus kuvaa sitä, että ilmaisun merkitykseen vaikuttavat yhdessä sekä ilmaisija että tulkitsija. (Emt., 124.) Pohdin tarkemmin tutkijan roolia myöhempanä analyysin luotettavuutta koskevassa osuudessa.

5.4 Tutkimuksen lähestymistapana fenomenografia

Fenomenografian käyttö on yleistä etenkin kasvatustieteen tutkimuksessa. Myös yhteiskuntatieteissä on muutaman kuluneen viime vuoden aikana tutkittu erilaisille ilmiöille annettuja merkityksiä. Merkitykset ovat tarkoittaneet kokemusten, käsitysten tai näkemysten merkityksellisyyttä yksilölle. (Huusko & Paloniemi 2006, 163–170). Fenomenografiaa on käytetty jonkin verran myös sosiaalityön väitöskirjoissa ja pro gradu -tutkielmissa. Tutustuin fenomenografiseen tutkimukseen lukemalla aluksi Pia Haapaniemen sosiaalityön pro gradu -tutkielmaa, jossa hän tutki fenomenografisen analyysin lähtökohtia ja soveltuvuutta sosiaalityön tutkimukseen. Haapaniemi (2013, 66) toteaa fenomenografian sopivan hyvin sosiaalityöhön, jossa tutkitaan usein ihmisten näkemyksiä ja kokemuksia. Myös esimerkiksi Valokivi (2008) on sosiaalityön väitöskirjassaan käyttänyt fenomenografista analyysiä yhdessä sisällönanalyysin kanssa.

Fenomenografian käsite on muodostettu sanoista ”ilmiö” ja ”kuvata” (Ahonen 1994, 114). Sanana fenomenografia kuvaa sitä, miten jokin ilmenee jollekin (Niikko 2003, 8). Sen lisäksi, että fenomenografia on tutkimus- ja analyysimenetelmä, Huusko ja Paloniemi (2006) näkevät sen myös laajempina tutkimusprosessia ohjaavana tutkimussuuntauksena. He määrittelevät fenomenografisen tutkimuksen tavoitteeksi ihmisten erilaisten ilmiöihin liittyvien käsitysten ja käsitysten keskinäisten suhteiden kuvailemisen, analysoinnin ja ymmärtämisen. Todellisuutta kuvaavien väitelauseiden sijaan fenomenografisessa tutkimuksessa keskitytään kuvaamaan ihmisten erilaisia käsityksiä todellisuuden ilmiöistä. Tavoitteena on löytää ja systematisoida ajattelutapoja, jotka ovat jaettuja ja sosiaalisesti merkittäviä. (Emt., 162–165.) Niikko (2003) kuvaa Uljensin (1996) tutkimusten pohjalta fenomenografiaa osuvasti: ”On olemassa vain yksi maailma ja todellisuus, joka koetaan ja ymmärretään eri tavoin.” Fenomenografialla ei näin ollen voida kuvata todellisuutta sellaisenaan, mutta fenomenografian avulla voidaan kuitenkin päästä käsiksi siihen, miten jokin ryhmä ihmisiä ymmärtää ja käsittää maailmaa. (Emt., 15–16.)

Fenomenografiassa yksilöillä ajatellaan olevan eri tapoja käsittää, ymmärtää ja kokea ilmiötä. Fenomenografiassa ajatellaan siis, että todellisuuden käsittäminen on yksilöllistä. Yksilön aikaisempi tieto, käsitykset ja kokemukset vaikuttavat tulkinnan rakentumiseen. Ihminen liittää asiat ja tapahtumat niitä selittäviin yhteyksiin ja muodostaa näin mielessään koetuista ilmiöistä käsityksiä. (Ahonen 1994, 116; Huusko & Paloniemi 2006, 164–165.) Se, että fenomenografiassa todellisuus nähdään yhteisenä, mutta kuitenkin yksilöllisesti koettuna ja käsitettävänä, antaa mahdollisuuden tutkia erilaisia tapoja jäsentää todellisuutta ja käsitteellistää maailmaa (Huusko & Paloniemi 2006, 164–165). Fenomenografiassa käsitykset ymmärretään mielipiteitä vahvempina ja laajempina kokonaisuuksina, jotka ihminen rakentaa itselleen. Ahonen (1994, 116) kuvaa käsityksen olevan konstruktio, jonka avulla ihminen jäsentää uutta siihen liittyvää tietoa.

Fenomenografinen lähestymistapa laadulliseen tutkimukseen on peräisin Ference Martonilta, jonka tutkimus kohdistui Göteborgin yliopiston opiskelijoiden oppimiskäsityksiin ja eri tieteenalojen tiedonmuodostuksen tutkimukseen. Marton loi fenomenografiaan kaksi käsitettä, ensimmäisen ja toisen asteen näkökulman. Toisen asteen näkökulmassa keskeistä on ajatus todellisuuden rakentumisesta sosiaalisesti ja konstruktivisesti. Maailma nähdään ja asiat ymmärretään sen perusteella, millainen suhde kullakin maailmaan on. Kun tutkimuksen kohteena ovat toisen asteen näkökulmat, tutkitaan erilaisia tapoja kokea, käsittää ja käsitteellistää ilmiötä. Toisen asteen näkökulmassa keskeistä on ihmisten tapa kokea jotakin ja keskeisenä terminä on käsitys. Ensimmäisen asteen näkökulmassa puolestaan kuvataan jotakin ilmiötä sellaisenaan. (Huusko & Paloniemi 2006, 162–165.) Ahonen (1994) viittaa tunnettuihin fenomenograafikoihin, Uljensiin

(1988) ja Martoniin (1988, 1993) kirjoittaessaan, että asioista tulee ilmiöitä ja ongelmia vasta ihmisen ajattelun myötä, ilman ajattelua niitä ei ole olemassa. Olemassa on ainoastaan yksi maailma, josta ihmisillä on erilaisia käsityksiä. (Emt., 116.) Fenomenografiassa ensisijaisena tutkimuksenteon tavoitteena ei kuitenkaan ole selvittää, miksi tutkittavat käsittävät asioita niin kuin käsittävät (ks. Uljens 1991). Fenomenografiassa tutkijan kiinnostus kohdistuu siis tutkittavien ajattelun sisältöön, eikä ajattelun prosessiin tai ajattelua koskeviin havaintoihin (Niikko 2003, 29).

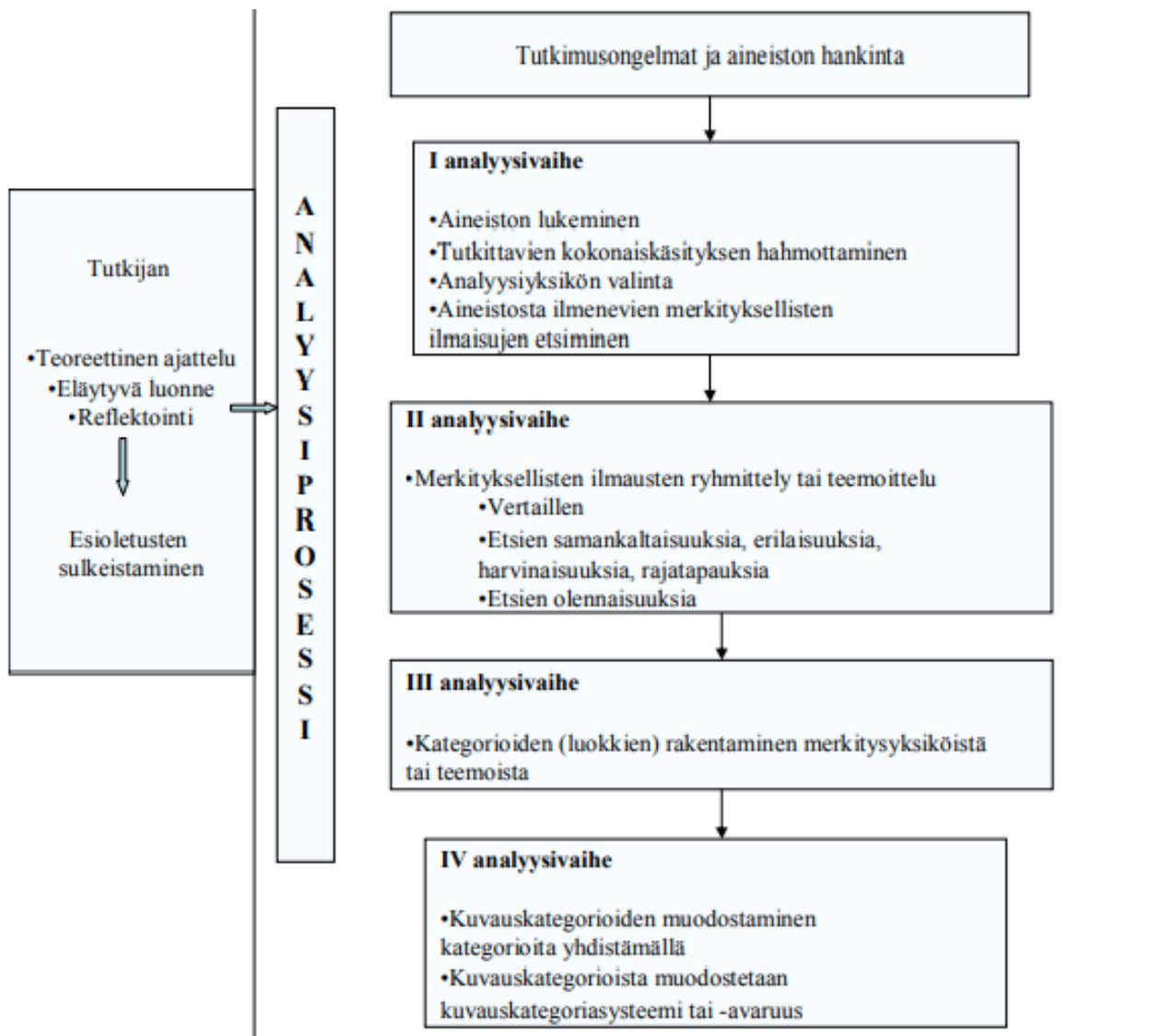
Fenomenografia sekoitetaan joskus fenomenologiaan. Niikko (2003, 19) kuvaa fenomenografian ja fenomenologian välistä eroa toteamalla fenomenologian tutkivan, kuinka henkilö kokee maailman. Fenomenologia painottaa erilaisten kokemusten rikkautta. Fenomenografian kiinnostus kohdistuu tutkittavien kokemusten variaatioon eikä ensisijaisesti yksittäisiin kokemuksiin. Fenomenografiassa tarkoituksena on kuvata, kuinka ilmiö koetaan ja minkä laatuista kokemukset ovat. Fenomenografia ja fenomenologia kuitenkin liittyvät toisiinsa, vaikka ovatkin molemmat omia suuntauksiaan. Molempien mukaan on olemassa vaihtelevia tapoja havaita ja ymmärtää tilanteista. (Niikko 2003, 20–21.)

Marja Koukkari (2010) kirjoittaa kuntoutujien kuntoutumiskäsityksiä tutkivassa väitöskirjassaan: ”Kuntoutuksen laaja-alaisuuden ja monia ulottuvuuksia sisältävän luonteen vuoksi koen, että on tärkeää tuottaa sellaista tutkimustietoa, jonka avulla voimme paremmin ymmärtää sitä todellisuutta, jossa kuntoutujat elävät. Fenomenografinen tutkimusote tuottaa tutkittavasta ilmiöstä kollektiivisen käsityksen, joka on arvokas näkökulma tutkittaessa kuntoutukseen ja sen tavoitteena olevan kuntoutumisen ulottuvuuksia.” Ajattelen Koukkarin tavoin, että fenomenografinen tutkimus vahvistaa sosiaalityöntekijöiden äänen kuulumista ja on yksi tapa toteuttaa rakenteellista sosiaalityötä ja sosiaalista raportointia. Samalla tutkimus voi tuoda lisätietoa eriarvoistavista käytänteistä. Valkonen (2006, 23) tiivistää fenomenografiassa ajateltavan, että kuvaamalla ihmisten erilaisia käsityksiä jostakin asiasta, on mahdollista hahmottaa ilmiön kokonaiskuvaa. Fenomenografiaa kuvaa hyvin myös toteamus, että fenomenografisen tutkimuksen tarkoituksena ei ole saada selville, miksi ihmisillä on tiettyjä käsityksiä tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä. Sen sijaan fenomenografinen tutkimus pyrkii kuvaamaan erilaisia, mutta myös yhteisiä käsityksiä tutkittavien omista lähtökohdista käsin. (Häkkinen 1996.)

5.5 Fenomenografinen aineiston analyysi

Fenomenografisessa tutkimuksessa mielenkiinto ei ole niinkään yksittäisissä lausahduksissa vaan laajemmissa käsityksissä, ajatuskokonaisuuksissa ja niiden suhteessa toisiinsa. Tästä syystä aineiston analysoinnissakaan ei keskitytä vastauksiin yksittäisinä esimerkkeinä. Analysoinnissa vastauksista luodaan kokonaisuus. Käsitykset ymmärretään fenomenografiassa merkityksenantoprosesseina. Käsityksillä on mielipidettä syvempi ja laajempi merkitys. Eri konteksteissa samalla ilmaisulla voi olla eri merkityksiä. Fenomenografiaan liittyy keskeisesti kontekstuaalisuuden käsite, joka on yhteydessä tutkimuksen tulkintaan, raportointiin ja tutkimushenkilöiden valintaan. (Huusko ja Paloniemi 2006, 164–166.) Fenomenografisessa analyysissä etsitään ilmaisuista samanlaisuutta, erilaisuuksia, harvinaisuuksia ja rajatapauksia (Niikko 2003, 34). Aineistoa tulkitaan vuorovaikutuksessa aineiston kanssa. Tutkimuksen teoriaan syventyminen ohjaa aineiston hankintaa, toteuttamista ja analyysiä, mutta silti teoria muodostetaan varsinaisesti vasta tutkimusprosessin aikana (Huusko & Paloniemi 2006, 165.) Niikko (2003, 34) kuvaa aineiston analyysiä lukemisen, merkityksellisten ilmaisujen ja reflektoinnin jatkuvana kehänä, mikä tarkoittaa samalla tutkimukselle olennaisten ominaisuuksien etsimistä aineistosta.

Fenomenografisessa tutkimuksessa aineiston analyysi ei ole tarkasti strukturoitu (Niikko 2003, 32). Analyysille on useampia soveltamistapoja yhden tiukasti ohjaavan mallin sijaan. Toteutin aineiston analyysiäni pääosin Niikon (2003) mallin mukaisesti, koska se antoi selkeimmän kuvan aineiston analyysin etenemisestä. Mallin pohjana on osin Martonin (1988) ja Martonin ja Boothin (1997) julkaisut. Niikon fenomenografisen tutkimuksen teon analyysimalli on yleinen fenomenografiaa soveltavissa tutkimuksissa.

Kuvio 1. Fenomenografinen analyysimalli (Niikko 2003, 55).

Tutkimusaiheen valinnan jälkeen aloitin teoriaan perehtymisen. Tutkimuksen teoriaan paneutuminen on olennainen osa tutkimuksen teon alkuvaihetta, sillä teoriaan tutustuminen auttaa tutkijaa ryhmittelemään aineiston analyysivaiheessa tutkittavien käsityksiä ja antaa tutkijalle mahdollisuuden löytää aineistosta luokittelujen perusteluita. Vaikka fenomenografisessa tutkimuksessa aineistoa ei käsitellä teorialähtöisesti, on teorialla silti huomattava merkitys. Ilman teoriaa tutkimuksella ei olisi rakennetta ja tutkimusraportista tulisi helposti sitaattikokoelma. (Ahonen 1994, 123.) Pidin teoriaan perehtymistä tärkeänä, vaikka tutkielman teoreettisen taustan muodostaminen vei runsaasti aikaa tutkielman teon alkuvaiheessa. Siitä oli kuitenkin hyötyä aineiston analysointivaiheessa, vaikka teoriaisuus täsmentyi lopulliseen muotoonsa vasta analyysin hahmotuttua, kun selvisi, mikä on erityisen oleellista juuri tämän tutkielman kohdalla.

Ensimmäisen varsinaisen vaiheen aineiston analysoinnissa aloitin tulostamalla sosiaalityöntekijöiden kirjoitukset ja lukemalla jokaisen huolellisesti läpi. Tarkoitukseni oli tässä vaiheessa saada yleiskuva aineistosta. Jatkoisin aineistoon perehtymistä ja numeroin tutkimuskysymyksiäni. Luin jokaisen sosiaalityöntekijän kirjoituksen uudelleen huolella läpi ja sen jälkeen alleviivasin ja merkitsin aineistoon tutkimuskysymysten numeroita kohtiin, jotka mielestäni vastasivat kyseiseen tutkimuskysymykseen. Tein samalla marginaaliin merkintöjä aineiston lukemisen aikana mieleen tulevista ajatuksista. Analyysin ensimmäisen vaiheen aikana tutustuin siis aineistoon ja hahmottelin samalla kokonaiskuva tutkittavien käsityksistä.

Analyysiyksiköksi otin sosiaalityöntekijöiden kirjoituksista tiettyä käsitystä tai kokemusta tiivistävän virkkeen tai pidemmän kappaleen, jos sen tiivistäminen ei onnistunut sujuvasti. Analyysiyksikön käsitteellä kuvataan sitä, mihin tekstissä kiinnitetään huomiota. Toisin sanoen analyysiyksikön valinnalla tarkoitetaan sitä, millaista yksiköistä tulkintaa tehdään. Analyysiyksiköitä voivat olla esimerkiksi sana, lause, tekstin kappale tai puheenvuoro (Niikko 2003, 33–34). Ahonen (1994) käyttää tulkintayksikön käsitettä ja toteaa, että merkityksen voi tulkita perustellusti vain ilmaisusta, joka on ajatuksellinen kokonaisuus. Tärkeää on, että tulkittavan merkityksen yhteyttä ilmaisijan tarkoittamaan asiaan ei kadoteta. (Emt., 143.) Niikko (2003, 32) painottaa, että aineistosta otetut ilmaisut ovat tärkeitä juuri merkityksensä vuoksi, eikä esimerkiksi sen perusteella, kuka ilmaisija on. Ahonen (1994, 145) valottaa hyvin ilmaisun tulkitsemisesta kirjoittaessaan, että yksittäiset sanat tai lausahdukset aineistossa eivät ole merkityksiä, jos ne eivät ole osa pidempää ja täsmällisempää kuvausta. Koska fenomenografiassa kiinnostus ei kohdistu tarkasti siihen, kuka tutkittavista mitään sanoo, poistin aineisto-otteista järjestysnumeroon perustuvat viittaukset, jotka kertoivat, kenen sosiaalityöntekijän kirjoituksesta aineisto-ote on.

Analyysin ulkopuolelle jäi tekstiä, jossa sosiaalityöntekijät luettelivat esimerkiksi yksilön elämäntapaan liittyviä yksilöllisiä tekijöitä, joiden he näkivät vaikuttavan ikääntyneiden väliseen eriarvoisuuteen. Tutkimukseni tavoitteena on tarkkojen yksilöllisiin elämäntapoihin liittyvien syiden sijaan selvittää sosiaalityöntekijöiden käsityksiä yhteiskunnallisista tekijöistä, jotka tuottavat järjestelmällisesti eriarvoisuutta ryhmien välille. Tutkielmani näkökulma on näin ollen siinä, millaisia sosiaalipalvelujärjestelmään liittyviä eriarvoistavia tekijöitä sosiaalityöntekijät tuovat kirjoituksissaan esiin.

Analyysin toisessa vaiheessa loin taulukon molemmille tutkimuskysymykselle, mikä helpotti ilmausten vertailua ja alustavaa ryhmittelyä. Kokosin samaan tutkimuskysymykseen liittyvät ilmaisut yhteen taulukkoon. Sen jälkeen kokosin merkitykselliset ilmaisut vielä tarkemmin aihealueittain

yhteen. Pidin huolta siitä, että poimimissani ydinvirkkeissä säilyi yhteys sosiaalityöntekijän tarkoittamaan asiaan. Apunani oli aineistoon aiemmin tehdyt merkinnät ja alleviivaukset. Tässä vaiheessa keskeistä oli aineiston vertailu, samankaltaisuuksien ja eroavaisuuksien etsiminen. Kokeilin analyysiä aloittaessani useampaa tapaa ryhmitellä merkityksellisiä ilmaisuja. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen kohdalla pelkistin jokaisen alkuperäisilmaisun eli otin jokaisen ensimmäistä tutkimuskysymystä koskevan virkkeen taulukkoon ja loin siitä pelkistetyn ilmauksen ja kokosin pelkistetyt ilmaisut aihepiireittäin yhteen. Jatkoin kuitenkin analyysin tekoa niin, että kokosin suoraan samaan asiaan liittyvät merkitykselliset ilmaisut yhteen ilman ilmaisujen tiivistämistä. Näin varmistuin, että alkuperäinen asiayhteys tutkittavien ilmaisuissa säilyi ja analyysin teko oli yksinkertaisempaa.

Toisen tutkimuskysymyksen kohdalla jatkoin aluksi samalla tavalla. Keräsin jokaisen aineistoon merkaamani tutkimuskysymykseen vastaavan alkuperäisilmaisun eli ydinvirkkeen taulukkoon. Tässä kohtaa en enää pelkistänyt jokaista alkuperäisilmausta erikseen, vaan keräsin samaan asiaan viittaavia ydinvirkkeitä taulukon vasempaan sarakkeeseen ja käsitteellistin niitä sarakkeen oikealle puolelle. Tässä kyse oli ryhmittelystä ja tätä oli helpompi tehdä, koska tiesin ensimmäisen tutkimuskysymyksen taulukkoa paremmin, miten kannattaa toimia.

Ryhmittelin siis samaa asiaa kuvaavat merkitykselliset ilmaisut yhteen. Yhteen taulukkoon kerätyistä merkityksellistä ilmaisuista muodostin teemoja. Tein tätä vertailemalla ilmaisuja toisiinsa. Tällä tavalla sain aikaan sosiaalityöntekijöiden kirjoituksista yhteensä 26 ikääntyneiden välistä eriarvoisuutta kuvaavaa teemaa. Pidin mielessä, että analyysissä tutkijan tehtävänä on yrittää ymmärtää jokaista merkityksellistä ilmaisuja huomioiden samalla tutkimustehtävät (Niikko 2003, 24).

Kolmannessa vaiheessa syntyneestä 26 teemasta muodostin yhteensä 11 alatason kategoriaa. Alakategorioiden muodostamista kuvastaa hyvin ilmiötasolle siirtyminen. Fenomenografiassa aineisto on saatava mahdollisimman tiiviiseen muotoon. Analyysin edetessä kategorioita kuvataan yhä abstraktimmin (Huusko ja Paloniemi 2006, 168). Kategoriat syntyvät tutkijan omissa konstruktioissa tai ne abstrahoidaan tutkittavien ilmauksista ja kuvataan ydinmerkitysten termein (Niikko 2003, 36).

Analyysiprosessin neljännessä vaiheessa muodostin lopulliset kuvauskategoriat alakategorioita yhdistämällä. Tarkoituksena on luoda yhä laaja-alaisempia ylemmän tason kategorioita, joita kutsutaan joko kuvauskategorioiksi tai käsittekkategorioiksi. Tässä vaiheessa hyödynnetään myös tutkimuksen teoriataustaa. Kuvauskategoriat esittävät tutkittavien kokemusten ja käsitysten keskeisiä merkityksiä ja kuvaavat erilaisia tapoja käsittää ilmiötä. (Niikko 2003, 23, 30–38.) Ahonen (1994,

145) kirjoittaa, että tulkituista merkityksistä saa muodostettua kategorioita sellaisenaan, mutta usein tutkija pelkistää ja yhdistää merkityksiä toisiinsa hahmottaessaan niissä yhteisiä ajatuslementtejä. Tutkielmani ensimmäisen tutkimuskysymyksen kohdalla alakategoriat tiivistyivät neljäksi kuvauskategoriaksi. Niikko (2003, 36) kutsuu näitä ylemmän tason kategorioita ylätasen kategorijoukoksi eli kuvauskategorioiksi.

Tutkielmassani sosiaalityöntekijöiden käsityksiä ikääntyneiden välisestä eriarvoisuudesta kuvaavia kuvauskategorioita ovat: ”sosiaalisten suhteiden rooli eriarvoisuutta tuottavana”, ”taloudellinen tilanne eriarvoisuutta tuottavana”, ”palvelujen saatavuuden haasteet eriarvoisuutta tuottavana” ja ”sähköinen asiointi eriarvoisuutta tuottavana”. Nämä kategoriat kuvastavat sosiaalityöntekijöiden käsityksiä ikääntyneiden väliseen eriarvoisuudesta ja eriarvoisuuteen vaikuttavista tekijöistä.

Tutkielmani toisena tavoitteena oli selvittää, ajattelevatko ikääntyneiden kanssa työskentelevät sosiaalityöntekijät voivansa vaikuttaa ikääntyneiden väliseen eriarvoisuuteen. Tähän toiseen tutkimuskysymykseen vastaavia käsitysryhmiä eli alakategorioita muodostui 10 kappaletta, jotka tiivistyivät analyysin neljännessä vaiheessa yhteensä neljäksi kuvauskategoriaksi. Nimesin ensimmäisen kuvauskategorian asianajotyöksi, koska sosiaalityöntekijät kuvasivat yhtenä eriarvoisuutta vähentävänä tekijänä paneutuvaa asiakastyötä, jossa varmistetaan asiakkaan oikeuksien toteutuminen ja huolehditaan asiakkaan asioiden etenemisestä. Toinen kuvauskategoria sai nimekseen ”sosiaalityöntekijä rakenteellisen sosiaalityön toteuttajana”, kolmas ”sosiaalityöntekijä yhteistyön edistäjänä” ja neljäs ”sosiaalityöntekijä vähäisenä vaikuttajana”.

Vastaan kuudennessa luvussa tutkielmani ensimmäiseen tutkimustehtävään: Miten sosiaalityöntekijät kuvaavat ikääntyneiden välistä eriarvoisuutta ja millaisia sosiaalipalvelujärjestelmään ja eriarvoisuuteen liittyviä tekijöitä sosiaalityöntekijät tuovat kirjoituksissaan esiin? Luku muodostuu neljästä alaluvusta, jotka on otsikoitu kuvauskategorioiden mukaisesti. Sen jälkeen luvussa 7. kuvaan sosiaalityöntekijöiden käsityksiä sosiaalityöntekijän roolista eriarvoisuuden lievittäjänä. Tässä luvussa vastaan siis toiseen tutkimustehtävääni. Toiseen tutkimustehtävään vastaavia kuvauskategorioita löytyi neljä. Myös seitsemännen luvun alaluvut on otsikoitu analyysissä muodostettujen kuvauskategorioiden mukaan. Kahden tuloskuvun jälkeen esittelen tutkielmani tulokset tiivistetysti pohtien samalla, mitä tuloksista on erityisen tärkeää huomioida, ja mitä annettavaa niillä olisi rakenteellisen sosiaalityön toteuttamiselle.

5.6 Tutkielman eettisyys ja luotettavuus

Tutkielman teossa on keskeistä huomioida tutkimuksen teon eettisyyteen ja luotettavuuteen liittyviä asioita. Kirjoitan ensin, millä tavalla olen ottanut huomioon tutkimuksen teon eettisyyteen liittyvät asiat. Sen jälkeen pohdin tutkimuksen teon ja tulosten luotettavuutta.

Aineistonkeruun eettisyyden kannalta tutkijan on tärkeä antaa vaihtoehto vastata tutkimukseen anonymisti. Pyysin sosiaalityöntekijöitä lähettämään vastaukset kirjoituspyyntöni sähköpostitse, mutta annoin vastaajille mahdollisuuden toimittaa kirjoitukset myös nimettömänä. Kaikki sosiaalityöntekijät vastasivat kuitenkin sähköpostin välityksellä. Tulostin sähköpostitse lähetetyt vastaukset ja poistin niistä sähköpostiosoitteen, josta ilmeni sosiaalityöntekijän nimi. Ohjeistin kirjoituspyynnössäni vastaajia kuvaamaan asiakastapauksia eriarvoisuuden ilmenemisestä yleisellä tasolla siten, että yksittäisiä asiakastapauksia ei ole tunnistettavissa. Mikäli sosiaalityöntekijät kuvailivat vastauksissaan kohtaamiaan asiakastapauksia, varmistin vielä, että kuvaukset eivät ole liian yksityiskohtaisia. Käsittelin kerättyä aineistoa niin, että asiakkaiden lisäksi myöskään yksittäisiä sosiaalityöntekijöitä ei ole mahdollista tunnistaa työstäni. Niikon (2003, 31) mukaan kysymysten tulisi olla suhteellisen väljä, jotta tutkittavien on mahdollista lähestyä tutkimusaihetta omasta viitekehksestään käsin. Kysymyksen asetteluni antoi tilaa vastaajille määrittellä tutkimusaihetta omista tutkittavien omista lähtökohdista käsin (ks. Niikko 2003, 31).

Tutkielman teon yhteydessä on tärkeää pohtia myös tutkielman luotettavuutta. Ahonen (1994) toteaa, että tulkintayksiköt asettuvat usein limittäin siten, että samat ajatusyhteydet tukevat useampaa merkitystä. Tutkija voi taivuttaa ilmaisua kategorioihin käytännöllisistä syistä, vaikka perusteluita sijoittamiselle ei ole. Tällöin kategorioiden muodostamiseen saattaa liittyä ylitulkittamisen riski. Kategorioiden validiteetti edellyttää aitoutta. Aitoja niistä tekee se, että kategoriat kuvastavat tutkittavien tarkoittamia merkityksiä. Aitouden varmuutta lisää se, että aineistolainaukset ovat tekstissä kokonaisina tulkintayksilöinä eivätkä asiayhteyksistä irrallaan. (Ahonen 1994, 143–156.) Olen lisäksi kiinnittänyt huomiota analyysiprosessin aikana siihen, että tutkielman teossa toteutuu samaan aikaan teoreettisten lähtökohtien mielessä pitäminen ja aineiston ilmaisujen lukeminen niiden omia yhteyksiä vasten (Ahonen 1994, 154).

Laadullisen tutkimuksen teossa on kuitenkin huomioitava, että avoin aineistolähtöisyys mahdollistaa uuden informaation löytymisen aineistosta. Fenomenografisessa tutkimuksessa on erityisen tärkeää kiinnittää huomiota tutkijan rooliin. Aineiston analyysissä keskeistä on tiedostaa tutkijana omat käsitykset ja oletukset (esim. Ahonen 2008, 123). Kalliomäki (2007) puhuu itsereflektion tärkeydestä fenomenografisessa tutkimuksessa. Ahonen (1994, 122) on käyttänyt tästä käsitettä

hallittu subjektiviteetti. Tutkijan on oltava samaan aikaan tietoinen omista käsityksistään, mutta myös avoin tutkittavien käsityksille. Tutkijan tulkinnassa on aina olemassa tietty subjektiivisuus. Ahonen (1994) ei näe sitä haitallisena silloin, kun oma subjektiivisuus tiedostetaan. Oman viitetaustan tiedostaminen auttaa tavoittamaan tutkimushenkilön tarkoittaman merkityksen mahdollisimman objektiivisesti ja ottamaan huomioon omat ennako-oletukset. Apuna tässä toimii myös vahva teoriaan perehtyminen. Tutkija luo omat kategoriensa aineiston pohjalta, mutta keskustelee samalla muiden tutkijoiden kanssa muodostaessaan omaa teoriaansa. Ahonen kuvaakin, että ”oma kokemustausta auttaa paneutumaan toisen lähtökohtiin”. (Emt., 123–124.)

Fenomenografisen tutkimuksen luotettavuutta voi lisäksi tarkastella aineiston ja kategorioiden aitouden ja relevanssin kautta. Aitous toteutuu, jos aineisto ja johtopäätökset vastaavat tutkijan ja tutkittavan kannalta samaa asiaa. Tärkeää on myös, että tutkittavat ovat ilmaisseet todellisia käsityksiään ilman tutkijan ohjailua. Koska tässä tutkimuksessa aineistona ovat sosiaalityöntekijöiden kirjoitukset, huomio piti kiinnittää kirjoituspyyntöjen muotoiluun, jossa keskeistä oli mahdollisimman avoin kysymyksenasettelu. Tutkimuksen tuloksen luotettavuutta käsitellessä ja analyysiä tehdessä olen pitänyt mielessä, että aineisto antaa mahdollisuuden selvittää, miten tutkimuskohteenani olleet sosiaalityöntekijä kuvaavat ikääntyneiden välistä eriarvoisuutta ilmiönä, enkä voi hankkimani aineiston perusteella tehdä havaintoja esimerkiksi eriarvoisuuden yleisyydestä tai moniulotteisista syntymekanismeista.

Vahvasta aineistolähtöisyydestä huolimatta tutkijan oma ääni on mukana laadullisessa tutkimuksessa ja tutkijan omat mielenkiinnon kohteet vaikuttavat prosessiin ja määrittävät tutkimuksen etenemistä (Kiviniemi 2018, 69). Kiviniemi kuvaa jopa aineiston analysointia ja laadittua tutkimusraporttia tutkijan henkilökohtaiseksi konstruktioksi tutkittavana olleesta ilmiöstä, sillä tutkija päättää, mikä on esiin nostamisen arvoista (emt., 69). Fenomenografisessa tutkimuksessa tutkijan oman position havainnointi ja pohtiminen on erityisen tärkeää (esim. Ahonen 1994).

Tutkimuksen relevanssin kannalta oleellisesta on, että aineisto ja johtopäätökset liittyvät tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin. Näen tämän vaatimuksen toteutuvan tutkielmassani hyvin. Tutkielmani valottaa sitä, miten ikääntyneiden kanssa työskentelevät sosiaalityöntekijät eriarvoisuutta hahmottavat ja näkevät. En voi aineistoni perusteella muodostaa täsmällistä kuvaa ikääntyneiden välisen eriarvoisuuden luonteesta tai yleisyydestä. Tilastollinen yleistettävyyys ei ole fenomenografiselle tutkimukselle mahdollista. Fenomenografiassa tavoitellaan sen sijaan enemmänkin tulosten yleisyyttä, mikä tarkoittaa käsitysten tarkastelua teoreettisempien ja yleisempien käsitteiden kautta. (Ahonen 1994, 131, 152–153.)

Fenomenografiaan tutustumista hankaloitti se, että fenomenografiaa ei ymmärretä tutkijoiden keskuudessa täysin yksiselitteisesti. Toiset tutkijat pitävät fenomenografiaa ainoastaan analyysimenetelmänä ja toiset taas laajempaan metodologisena lähestymistapana (Niikko 2003). Niikko kuvaa fenomenografiaa tietynkaltaiseksi analyysiprosessiksi ja ontologisia ja epistemologisia sitoumuksia sisältäväksi metodologiseksi lähestymistavaksi (emt., 7).

Ajattelen, että tutkimusmetodi saattaa tutkijan alkuun aineiston kanssa. Siitä huolimatta tutkimuksen tekijän on itse luotava analyysinsä viisaus, kuten Tuomi ja Sarajärvi (2008, 84) kiteyttävät osuvasti aineiston analysoinnin vaativuuden. Pysähdyin aika ajoin analyysin aikana pohtimaan rooliani tutkijana. Niikko (2003, 31) kirjoittaakin: ”Fenomenografinen tutkija on oppija, joka etsii ilmiön merkityksiä ja rakennetta.” Aineistoon tutustuessani olen yrittänyt lähteä liikkeelle avoimesti samalla kuitenkin tiedostaen, että tutkijan oma ymmärrys asiasta on aina läsnä, eikä aineistosta vain ponnahta esiin teemoja. Tuomi ja Sarajärvi (2018, 84) toteavat, että tutkija löytää aineistostaan teemoja oman ymmärryksensä avulla. Niikko (2003, 35) viittaa kuuluisiin fenomenograaafikoihin Martoniin ja Boothiin (1997) todetessaan, että tutkijan on jätettävä tietoisesti omat kokemuksensa ja oma esiymmärrys ajattelun ulkopuolelle, mutta omaa ymmärrystä voi käyttää kuitenkin löytämään tapoja, joilla toiset käsittävät ilmiön. Fenomenografisessa tutkimuksessa tutkija itse on tutkimuksen luotettavuudelle suurin riskitekijä. Tutkijan hallittu subjektiivisuus korostuu siis tutkimuksen luotettavuutta pohtiessa. (Marton 1988; ref. Ahonen 1994, 122).

Seuraavassa kuudennessa luvussa esittelen neljää kategoriaa, jotka kuvaavat sosiaalityöntekijöiden käsityksiä eriarvoisuudesta ikääntyneiden välillä. Luku vastaa ensimmäiseen tutkimustehtävääni, jossa tarkoituksena oli selvittää, mitä on eriarvoisuus ikääntyneiden välillä sosiaalityöntekijöiden kuvaamana.

6 ERIARVOISTAVIA TEKIJÖITÄ IKÄÄNTYNEIDEN VÄLILLÄ

6.1 Sosiaalisten suhteiden rooli eriarvoisuutta tuottavana

Sosiaalityöntekijöiden teksteissä ikääntyneen sosiaalisista suhteista kirjoitettiin paljon. Sosiaaliset suhteet saivat kirjoituksissa kahdenlaisia merkityksiä. Sosiaaliin suhteisiin liittyvistä kuvauksista muodostamani alakategoriat ilmentävät käsitystapoja, joilla sosiaalityöntekijät hahmottivat sosiaalisten verkostojen merkitystä ikääntyneiden väliselle eriarvoisuudelle. Sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa omaisten ja läheisten kuvattiin tukevan ikääntyneen hyvinvointia ja varmistavan palvelujen saamista. Osassa kirjoituksista läheisten aktiivisen läsnäolon nähtiin kuitenkin lisäävän ikääntyneen arjen haasteita. Yhteistä sosiaalityöntekijöiden kuvauksille oli sosiaalisten suhteiden olemassaolon ja niiden puutteen iso merkitys ikääntyneen arjessa. Lähes jokaisessa kirjoituksessa nostettiin esiin eriarvoisuus sosiaalista verkostoa omaavien ikääntyneiden ja ilman tätä verkostoa elävien välillä.

Sosiaalisten suhteiden rooli eriarvoisuutta tuottavana -kuvaukset (taulukko 2) muodostuu alakategorioista ”sosiaaliset suhteet ikääntyneen tukena arjessa” ja ”sosiaaliset suhteet ikääntyneen arkea haastavina”. Alaluvussa (6.1.1) käsittelem ensin alakategoriaa ”sosiaaliset suhteet ikääntyneen tukena arjessa” ja sen jälkeen seuraavassa alaluvussa (6.1.2) kirjoitan, millä tavoin sosiaalityöntekijät kuvasivat sosiaalisten suhteiden olevan ikääntyneiden arkea ja hyvinvointia haastavia. Alla olevassa taulukossa on aineisto-otteita esimerkkeinä kategoriaan sisällytetyistä ilmauksista.

Taulukko 2. Sosiaalisten suhteiden rooli eriarvoisuutta tuottavana -kuvaukset

KUVAUSKATEGORIA 1. Sosiaalisten suhteiden rooli eriarvoisuutta tuottavana	
ALAKATEGORIAT	
Sosiaaliset suhteet ikääntyneen tukena arjessa	Sosiaaliset suhteet ikääntyneen arkea haastavina
”Läheisten avulla merkittävä rooli palveluiden saamisessa.”	”Sosiaaliset suhteet voivat olla hyväksikäyttäviä ja hyvinvointia haastavia.”
”Ensisijaisesti kuitenkin ajattelen, että läheiset suhteet omiin lapsiin ja lapsen lapsiin ovat ikäihmisille turvallisuutta tuottava ja eriarvoisuutta ehkäisevä tekijä.”	”Perhepiirin muodostama verkosto saattaa tietenkin joissain tilanteissa olla ikääntyneelle ihmiselle myös uhka ja selviytymistä heikentävä tekijä.”
”Omaiset ehkäisevät syrjäytymistä ja eriarvoisuutta, joka aiheutuisi omaisten puutteesta.”	”Aika monella äideistä on kuitenkin vielä 80-vuotiaanakin tuettavanaan ja autettavanaan aikuinen päihde-/psykkisesti ongelmainen lapsi ja huonosuorituksen kasautuminen näkyä: väkivaltaa ja päihteitä on ollut myös avioliitossa.”

6.1.1 Sosiaaliset suhteet ikääntyneen tukena arjessa

Sosiaalityöntekijät kuvasivat kirjoituksissaan laajan sosiaalisen verkoston omaavien vanhusten pärjäävän paremmin. Sosiaalisten verkostojen puuttumisen merkitys tuli esiin lähes jokaisen sosiaalityöntekijän kirjoituksessa. Sisällytin sosiaaliset suhteet ikääntyneen tukena -kategoriaan kuvaukset, jotka kertoivat, millä tavoilla läheiset ja omaiset tukevat ikääntyneen hyvinvointia. Kun sosiaalisia suhteita kuvattiin ikääntyneen ihmisen tukipilarina, eriteltiin, mitä ikääntyneiltä puuttuisi ja mistä hän voi jäädä paitsi, jos näitä läheisiä ihmisiä ei olisi. Seuraavat aineisto-otteet ilmentävät, miten aineistossa läheisten tärkeää roolia kuvattiin sen kautta, mitä läheisten puute merkitsee ikääntyneelle.

Eriarvoisuus korostuu mielestäni iän myötä, ne, joilla on elämänhallinnan ongelmia, heillä ongelmat ja niiden haitat korostuvat vuosien myötä. Ne, joilla on verkostoja, he pärjäävät myös paremmin.

Sosiaalisten verkostojen puute aiheuttaa eriarvoisuutta. Yksin jääneet ovat haavoittumavammassa asemassa erityisesti silloin, kun heidän terveydentilansa tai toimintakykynsä hoitaa asioita laskee ja kyky hoitaa asioita itsenäisesti vähenee.

Ikääntyneen sosiaalisen verkoston nähtiin toimivan ensinnäkin viranomaisten toiminnan valvojana. Läheisten kuvattiin puuttuvan epäkohtiin esimerkiksi silloin, kun viranomaisten tekemä arvio palveluntarpeesta on virheellinen. Tilanteeseen tyytymätön läheinen voi vaatia asian uudelleen tarkastelua tai tehdä asiasta valituksen. Ilman läheisiä elävällä ja esimerkiksi pidemmälle edennyttä muistisairautta sairastavalla ikääntyneellä hahmotettiin olevan hyvin vähän keinoja vaikuttaa asioidensa hoitoon.

Eriarvoisuuden omaisettomien ja läheisten tukea saavien ikääntyneiden välillä kuvataan näkyvän selkeästi esimerkiksi sairaaloista kotiuttamisen yhteydessä. Aineisto-otteessa kerrotaan omaisten tuovan ”toisen näkökulman” tilanteeseen.

Yksin asuva ja yksin maailmassa elävä ihminen on helpompi kotiuttaa kuin sellainen, jolla on puolestapuhuja. Yksinäinen potilas voi olla kotiuttamisesta eri mieltä ja esittää eriävän mielipiteensä. Hän voi kertoa voivansa vielä huonosti tai kokevansa kipua. Hän voi kertoa, ettei selviydy yksin kotona. Yksin vahvaa sairaalakoneistoa vastaan taistellessaan hän jää altavastajaksi. Omaiset ja läheiset tuovat mukaan toisen näkökulman. (S13)

Aineiston perusteella on tulkittavissa, että sosiaalityöntekijät näkevät ilman läheisiä ja runsaan läheisverkoston omaavien ikääntyneiden välisen eriarvoisuuden näkyvän lisäksi siinä, millaisia palveluita ikääntynyt saa, ja milloin hän niitä saa. Omaiset voivat huomata ikääntyneen toimintakyvyn heikentymisen varhaisemmassa vaiheessa ja voivat hankkia ikääntyneelle omaiselleen kuntouttavia palveluita tai pyytää arviointia kotiin tuotavista palveluista.

Ne, jotka osaavat olla yhteydessä tai joilla on joku, joka asioita heidän kanssaan tai puolestaan selvittää, yleensä saavat tarvitsemansa apua. Ne, jotka eivät osaa tai kykene olla yhteydessä ja joilla ei myöskään ole ketään, joka heidän asiaansa ajaisi, jäävät herkästi syrjään. Tämä näkyy omassa työssäni esimerkiksi siinä, että jotkut asiakkaat ovat pitkään ilman tarvitsemiaan kotihoidon palveluita tai tukipalveluita, tai ottavat esimerkiksi sairaalalaskun saadessaan kulutusluoton ja pahimmillaan jäävät pikavippikierteeseen yrittäessään maksaa alkuperäistä lainaa pois.

Eriarvoisuutta olen huomannut aiheuttavan myös läheisten puuttumisen. Jos läheisiä ei ole eikä oma toimintakyky enää ole hyvä, on vaikeampi saada ja vaatia palveluita ja omaa etuaan.

Edellisissä sosiaalityöntekijöiden ilmaisussa tuodaan esille, kuinka omaiset varmistavat ja turvaavat sitä, että ikääntynyt saa heidän lisäksi myös muuta apua. Kalliomaa-Puha (2017) puhuu tästä omaisolettamana. Ikääntynyt asiakas tarvitsee apua sopivan hoivan etsimisessä, hakemusten täyttämässä, hoivan koordinoinnissa ja valintojen tekemisessä. Palveluita saadakseen asiakkaan tulee ”päästä erilaisten kynnysten yli”. Kalliomaa-Puha paikantaakin ristiriidan siinä, että lainsäädännössä omaisia ei missään kohdassa selkeästi velvoiteta antamaan läheiselle hoivaa, mutta silti omaisolettama löytyy oletuksena yksittäisten pykälien tulkinnoista ja järjestelmätasolta. Omaisista myös puhutaan uudessa sosiaalihuoltolaissa (1301/2014) ja vanhuspalvelulaissa (980/2012) aiempaa enemmän. Esimerkiksi vanhuspalvelulain 15 §:ssä vanhuksen palvelutarve selvitetään ”iäkkään henkilön ja tarvittaessa hänen omaisensa, läheisensä tai hänelle määrätyn edunvalvojan kanssa”. (Emt., 232–233; ks. myös 2007, 24.)

Omaisten tietämyksen ja mielipiteen kartoittaminen antaa arvokasta lisätietoa asiakkaan tilanteesta, mutta toisaalta samaan aikaan se lisää omaisten vastuun kasvattamista. Vaikka omaisolettama on helppo havaita lainsäädännöstä ja erilaisista ohjeistuksista, lainsäädännössä iäkkäitä hoivaavien omaisten asemaa ei kuitenkaan tunnisteta eikä omaishoivan ja ansiotyön yhdistämistä tueta. Kalliomaa-Puha (2017) toteaaakin ristiriidan lisäksi siinä, että työelämässä omaisolettamaa ei ilmene.

Tällä hän tarkoittaa, että työlainsäädäntö tukee vain pienten lasten hoivan yhdistämistä työhön. (Emt, 2017, 233.)

Myös muutokset ympärivuorokautisessa hoidon toteuttamistavassa voi vaikuttaa omaisten vastuuseen. Tehostettu palveluasuminen ympärivuorokautisena hoitona vaatii Jylhän (2014) mukaan omaisten apua enemmän kuin laitospohjainen asuminen vanhankodissa, sillä perinteiseen laitoshoitoon kuului asuminen, hoito ja lääkkeet, mutta tehostetussa ympärivuorokautisessa palveluasumisessa vuokra, ruoka ja palvelu maksetaan erikseen ja lääkkeet ovat täysin omakustanteisia (emt.. 2014; 2015, 42–43.)

Sosiaalityöntekijät kuvasivat omaisten roolia keskeisenä palvelujen saamisessa. Sosiaalityöntekijöiden kirjoituksista piirtyi kuva, että läheiset toimivat usein sosiaali- ja terveyspalvelujen saamisen varmistajina ikääntyneille omaisilleen. Puuttuvat mahdollisuudet saada tukea läheisiltä vaikuttivat etenkin silloin, kun ikääntyneen oma toimintakyky on heikko esimerkiksi muistisairaudesta tai liikuntakykyyn vaikuttavasta sairaudesta johtuen. Sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa eriarvoisuus ikääntyneiden välillä näkyi sosiaalisten suhteiden huomattavassa merkityksessä siinä, miten asiakkaat saavat palveluja, kun omaiset niitä vaativat tai ovat auttamassa asiointissa. Yhdessä kirjoituksessa sosiaalityöntekijä kuvasi ikääntyneen asiakkaan lapsen olevan voimavara, joka tukee taloudellisesti ja monilla muilla tavalla konkreettisesti kotona pärjäämistä. Samalla hän toi esille vanhukset, joilla omaisten vaikutus arjen sujumiseen on täysin päinvastainen. Kirjoitan seuraavassa luvussa, millaisia käsityksiä sosiaalityöntekijöillä oli ikääntyneiden arkea haastavista sosiaalisista suhteista.

Sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa sosiaalisten verkostojen puutteen nähtiin vaikuttavan konkreettisesti asiakkaan elämään. Sosiaalisten verkostojen puute näkyy yksinäisyyden yleisyydessä. Sosiaalityöntekijät kohtaavat työssään paljon ikääntyneitä, jotka ovat jääneet sosiaalisista suhteista ulkopuolelle esimerkiksi liikkumiskyvyn heikentymisen jälkeen. Läheisten tuen puute vaikuttaa siihen, kuinka usein ikääntynyt voi asioida kodin ulkopuolella. Sairauksien nähtiin aiheuttavan taloudellisia riskejä, mutta myös merkittäviä sosiaalisia riskejä, jos ei omaista, joka auttaisi asioinneissa. Ilman läheisiä eläminen voi tarkoittaa ikääntyneelle ulkopuolelle jäämistä muista sosiaalisista suhteista ja aktiviteeteista silloin, kun liikuntakyky on heikentynyt tai muistisairaus estää omatoimisen asiointin. Ikääntyneiden välisen eriarvoisuuden koettiin kirjoituksissa myös korostuvan ikääntymisen myötä. Pitkään elämänhallinnan ongelmista kärsineillä ongelmien haitat korostuvat entisestään iän myötä ja haasteet lisääntyvät entisestään, jos verkostoja ei ole.

6.1.2 Sosiaaliset suhteet arkea haastavana

Vaikka sosiaalisten verkostojen kuvattiin olevan pääasiassa asiakkaan hyvinvointia tukevia ja ne toimivat asiakkaan oikeuksien varmistajina, sosiaalityöntekijät toivat esille, että läheissuhteet voivat olla myös asiakasta kuormittavia tai hyväksikäyttäviä. Sosiaaliset suhteet arkea rajoittavana -kategoriaan sisältyy kuvaukset, joissa ikääntyneen taloudellinen tai fyysinen kaltoinkohtelu asettaa haasteita arjen hyvinvoinnille. Sen lisäksi sosiaalityöntekijät käsittivät omaisten roolin rajoittavana tilanteissa, joissa omaiset eivät halua käyttää asiakkaan varallisuutta palveluihin.

Sosiaalisista suhteista ikääntyneen arkea kuormittavina kirjoitettiin huomattavasti vähemmän kuin sosiaalisista suhteista arjen hyvinvoinnin tukijoina. Kirjoituksissa tuotiin kuitenkin esille, että läheiset ja omaiset voivat toimia hyvinvointia haastavana. On ikääntyneitä, joille lapsista tai lapsenlapsista huolehtiminen tuottaa aiheuttaa jatkuvaa huolta ja vaikeuttaa omaa taloudellista tilannetta. Aineistossa kuvattiin huono-osaisuuden ylisukupolvisuutta ja kasautumista.

Aika monella äideistä on kuitenkin vielä 80-vuotiaanakin tuettavanaan ja autettavanaan aikuinen päihde/psykkisesti ongelmainen lapsi ja huono-osaisuuden kasautuminen näkyy: väkivaltaa ja päihkeitä on ollut myös avioliitossa.

Ikääntynyt asiakas voi esimerkiksi auttaa aikuista päihde- tai mielenterveysongelmista kärsivää lasta tai lapsenlasta esimerkiksi taloudellisesti tai muulla tavoin niin, että se vaikuttaa ikääntyneen omaan hyvinvointiin ja vaikeuttaa kotona pärjäämistä. Ylinen (2008) toteaa väitöskirjassaan, että gerontologisen sosiaalityön vakituiseen asiakaskuntaan kuuluvat taloudellisesti hyväksikäytetyt vanhukset. Ylisen tutkimuksessa haastatellut sosiaalityöntekijät kertoivat omaisten vaikuttavan merkittävästi siihen, millainen mahdollisuus ikääntyneellä oli käyttää omaa varallisuuttaan. (Emt., 77.) Sosiaalityöntekijä kuvasi taloudellisena hyväksikäyttönä tilanteet, joissa omaisen kieltää varakasta ikääntynyttä käyttämään omaa varallisuuttaan tarvitsemaansa palveluun. Tästä huolimatta tutkimuksessa taloudellinen kaltoinkohtelu näkyi sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa yllättävän vähän. Kun taloudellisesta tilanteesta kirjoitettiin eriarvoisuutta ikääntyneiden välillä lisäävänä tekijänä, koski kirjoitus lähinnä heikon taloudellisen tilanteen vaikutusta palvelujen saamiseen ja valinnanmahdollisuuksien puutteeseen.

6.2 Taloudellinen tilanne eriarvoisuutta tuottavana

Taloudellinen tilanne eriarvoisuutta tuottavana- kuvauskategoria (taulukko 3) sisältää kaksi alakategoriaa: ”taloudellinen tilanne mahdollistajana” ja ”heikko taloudellinen tilanne rajoittajana”. Tähän kuvauskategoriaan olen sisällyttänyt kuvaukset, joissa sosiaalityöntekijät kirjoittivat ikääntyneiden välisen eriarvoisuuden näkyvän sosiaalityöntekijän työssä etenkin taloudelliseen tilanteeseen liittyvissä asioissa. Kirjoituksissa taloudellisella tilanteella kuvattiin sosiaalisten verkostojen tavoin olevan huomattavan iso merkitys ikääntyneen arjessa. Asiakkaan taloudellinen tilanne toimi joko mahdollistajana tai rajoittajana arjen sujumiselle. Alaluvussa 6.2.1 käsittelen ensin ”hyvä taloudellinen tilanne mahdollistajana” -alakategoriaa ja sen jälkeen 6.2.2 -luvussa alakategoriaa ”heikko taloudellinen tilanne rajoittajana” -alakategoriaa.

Taulukko 2. Taloudellinen tilanne eriarvoisuutta tuottavana -kuvauskategoria

KUVAUSKATEGORIA 2. Taloudellinen tilanne eriarvoisuutta tuottavana	
ALAKATEGORIAT	
Hyvä taloudellinen tilanne mahdollistajana	Heikko taloudellinen tilanne rajoittajana
Valinnanvapaus on heillä, joilla on varaa valita palveluseteli. Vielä suurempi vapaus on heillä, joilla on varaa asua kokonaan yksityisesti ilman palveluasumisen tarpeen arvioita ja kaupungin tukea.”	”Köyhän ihmisen valinnanvapaus palvelujen suhteen on rajoitettua.”
”Rahan avulla voi saada palvelua nopeammin – asioihin saa apua aikaisemmin, eikä ongelmia pääse syntymään samalla tavalla kuin silloin, jos asioiden hoitaminen pitkittyy”	”Ne, joilla on pieni eläke, eivät pysty ostamaan yksityisiä palveluja ja saattavat usein kieltäytyä myös kunnallisista palveluista hinnan takia, vaikka apu olisi tarpeen. Nämä ovat huolestuttavimpia tilanteita.”

6.2.1 Hyvä taloudellinen tilanne mahdollistajana

Seuraavissa aineisto-otteissa sosiaalityöntekijät kuvaavat, miten hyvä taloudellinen tilanne mahdollistaa palveluiden saamisen aiemmin. Palvelujen käyttäminen varhaisemmassa vaiheessa toimii näin ennaltaehkäisevänä tekijänä isompien ongelmien syntymiselle.

Rahan avulla voi saada palvelua nopeammin – asioihin saa apua aikaisemmin, eikä ongelmia pääse syntymään samalla tavalla kuin silloin, jos asioiden hoitaminen pitkittyy.

Ikääntyvien väliset taloudelliset resurssit luovat omalta osaltaan eriarvoisuutta. Tämä huomio on noussut esiin asiakkaiden itsensä kertomana. Ikääntyvillä on eläköityessään erilaiset mahdollisuudet elää vanhuuttaan. ---Varakas eläkeläinen pystyy halutessaan ostamaan haluamaansa palvelua yksityisesti haluamansa määrän. Hän voi ostaa palveluja myös jo aiemmin, ennen kuin yhteiskunnan tarjoama hoito ja hoiva kriteerit täyttyvät. Varakas eläkeläinen voi myös sijoittua asumaan haluamaansa palvelutaloon, kun taas kunnallisten palveluiden käyttäjä on sidottu kunnan tarjoamiin palveluihin. Taloudellisten resurssien vähäisyys voi aiheuttaa eriarvoisuutta ja syrjäytymistä.

Seppänen (2016, 268) toteaa, että sosiaalityön tulee tavoittaa myös niitä vanhuksia, jotka eivät ole muiden palveluiden asiakkaina. Kun vakavien taloudellisten haasteiden kanssa kamppailevia ikääntyneitä tavoitetaan varhaisessa vaiheessa, on joissakin tapauksissa mahdollista ehkäistä ylivelkaantumista. Sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa ylivelkaantumista ei lukumäärällisesti mainittu useasti. Se on yllättävää, koska ylivelkaantuminen on merkittävä haaste taloussosiaalityössä.

Aineiston perusteella sosiaalityöntekijät käsittivät varhaisen puuttumisen olevan merkittävä keino vähentää ikääntyneiden välistä eriarvoisuutta. Vanhuspalvelulaki (980/2012) edellyttää kuntien järjestävän ikääntyneen väestön hyvinvointia, terveyttä, toimintakykyä ja itsenäistä suoriutumista tukevia neuvontapalveluja. Ennaltaehkäisyn ja varhaisen puuttumisen orientaatio toteutuu kuitenkin gerontologisessa sosiaalityössä vielä heikosti, mutta sen yleistymisestä on merkkejä. Hyvinvointia edistävien palvelujen toteuttamistavat ovat kuitenkin kuntien harkinnassa. Seppänen (2016, 268) mainitsee hyvinvointia edistävät kotikäynnit yhtenä käytännön työvälineenä edistää varhaista puuttumista. Joissain kaupungeissa on otettu viime aikoina käyttöön hyvinvointia edistävien kotikäyntien tai tietyille ikäryhmälle suunnattujen yleisötilaisuuksien ja erilaisten neuvontanumeroiden myös sähköiset lomakkeet, joilla voi tehdä huoli-ilmoituksen iäkkästä ihmisestä. Edellisen hallituksen kärkihankkeisiin ja sosiaali- ja terveydenhuollon rakenneuudistukseen valmistautumiseen liittyen kuntiin on perustettu myös keskitettyjä asiakasohjausyksiköitä, joiden yhtenä tavoitteena on kehittää ja yhdenmukaistaa neuvontaa. Tavoitteena on, että yksi yhteydenotto riittää, palveluista saa kattavasti tietoa, palveluprosessi on joustava ja palvelut vastaavat tarpeisiin (THL, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2019).

Kirjoituksissa näkyi eriarvoistuminen ja kuinka aiempi eletty elämä vaikuttaa ikääntyneenä etenkin taloudelliseen asemaan.

Suuret sairauskustannukset tai vaikeat riippuvuudet (esim. peli- tai alkoholi) aiheuttavat taloudellista eriarvoisuutta. Ne ryhmät, joilla jo ennen eläköitymistä menee hyvin hyötyvät tilanteesta myös eläkkeellä ja vanhuudessa.

6.2.2 Heikko taloudellinen tilanne rajoittajana

Sosiaalityöntekijöiden tulkinnat taloudellisesta tilanteesta eriarvoistavana tekijänä pitivät sisällään mainintoja siitä, että hyvin pienituloisen ikääntyneen tuloihin suhteutettuna paljon palveluja tarvitsevalle asiakasmaksut muodostuvat kohtuuttoman suuriksi. Sosiaalityöntekijät kuvasivat konkreettisesti, että isot asiakasmaksut ovat merkittävä eriarvoistava tekijä arjessa. Isot asiakasmaksut saattavat estää palvelujen käyttämisen tai pahimmillaan asiakasmaksuista voi alkaa velkaantumiskierre.

Ne, joilla on pieni eläke, eivät pysty ostamaan yksityisiä palveluja ja saattavat usein kieltäytyä myös kunnallisista palveluista hinnan takia, vaikka apu olisi tarpeen. Nämä ovat huolestuttavimpia tilanteita.

Pienituloiselle jo lyhytkin sairaalajakso voi aiheuttaa talouden romahtamisen ja apuun tarvitaan toimeentulotukea.

Kun ei ole läheisverkkoa, laskut helposti kasaantuvat, menevät ulosottoon. Näin myös ikääntyvillä ihmisillä. Kotihoidon ihmiset esim. ehtivät hoitamaan käytännön työn. Taloudellisten ongelmien kanssa ihminen jää yksin, usein.

Asiakasmaksujen suuruuden lisäksi taloudellisiin asioihin viitattaessa sosiaalityöntekijät kirjoittavat heikon taloudellisen tilanteen näkyvän siinä, että palveluita otetaan vastaan vasta sitten, kun tilanne on päässyt kehittymään hyvin huonoksi. Ikääntynyt, jolla on heikko taloudellinen tilanne, on sidottu kunnan tarjoamiin palveluihin, eikä voi hankkia arkea tukevia palveluita.

Sosiaalityöntekijä kuvasi myös köyhyden vaikuttavan ihmisen identiteettiin. Köyhyys lisää pahimmillaan häpeää ja ulkopuolisuutta. Köyhyys aiheuttaa masennusta ja ahdistuneisuutta. Sosiaalityöntekijä kuvaa hyvin pienituloisten asiakkaiden olevan stressaantuneita ”kun jokin yllättävä meno suistaa elämän raiteiltaan”.

Ikääntyneen taloudellisen tilanteen kuvattiin myös olevan hyvin kiinteästi yhteydessä valinnanvapauteen, kuten seuraavasta otteesta ilmenee. Valinnanvapaudesta kirjoitettiin paljon taloudellisen tilanteen eriarvoistavaa merkitystä kuvattaessa. Palola (2011, 284) toteaa valinnanvapauden olevan suuri yhteiskunnallinen kysymys ja lähtökohtaisesti sitä on helppo kannattaa, mutta samaan aikaan se on sosiaalipoliittisesti haastava ajatus. Seuraavassa otteessa sosiaalityöntekijä yhdistää valinnanvapauden myös tiedollisiin ja taidollisiin valmiuksiin.

Valinnanvapaus koskee pääsääntöisesti hyvätuloisia ja niitä, joilla on tiedolliset ja taidolliset mahdollisuudet etsiä ja löytää vaihtoehtoisia ja itselle sopivimpia ja edullisempia palveluja, pienituloiset joutuvat tyytymään siihen, mitä heille tarjotaan.

Kangas ja Kalliomaa-Puha (2017) toteavat, että silloin, kun vastuuta valinnoista ja niiden seurauksista siirretään enenevässä määrin vanhukselle itselleen, ongelmana on, kuinka valistuneita valintoja hauras ihminen tai hänen tukijoukkonsa osaavat tehdä. Riskinä tässä on myös, että kaikki eivät osaa hakea heille kuuluvia oikeuksia. (Emt., 13.)

6.3 Palvelujen saatavuuden haasteet eriarvoisuutta tuottavana

Palveluiden saatavuuden haasteet -kuvauskategoria (taulukko 4.) kuvaa sosiaalityöntekijöiden esille tuomia puutteita tarvittavien sosiaalipalveluiden- ja etuuksien saamisessa. Kuvauskategoria muodostuu kolmesta alakategoriasta: ”maantieteellinen ja alueellinen eriarvoisuus”, ”julkisten palvelujen riittämättömyys ja kriteerien tiukkuus” ja ”tiettyjen asiakasryhmien puutteet”.

Taulukko 3. Palvelujen saatavuuden haasteet eriarvoisuutta tuottavana -kuvauskategoria

KUVAUSKATEGORIA 3. Palvelujen saatavuuden haasteet eriarvoisuutta tuottavana		
ALAKATEGORIAT		
Maantieteellinen ja alueellinen eriarvoisuus	Julkisten palvelujen riittämättömyys ja kriteerien tiukkuus	Tiettyjen asiakasryhmien palvelujen puutteet
”Ikäihmisten kohdalla on vielä paljon eriarvoisuutta luovaa se, että eri paikkakunnilla voi olla hyvinkin erilaiset kriteerit palvelujen ja apujen saamiseen.”	”Kaupungin päätös rajata siivous- ja kuljetustuki alle 75-vuotiailta, on sysännyt aiemmin omilla eläketuloillaan pärjänneitä säännöllisiksi TTT-asiakkaiksi, koska heillä ei ole varaa maksaa yksityistä siivousta.”	”Pitäisi olla myös enemmän ”kevyempiä” ilmaisia palveluvaihtoehtoja niille, jotka eivät vielä täytä kriteereitä muihin palveluihin, jotta saisi jotakin tilalle.”

Palvelujen saatavuuteen liittyvät haasteet liittyivät sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa riittämättömiin resursseihin ja palvelujen myöntämisen tiukkoihin kriteereihin. Sosiaalityöntekijät kokivat saatavilla olevien palveluiden myös vaihtelevan paljon asuinkunnan mukaan. Vaikka ikääntyneen taloudellisella asemalla oli kuvauksissa keskeinen merkitys palveluiden saamiseen, en sisällyttänyt tähän kuvauskategoriaan kuvauksia taloudellisen tilanteen merkityksestä palvelujen saamiseen, koska käsittelin sitä tarkemmin edellisessä alaluvussa 6.2.

6.3.1 Maantieteellinen ja alueellinen eriarvoisuus

Sisällytin tähän alakategoriaan käsitykset, joissa kuvataan alueellisten ja maantieteellisten erojen luovan eriarvoisuutta ikääntyneiden välille. Alueellisesta eriarvoisuudesta kirjoittaessaan sosiaalityöntekijä käsittivät alueellisten erojen olevan merkittäviä. Ikääntyneille on eri kunnissa tarjolla hyvin erilaisia palveluita ja palvelujen kriteerit eroavat olennaisesti toisistaan.

Eriarvoisuus asumisessa liitettiin sekä asunnon sijaintiin että asunnon ominaisuuksiin. Asuinalueen todettiin vaikuttavan hyvin kokonaisvaltaisesti ikääntyneen elämään ja elinympäristön merkityksen korostuvan entisestään ikääntymisen myötä. Esimerkiksi asumisen, liikenteen ja terveystalvelujen todettiin eroavan paljon alueellisesti. Kauempana keskusta-alueelta asuvalle liikkuminen on

toimintakyvyn heikentymisen vuoksi vaikeampaa. Syrjässä asuminen ei tarkoita vain asumista maaseudulla. Sosiaalityöntekijät kuvasivat asuinpaikan olevan yhteydessä myös mahdollisuuksiin ylläpitää sosiaalisia suhteita.

Eriarvoisuutta ikääntyneiden välille luovat aineiston perusteella kuntien hyvin erilaiset kriteerit palvelujen ja avun saamiseen. Kuntien todettiin voivan lain asettamien minimivaatimusten lisäksi toteuttaa palvelujen tuottamista ja myöntämistä parhaaksi katsomallaan tavalla. Sosiaalityöntekijä kuvasi, että ”paljon on kiinni siitä, missä sattuu asumaan”. Sosiaalityössä tuleekin kiinnittää huomiota siihen, miten maantieteellinen paikka vaikuttaa elämään, ja millainen yhteys sillä on eriarvoisuuteen. (Juhila 2008, 26–27). Alla olevassa aineisto-otteessa sosiaalityöntekijä kuvaa, kuinka eriarvoisuuden vähenemiseen on mahdollista vaikuttaa palvelujen laatua ja kriteereitä yhtenäistämällä.

Pyrkimys alueiden palveluiden laadun ja kriteerin yhtenäistäminen vaikuttaa myönteisesti eriarvoisuuden vähenemiseen.

6.3.2 Julkisten palvelujen riittämättömyys ja kriteerien tiukkuus

Tämä alakategoria ilmentää sosiaalityöntekijöiden käsityksiä, joissa ikääntyneiden välinen eriarvoisuus kytkettiin julkisten palvelujen riittämättömyyteen ja niiden saamisen vaikeuteen. Huomionarvoista aineistossa oli, että sosiaalityöntekijät toivat esiin useita esimerkkejä siitä, miten ikääntyneiden välinen eriarvoisuus voi olla palvelujärjestelmään kytkeytyvää. Eriarvoisuuden ikääntyneiden välillä kuvattiin usein aiheutuvan julkisten palvelujen tiukoista kriteereistä ja tarpeellisten palvelujen puutteista. Aineistossa eriarvoisuutta luovaksi koettiin se, että hyvin pienituloisilla ja ilman omaisilla elävillä ei ole mahdollisuutta ostaa tai selvittää yksityisten palvelujen hankkimista. Yksityisten palvelujen hankkiminen vaatii asioidenhoitajan. Yleinen edunvalvoja tee hoitoa koskevia päätöksiä.

Ikääntyneiden arjessa palveluiden myöntämiseen edellytetyt kriteerit näkyvät sosiaalityöntekijöiden mukaan etenkin kotihoidon tukipalveluissa ja kuljetuspalveluissa.

Asiakas voi toivoa palvelua, jonka avulla uskoisi selviävänsä, mutta ei välttämättä saa sitä, koska kriteerit palvelun saamiseksi eivät täyty.

Laura Kalliomaa-Puha (2017, 229) kirjoittaa, että ikääntyneen oikeutta hoivaan on vaikea todentaa, koska ne ovat lähes aina tällaisella harkintaa edellyttävällä harmaalla alueella. Kuntien

soveltamisohjeet ovat hyvin tärkeitä, koska lainsäädäntö jättää kunnille harkintavaltaa palveluiden järjestämisessä.

Erialaisten kriteerien lisäksi myös työntekijöiden kiireen koettiin sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa vaikuttavan asiakkaan saamiin palveluihin.

Kaikessa ikääntyvien kanssa tehtävässä työssä kiire on suuri eriarvoisuuden lisääjä. Kiireessä voi jäädä huomiotta asioita, joihin yksilön näkökulmasta tulisi ehdottomasti tarttua. Asiakkaan tilanteen pinnallinen selvittäminen voi johtaa syvälliseen eriarvoisuuden ja osattomuuden kokemukseen. Myös suuret asiakasmäärät lisäävät mahdollisuutta, että kaikkien asiaan ei paneuduta riittävällä vakavuudella ja tarkkuudella.

Toimeentulotuen Kela-siirron tavoitteena oli entistä yhdenmukaisemmat palvelut. Seuraavissa sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa Kela-siirron vaikutukset näyttäytyivät kuitenkin eriarvoisuuden näkökulmasta hyvin negatiivisilta.

Myös perustoimeentulotuen siirtyminen Kelaan näyttäytyy yhtenä sellaisena palvelujärjestelmän muutoksen, joka on lisännyt eriarvoisuutta ikääntyneiden välillä. Kun kasvokkainen asiointi on vähentynyt ja Kela tekee päätökset hakemusten ja papereiden perusteella, samankaltaisissa tilanteissa olevat saavat erilaisia päätöksiä sen mukaan, ovatko osanneet perustella asiansa kirjallisessa muodossa, tai onko heillä omainen, joka on osannut täyttää hakemuksen oikeisiin asioihin vedoten.

Toimintakykyiset, pärjäävät osaavat myös olla Kelaan yhteydessä ja vaatia oikaisua, kaikki eivät osaa olla Kelaan tai sosiaalityöhön yhteydessä.

Myös perustoimeentulotukeen liittyvissä asioissa esille tulee eriarvoisuus siihen liittyen, onko ikääntyneellä omaista auttamassa taloudellisten asioiden hoidossa. Eriarvoisuuden kannalta on tärkeää keskustella myös siitä, millaiset resurssit kunnissa on perustoimeentulotuen siirron jälkeen taloudellisiin asioihin liittyvään sosiaaliohjaukseen ja millaisilla kriteereillä täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiä tehdään. Aineistossa tuli ilmi, että aiemmin kunnan sosiaalitoimen kanssa asioiden ikääntyneiden on osattava toimittaa Kelaan täsmällisesti tarvittavia liitteitä, jotta perustoimeentulotukea on mahdollista saada.

6.3.3 Tiettyjen asiakasryhmien palvelujen puutteet

Tämä palvelujen saatavuuden haasteet eriarvoisuutta tuottavana -kuvauskategoriaan sisältyvä alakategoria ilmentää käsityksiä, joissa eriarvoisuuden ikääntyneiden välillä tulkittiin aiheutuvan siitä, että palvelujärjestelmä ei ota esimerkiksi kielestä, sukupuolesta tai seksuaalisesta suuntautumisesta johtuvia yksilöllisiä palvelutarpeita huomioon. Näiden lisäksi aineistossa kuvattiin esimerkiksi päihdeongelmaisten ikääntyneiden haastetta saada vuokra-asunto eriarvoisuutta luovana.

Aineistossa eriarvoisuutta aiheuttavana nähtiin tilanne, missä ruotsinkielisen asiakkaan kotiin vietävien palvelujen laatu ei ole yhdenmukainen suomenkielisten palvelujen kanssa tai oikeus saada palvelua äidinkielellään ei toteudu. Eri kielten huomioimisessa asiakastyössä kuvattiin olevan puutteita. Henkilökunta ei välttämättä ymmärrä, mitä asiaa asiakkaalla on, eikä tulkkeja osata, ymmärretä tai viitsitä käyttää kaikissa tilanteissa. Aineistossa sosiaalityöntekijä kuvasi, että suomea tai ruotsia osaamattomat asiakkaat tai heidän omaisensa eivät usein saa yhtä paljon tietoa hoivaan ja palveluihin liittyvistä vaihtoehdoista kuin suomenkieliset. Kulttuuriset tekijät saattavat vaikuttaa myös siihen, että virallisia palveluja ei tarjota tai saada järjestettyä asiakkaalle. Näin voi käydä esimerkiksi omaishoitoperheissä, jonka kulttuuriin kuuluu, että perhe huolehtii asiakkaasta elämän loppuun asti. Perheessä elävän ikääntyneen tai hänen läheisensä tarvitsema apu voi jäädä saamatta, koska sosiaalipalvelujen tarve ei välity eteenpäin esimerkiksi terveydenhuollosta.

Eriarvoisena sosiaali- ja terveystalvelujärjestelmään liittyvänä piirteenä pidettiin aineistossa kielellisten ja kulttuuristen tekijöiden lisäksi ikääntyneen seksuaalisen suuntautumisen huomioimiseen liittyviä puutteita. Tiettyjen palveluiden maksun määrittämistä varten tarvitaan tieto asuinkumppaneista ja avopuolisoista. Aineistossa tuotiin esille myös, että ikääntyneille omasta seksuaalisesta suuntautumista puhuminen on vielä usein huomattavasti vaikeampaa kuin nuoremmille. Ikääntyneiden kanssa tehtävässä sosiaalityössä tehdään paljon kotikäyntejä ja siitäkin syystä työntekijän on osattava huomioida aiheen arkaluontoisuus.

6.4 Sähköinen asiointi eriarvoisuutta tuottavana

Sisällytin tähän kuvauskategoriaan (taulukko 5) kaikki ilmaukset, joissa kuvattiin digitalisaatioon ja sähköiseen asiointiin liittyviä asioita. Sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa sähköisen asioinnin haasteet näyttäytyivät merkittävänä eriarvoistavana tekijänä ikääntyneiden välillä. Ikääntyneiden kanssa työskentelevät sosiaalityöntekijät kuvasivat sähköisen asioinnin lisääntymistä enimmäkseen

eriarvoisuutta lisäävänä. Yksi sosiaalityöntekijä kirjoitti, että teknologisilla uudistuksilla pystytään tasa-arvoistamaan, mutta samalla myös eriarvoistamaan ikääntyneitä. Teknologian tarjoamista tasa-arvoistavista mahdollisuuksista mainintoja aineistossa oli vain vähän. Sen sijaan sähköinen asiointi näyttäytyi haastavana gerontologisen sosiaalityön asiakkaille lähes jokaisessa sosiaalityöntekijältä saadussa kirjoituksessa. Kuvaan luvussa 6.4.1 aineistossa ilmenneitä käsityksiä, joissa sähköisen asioinnin yleistymisen katsottiin lisäävän eriarvoisuutta ikääntyneiden välillä. Luvussa 6.4.2 kirjoitan, millaisia käsityksiä sähköisen asioinnin tarjoamista mahdollisuuksista sosiaalityöntekijät nostivat kirjoituksissaan esiin.

Taulukko 4. Sähköinen asiointi eriarvoisuutta tuottavana -kuvauskategoria

KUVAUSKATEGORIA 4. Sähköinen asiointi eriarvoisuutta tuottavana	
ALAKATEGORIAT	
Sähköinen asiointi syrjäyttäjänä	Sähköinen asiointi mahdollistajana
”Pankkiasioiden hoitaminen on huomattavasti kalliimpaa, jos ei pysty käyttämään verkkopankkia laskuihin.”	”Tietokoneen käyttötaidon osaaminen ja osaamattomuus: Kelan hakemuksia ja valituksia helpompi tehdä sähköisesti.”

6.4.1 Sähköinen asiointi syrjäyttäjänä

Aineiston perusteella sosiaalityöntekijöiden sähköistä asiointia koskevia keskeinen käsitys oli, että sähköiset palvelut eivät tarjoa apua juuri niille vanhuksille, joiden kanssa gerontologisessa sosiaalityössä työskennellään. Gerontologisessa sosiaalityön asiakkaina on usein ikääntyneitä, joilla ei ole omaisia auttamassa tai asiakkailla itsellään ei ole verkkopankkitunnuksia, jotka ovat edellytyksenä erilaisten asiointipalvelujen käyttämiselle. Omaistoman ja tietokoneen käyttöä osaamattoman ikääntyneen kuvattiin olevan ”pulassa”. Seuraavassa otteessa sosiaalityöntekijä kertoo, että hänen mielestään asiaan ei ole kiinnitetty ”riittävä huomiota”.

Yhteiskunnassa on joka alueella tapahtunut muutos sähköiseen asiointiin. Ikäihmiset, joilla ei ole taitoa eikä välineitä sähköiseen asiointiin tipahtavat palvelujen

ulkopuolelle. Nettiajanvaraukset eivät onnistu kaikilta, tai esim. hakemusten teko Kelaan.

Sosiaalityöntekijät kuvasivat, kuinka sähköinen asiointi on tullut vauhdilla ja samalla on unohtunut sen pohtiminen, miten hoidetaan ilman tietokonetta ja verkkopankkia elävän asiakkaan laskujen maksaminen ja muu taloudellisten asioiden hoito. Tämä kuvastaa Tedren (2007) mainitsemaa kahtiajakoa, jossa ikääntyneet nähdään joko aktiivisina toimijoina tai täysin muista riippuvaisina. Sosiaalityöntekijöiden kirjoituksista oli tulkittavissa, että asioiden hoito on haasteellista juuri niille, jotka eivät ole näistä kumpaakaan. On ikääntyneitä, jotka haluaisivat ja pystyisivät hoitamaan pankkiasioitaan, eivätkä tarvitse edunvalvojaa hoitamaan niitä, jos asioiden hoito olisi huomattavasti helpompaa.

Talousasioiden hoitamisen lisäksi sosiaalityöntekijät näkivät myös muiden palvelujen hoitamisen ja hankkimisen vaativan teknologiaa. Sähköisen palvelujen käyttämisen osaamattomuuden kuvattiin pahimmillaan voivan syrjäyttää ja velkaannuttaa ikääntyneitä. Asiat jäävät hoitamatta, koska pankkiin on vaikea päästä, niitä on yhä harvemmassa ja monissa ohjeissa lisätietoa pyydetään hankkimaan internet-sivustoilta. Sähköisen asioinnin osaamattomuuden koettiin aiheuttavan myös taloudellisia kustannuksia ikääntyneelle, sillä pankkiasioden hoitaminen ilman verkkopankkia on kallista pienituloiselle ikääntyneelle. Perustoimeentulotuen käsittelyn siirtämisen Kelalle todettiin hankaloittaneen niiden ikääntyneiden asiointia, joilta sähköinen asiointi ei onnistu. Asiakkaat tarvitsevat yhä enemmän apua paperisten hakemuksen teossa ja liitteiden hankkimisessa.

6.4.2 Sähköinen asiointi mahdollistajana

Mainintoja sähköisestä asioinnista ikääntyneen asiointia helpottavana oli huomattavasti vähemmän kuin kuvauksia sen roolista arkea haastavana. Joillekin ikääntyneille sähköinen asiointi tarjoaa arkea helpottavia mahdollisuuksia. Tietokoneen käyttötaito mahdollistaa sähköisten hakemusten ja valitusten tekemisen entistä helpommin. Myös esimerkiksi Kelan pyytämiä lisäselvityksiä on huomattavasti helpompi tehdä sähköisesti ja käsittely hoituu nopeammin, koska ei tarvitse odottaa postin kulkemista. Selvitysten ja hakemusten teon helppouden lisäksi sähköistä asiointia kuvattiin aineistossa myös taloudellisesti kannattavana. Lisäksi omaa taloudellista tilannetta on helppo seurata verkkopankin kautta. Erilaiset sähköiset asiointipalvelut lisäävät myös tiedon saamisen helppoutta. Esimerkiksi yksityisten palveluntuottajien vertailussa internet on oleellisessa roolissa. Kirjoituksissa tuli selkeästi esiin, kuinka iso rooli tietokoneen ja sähköisten palvelujen käyttämisen osaamisella on yhteiskunnallisen osallisuuden kannalta. Haasteet itsenäisesti toimimisessa asettavat ikääntyneet

eriarvoiseen asemaan ja pahimmillaan lisäävät merkittävästi syrjäytymisen ja eriarvoisuuden kokemusta.

7 SOSIAALITYÖNTEKIJÄN ROOLI ERIARVOISUUDEN LIEVITTÄJÄNÄ

7.1 Sosiaalityöntekijä asianajoroolissa

Tutkielmani toisena tutkimustehtävänä oli selvittää, kokevatko ikääntyneiden parissa työskentelevät sosiaalityöntekijät voivansa vaikuttaa ikääntyneiden välisen eriarvoisuuden vähenemiseen. Aineiston analyysissä sosiaalityöntekijöiden kirjoituksista erottui neljä kuvauskategoriaa, jotka ilmentävät sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä mahdollisuuksistaan vaikuttaa ikääntyneiden väliseen eriarvoisuuteen. Esittelen tässä luvussa ensimmäiseksi kuvauskategorian ”sosiaalityöntekijä asianajoroolissa”. Luvussa 7.2 tuon esille sosiaalityöntekijöiden käsityksiä roolistaan rakenteellisen sosiaalityön toteuttajana ja luvussa 7.3 yhteistyön edistäjänä. Luvussa 7.4 kirjoitan käsityksistä, joissa sosiaalityöntekijät kuvasivat vähäisinä sosiaalityöntekijän mahdollisuuksiaan vaikuttaa ikääntyneiden väliseen eriarvoisuuteen. Nämä neljä kuvauskategoriaa kuvaavat tutkimukseni toisen tutkimustehtävän tuloksia.

Sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa toistui kohtaamisen tärkeys ja vuorovaikutus asiakastilanteissa. Sisällytin sosiaalityöntekijä asianajoroolissa -kategoriaan kohtaamisen ja vuorovaikutuksen tärkeyttä korostavien näkemysten lisäksi myös kuvaukset, joissa tuotiin esille sosiaalityöntekijän merkittävää roolia asiakkaan omien näkemysten selvittämisessä. Asiakasta itseään kuulemalla ja asiakkaan toiveita kartoittamalla päästään työskentelyssä monesti eteenpäin ja voidaan parhaimmillaan vaikuttaa ikääntyneen arjessa ilmeneviin eriarvoistaviin esteisiin. Kohtaamisen taidosta ja tärkeydestä puhutaan sosiaalityössä usein, mutta sen sisällön tarkempi avaaminen ja selittäminen jää epämääräiseksi. Sosiaalityön vuorovaikutustilanteissa asiakkaan kohtaamisella pyritään siihen, että asiakas kokee tulevansa kuulluksi ja nähdyksi. Kuulluksi ja nähdyksi tuleminen edellyttää työntekijältä sitoutuneisuutta ja aitoutta. Aitoutta ja sitoutuneisuutta työntekijä voi osoittaa kysymyksillään ja kommenteillaan. Työntekijän ja asiakkaan suhteen toimivuus voi parhailaan voimaannuttaa asiakasta. (Ks. Romakkaniemi 2014, 158.)

Sisällytin sosiaalityöntekijä asianajoroolissa -kategoriaan kuvaukset, joissa sosiaalityöntekijän työ ikääntyneen asiakkaan läheisten kanssa nähtiin hyvin tärkeänä. Seuraava aineisto-ote kuvaa sosiaalityöntekijän näkemystä omasta asianajoroolistaan.

Kaikkien asiakkaiden omaisten ei voi ajatella tällaisesta (asianajo) selviytyvän. Sosiaalialan ammattilainen voi tässä olla läheisten tukena ja avata monimutkaisia asiakokonaisuuksia ja vastata läheisten kysymyksiin ymmärrettävällä suomen kielellä.

Kirjoittaja näkee sosiaalityöntekijän voivan asianajoroolissaan vaikuttaa siihen, että myös ikääntyneen läheiset saavat tarvitsemaansa tietoa ja tukea. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on tällöin selventää omaisille palvelujen käytänteitä ja selvittää asiakkaille niitä asioita, jotka ovat jääneet asiakkaalle tai hänen omaisilleen epäselväksi. Sosiaalityöntekijöiden kuvauksissa myös läheisten puuttuessa sosiaalityöntekijä toimii usein iäkkään asiakkaan asianajotyössä. Tämä voi tarkoittaa asiakkaan omien toiveiden ja näkemysten selvittämistä ja niiden esiintuomista. Lisäksi sosiaalityöntekijän asianajotyö voi sisältää myös asiakkaan tukemista perheenjäsenten rajaamisessa esimerkiksi tilanteissa, joissa perheenjäsenen päihdeongelma haastaa asiakkaan arjessa selviytymistä ja jaksamista.

Esim. läheisen puuttuessa sosiaalityöntekijä voi olla ikääntyneen asianajaja. Lakien ja organisaatiossa sovittujen kriteerien mukaan toimiminen tarkoittaa myös tasa-arvoista kohtelua ikääntyneille. Moniammatillisessa työskentelyssä sosiaalityöntekijä voi tuoda esille tasa-arvoa ja puuttua eriarvoisuutta aiheuttaviin tekijöihin.

Satu Ylinen kuvaa väitöskirjassaan (2008) sosiaalityöntekijöiden olevan sairaalassa toisinaan viestinviejiä hoito- ja lääketieteen ammattilaisten välissä. Sosiaalityöntekijöiden rooli korostuu kotiuttamistilanteissa, joissa sosiaalityöntekijä pyrkii tunnistamalla asiakkaan psykososiaalisen tilanteen muuttamaan kotiuttamispäätöstä. (Emt, 79.)

Sosiaalityöntekijät käsittivät myös ikääntyneille asiakkaille suunnatun oman sosiaalityön yksikön edistävän iäkkäiden asiakkaiden asianajoa, koska yksikössä olisi asiantuntemusta ikääntyneiden kanssa tehtävään sosiaalityöhön liittyvistä erityiskysymyksistä. Omassa gerontologiseen sosiaalityöhön paneutuneessa yksikössä osattaisiin huomata ajoissa esimerkiksi taloudellisia haasteita ennen kuin niistä ehtii muodostua hyvin vaikeita ongelmia. Sosiaalityöntekijä arvelee, että ikääntyneille asiakkaille suunnattu sosiaalityön yksikkö säästäisi kustannuksia, lisäisi hyvinvointia ja vähentäisi ikääntyneiden välistä eriarvoisuutta.

Sisällytin analyysissä tähän sosiaalityöntekijä asianajoroolissa -kategoriaan kuvaukset, joissa sosiaalityöntekijät kuvasivat, että sosiaalityöntekijöinä heillä on mahdollisuus vaikuttaa ikääntyneen taloudelliseen tilanteeseen, koska sosiaalityöntekijät kuvasivat, että ikääntyneen taloudelliseen tilanteeseen paneutuvalla työllä voidaan toimia ennaltaehkäisevästi.

Omalta osaltani voin käyttää täydentävää ja ehkäisevää toimeentulotukea ikääntyneiden välisen taloudellisen eriarvoisuuden vähentäjänä. Toisaalta toimeentulotukea ei voi pitkää ideaaliratkaisuna eriarvoisuuden vähentämisessä, sillä toimeentulotukeen liittyy sosiaalinen stigma, jonka vuoksi sitä voi olla ylipäätään

vaikea hakea. Voi myös syntyä riippuvuus, ja pitkään TTT-asiakkaan ollessa voi olla vaikea toimia enää itse aktiivisena toimijana, vaikka sinänsä toimintakykyä siihen olisi.

Toimeentulotuen lisäksi sosiaalityöntekijät katsoivat voivansa vaikuttaa asiakasmaksunalennuspäätöksillä siihen, ettei asiakkaalta jäisi palvelut saamatta.

Mahdollisuus myöntää maksunalennus tai vapautus maksuihin on tärkeä työväline, jotta tarvittavat palvelut eivät jäisi saamatta.

Ikääntyneille järjestettävistä palveluista on mahdollista hakea palvelumaksun alennusta, jos ikääntyneen taloudellinen tilanne ei mahdollista palvelun kustantamista. Tämä mahdollistaa sen, että kaikilla on lähes yhtäläiset mahdollisuudet saada nämä palvelut.

7.2 Sosiaalityöntekijä rakenteellisen sosiaalityön toteuttajana

Sosiaalityöntekijöiden näkemykset vaihtelivat sen suhteen, kuinka keskeisenä laajempi yhteiskunnallisiin rakenteisiin vaikuttaminen nähtiin eriarvoisuuden vähentämisessä. Osa ajatteli, että parhaiten eriarvoisuuteen ikääntyneiden välillä voi vaikuttaa viemällä eteenpäin yksittäisen ikääntyneen asiaa eteenpäin mahdollisimman hyvin. Sosiaalityöntekijät kokivat tärkeäksi, että ikääntyneiden arkielämää hankaloittavia asioita tuodaan julki, mutta toisaalta työntekijät kokivat vaikuttamismahdollisuutensa vähäisiksi.

Kokisin tärkeäksi, että voisin tuoda laajemmalla tasolla esiin ikääntyneiden elämän hankaluuksia ja laajempaa kuvaa ikääntyneistä. Ongelmana on kuitenkin rakenteellisen sosiaalityön yhdistäminen asiakastyöhön, kun tuntuu ettei aina riitä aina akuuttien asioidenkaan hoitamiseen.

Sosiaalityö voi yrittää viedä viestiä eteenpäin epäkohdista ja ainakin omalla toiminnalla pyrkiä vähentämään ihmisten tunnetta siitä, että he tulevat kohdelluksi epätasa-arvoisesti. Asioiden perustelieminen selkeästi on yksi keino. Se, että ainakin pyrkii avoimesti ottamaan huomioon asiakkaan erilaisen lähtökohdan, voi auttaa asiakasta saamaan kuvan, että ainakin yritetään auttaa löytämään hänelle sopivia ratkaisuja, vaikka niitä ei aina täydellisesti löydetäisikään.

Konkreettisiksi vaikuttamisen välineiksi aineistossa mainittiin sosiaalisen raportoinnin lisäksi HaiPro-ilmoituksen eli terveydenhuollon ammattilaisille suunnatun potilasturvallisuuteen liittyvän vaaratapahtumailmoituksen tekeminen. Huomionarvoista oli, että vain yksi sosiaalityöntekijä näki HaiPro-ilmoitusten teon vaikuttamisen mahdollisuutena, eikä sosiaalihuollon ammattilaisille suunnatun SosPro-ilmoituksen tekoa maininnut kukaan. Vain harva sosiaalityöntekijä kuvasi, että on yrittänyt puuttua havaitsemaansa epäkohtaan keskustelulla ja ilmoituksen tekemisellä. Aineistosta on pääteltävissä, että sosiaalialalla näiden ilmoitusten tekeminen ei ole sosiaalityöntekijöillä yleisesti tiedossa, vaikka laki edellyttää sosiaalityöntekijöiltä epäkohdista ilmoittamista. Sosiaalityöntekijä Laura Tiinen (2019) kuvasi väitöskirjassaan, että sosiaalityöntekijät kokevat vaientamista, kun he yrittävät tuoda ilmi työn epäkohtia. Siitä huolimatta erityisen tärkeää toteuttaa rakenteellisen sosiaalityön roolia, koska esimerkiksi mielenterveys- tai päihdepalvelujen ja vanhuspalveluiden käyttäjien äänet eivät kuulu, koska heillä ei aina ole riittävästi resursseja osallistua keskusteluun ja tuoda itse esille palvelujen epäkohtia ja kehitystarpeita (emt., 113).

7.3 Sosiaalityöntekijä yhteistyön edistäjänä

Sisällytin tähän kuvauskategoriaan maininnat, joissa eriarvoisuuden vaikuttamisessa nähtiin yhtenä keinona toimiva yhteistyö ja tiivis moniammatillinen työskentely. Sosiaalityöntekijä kuvasi yhteistyön olevan merkityksellistä eriarvoisuuden vähentämisessä:

Olen kokenut hyvien yhteistyösuhteiden kotihoidon toimijoiden kanssa auttavan eriarvoisuuden vähentämisessä. Kotihoidon hoitajat ovat yleensä herkästi yhteydessä.

Moniammatillisessa työskentelyssä sosiaalityöntekijä voi tuoda esille tasa-arvoa ja puuttua eriarvoisuutta aiheuttaviin tekijöihin.

Gerontologisen sosiaalityön osaamisalueeseen kuuluu tukeminen vaikeissa elämäntilanteissa. Tenkanen (2007, 182) tuo esille, että vanhukselle tärkeitä, henkiseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin liittyviä asioita saattaa jäädä käsittelemättä ja hoitamatta kiireisessä kotihoidossa. Hän toteaaakin, että gerontologisen sosiaalityön haasteena on puuttua siihen, mikä jää huomaamatta sairautta ja hoitoa painottavassa kotihoidossa. Tenkanen painottaa myös, että psykososiaalisen näkökulman vahvistaminen on kotihoidon ja gerontologisen sosiaalityön kehittämisen haaste. Myös Saarenheimo (2004) edellyttää yhteistyötä kotihoidon ja sosiaalityön välillä.

Merkittävin haitta sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmän hajanaisuudesta kohdistuu heikoimmassa asemassa oleville ihmiselle (Huvinen & Joutsenlampi & Metteri 2014, 33). Ajattelen, että sosiaalityön ydintehtävänä on pureutua juuri tähän heikoimpien aseman parantamiseen, mikä tarkoittaa, että sosiaalityön tehtävä terveysosiaalityössä on myös eriarvoisuuden lieventämistä.

Vanhuksen sosiaalista tilannetta ymmärtävänä ammattilaisena työskennellessään sosiaalityöntekijä toimii myös eriarvoisuuden lieventäjänä. Vanhusten hyvää elämää asiakirjoissa ja haastattelupuheessa käsittelevässä tutkimuksessaan Aaltonen, Henriksson, Tiilikka, Valokivi ja Zechner (2014) havaitsivat, että politiikka-asiakirjoissa puhuttiin valintoja tekevästä aktiivisista ja vastuullisista kansalaisista mainitsematta avun tarpeessa olevia vanhuksia, mikä voi johtaa avun tarpeessa olevien sivuuttamiseen. Ajattelen, että sosiaalityöntekijän tehtävänä on nimenomaan toimia avun tarpeessa olevien vanhusten aseman ja oikeuksien puolustajana myös tuomalla moniammatilliseen työryhmään ymmärrystä sosiaalisen eriarvoisuuden vaikutuksista hyvinvointiin.

Näen sosiaalityöntekijän roolin ikääntyneiden kanssa työskennellessä samalla tavalla kuten Romakkaniemi (2014, 166) näkee sen mielenterveystyössä. Sosiaalityöntekijä toimii asiakkaiden sosiaalisten oikeuksien asianajajana moniammatillisessa työryhmässä. Jatkuvasti muuttuva palvelujärjestelmä ja sen haltuunottoon varatun ajan puute oli sosiaalityöntekijöiden kuvausten mukana haaste asiakaslähtöisyydessä ja sosiaalisen asiantuntijuuden toteutumisen mahdollisuuksissa.

7.4 Sosiaalityöntekijä vähäisenä vaikuttajana

Sosiaalityöntekijöiden käsitykset omista vaikutusmahdollisuuksistaan vaihtelivat. Osa sosiaalityöntekijöistä toi selkeästi esiin, että sosiaalityön mahdollisuudet vaikuttaa ikääntyneiden välisen eriarvoisuuden vähenemiseen ovat vähäisiä. Vaikuttamiselle esteeksi kuvattiin päätösten tekeminen etäällä käytännön työstä. Sosiaalityöntekijät kokivat ongelmana sen, että päätösten valmistelussa ei kuulla työntekijöitä, eikä etukäteen selvitetä päätösten mahdollisia vaikutuksia asiakkaiden arkeen. Useampi sosiaalityöntekijä kuvasi kotihoidon tukipalvelujen myöntämiskriteerien muutoksia suurena haasteena ja eriarvoisuutta lisäävänä tekijänä.

Minun mielestäni sosiaalityön keinoin ei voida ainakaan yleisellä tasolla kovin tehokkaasti vaikuttaa siihen eriarvoisuuteen, joka johtuu ikääntyneiden ihmisten sosiaalisen tukiverkoston puutteesta. Yksilökohtaisesti vaikutusmahdollisuuksia sen sijaan on.

Yksinäisten ikääntyneiden ihmisten tukeminen pitääkin mielestäni olla gerontologisen sosiaalityön keskiössä, eli palvelujen kohdentamista erilaisille asiakasryhmille mietittäessä ja toteutettaessa tulee ilman läheisten tukea elävät ikäihmiset asettaa etusijalle.

Sosiaalityöntekijöiden näkemykset erosivat sen suhteen, millaisena sosiaalityön vaikutusmahdollisuudet nähtiin sosiaalisten verkostojen puutteesta aiheutuvaan eriarvoisuuteen. Toiset kokivat, että sosiaalityössä voidaan yrittää huomioida entistä tarkemmin juuri ne ikääntyneet, jotka elävät ilman läheisiä. Toisaalta juuri läheisten puuttumisen nähtiin lisäävän merkittävästi eriarvoisuuden riskiä ja koki, että siitä syystä sosiaalityön keinoin on vaikeaa tai mahdotonta puuttua eriarvoisuuteen.

Yhteisesti jaettu näkemys oli, että vaikuttamiseen tarvitaan enemmän keinoja. Aineistossa mainittiin HaiPro-raportointien tekeminen yhtenä tapana vaikuttaa, mutta huomionarvoista oli, että sosiaalityöntekijät eivät tuoneet laajemmin esille raportointimenettelyä yhtenä tapana vaikuttaa. HaiPro on terveydenhuollon ammattilaisten raportointimenettely potilasturvallisuuden vaaratapahtumien ilmoittamiseen. Lisäksi huomionarviosta aineistossa oli, että sosiaalihuollossa on olemassa esimerkiksi SosPro-järjestelmä, mutta kukaan kirjoituspyyntöön vastanneista sosiaalityöntekijöistä ei maininnut SosPro-järjestelmää. Tämä kertoo siitä, että sen tunteminen ja yleensäkin epäkohtailmoitusten teon mahdollisuuden tiedostaminen on vielä vähäistä. Sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa tuli esille, että vastuu rakenteellisen sosiaalityöstä ja sen käytännön toteuttamisesta on usein jätetty yksittäisille työntekijöille. Valmiita vaikuttamisen väyliä on vähän. Sosiaalityöntekijöiden mukaan myös vastuu työkalujen etsimisestä on jokaisella itsellään.

8 YHTEENVETO JA POHDINTA

Tutkielmani tulokset muodostuvat kuvauskategorioista, jotka tiivistävät sosiaalityöntekijöiden käsityksiä ikääntyneiden välisestä eriarvoisuudesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä sosiaalipalvelujärjestelmässä. Ensimmäisen tutkimustehtävän kohdalla muodostin aineistosta neljä sosiaalityöntekijöiden käsityksiä ilmentävää kuvauskategoriaa. Tutkielmani toisena tavoitteena oli selvittää, millaisena kirjoituspyyntöni vastanneet sosiaalityöntekijät näkevät mahdollisuutensa vaikuttaa ikääntyneiden eriarvoisuuden vähenemiseen. Myös toisessa tutkimustehtävässä neljä kuvauskategoriaa ilmentävät sosiaalityöntekijöiden käsityksiä sosiaalityöntekijän roolista ikääntyneiden väliseen eriarvoisuuteen vaikuttajana.

Jokainen sosiaalityöntekijöistä paikansi sosiaali- ja terveystalouden eriarvoistavia käytäntöjä. Keskeisimpänä sosiaalityöntekijät käsittivät ikääntyneiden välisen eriarvoisuuden näkyvän sosiaalisten suhteiden suuressa roolissa ikääntyneiden hyvinvoinnin tukijana, taloudellisen tilanteen rajoittavan mahdollisuuksia osallistua ja saada ennaltaehkäiseviä palveluita. Palvelujen asiakasmaksuja pidettiin isoina pienituloiselle eläkeläiselle. Sosiaalityöntekijät kuvasivat palveluviidakon vaativan myös vahvaa koordinoitua omaiselta. Lisäksi sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa kuntien erilaiset kriteerit ja palvelut näyttäytyivät merkittävänä eriarvoisuutta ikääntyneiden välille lisäävänä tekijänä.

Seitsemännessä luvussa erittelin käsityksiä, joilla sosiaalityöntekijät näkivät voivansa vaikuttaa ikääntyneiden väliseen arvoisuuden vähenemiseen tai ehkäisemiseen. Joihinkin eriarvoistavista käytänteistä on mahdollisuus vaikuttaa eriarvoisuutta lieventävästi. Eniten eroavaisuuksia sosiaalityöntekijöiden käsityksissä oli tässä kohtaa. Toiset kuvasivat vaikutusmahdollisuutensa vähäisiksi tai olemattomaksi ja osa taas paikansi useita vaikuttamisen keinoja. Asiakasmaksun alennukset esille ottaneista sosiaalityöntekijöistä kaikki pitivät asiakasmaksujen alentamiseen liittyvää harkinnan käyttöä tärkeänä eriarvoisuutta vähentävänä tekijänä. Asiakasmaksun alennuksilla ehkäistään sitä, että ikääntyneelle tärkeät palvelut jäävät käyttämättä pienituloisuuden vuoksi. Sosiaalityöntekijöiden kirjoituksista kuvasti huoli, rajataanko tulevaisuudessa sosiaalityöntekijän harkintavaltaa maksunalennuspäätöksissä. Taloudelliseen tilanteeseen vaikuttamisen lisäksi sosiaalityöntekijät kuvasivat, että asianajorooli ja yhteistyön edistäminen niin omaisten kuin muiden ammattiryhmien kanssa on eriarvoisuuden vähentämiseen tähtäävää sosiaalityötä. Asianajoroolissa työstetään aktiivisesti asiakkaan arjen sujumista ja asiakkaan hyvinvointia haastavia esteitä.

Näiden lisäksi esille tuli myös sosiaalityöntekijöiden kokemus vähäisistä vaikuttamismahdollisuuksista. Aineistossa rakenteellinen sosiaalityö mainittiin yhtenä keinona

vaikuttaa eriarvoisuuden vähenemiseen, mutta rakenteellista sosiaalityötä ei kuitenkaan nostettu kirjoituksissa keskiöön ikääntyneiden väliseen eriarvoisuuteen vaikuttamisessa, vaikka sitä pidettiin tärkeänä. Sosiaalityöntekijät huomioivat ikääntyneiden välisessä eriarvoisuudessa myös ikääntyneen elämänhistoriaan liittyvien yksilöllisten tekijöiden merkityksen, joihin sosiaalityön keinoin ei katsottu välttämättä voivan vaikuttaa. Tämä havainto nostaa keskusteluun sen, näkevätkö sosiaalityöntekijät rakenteellisen sosiaalityön ylipäänsä keinona vaikuttaa ylisukupolvisiin eriarvoistaviin tekijöihin.

Lähdin tutkimaan eriarvoisuutta sosiaalityöntekijöiden kuvaamana yhteiskunnallisen vaikuttamisen ja rakenteellisen sosiaalityön tarpeesta eli ongelmien näkyväksi tekemisen välttämättömyyden takia. Koska sosiaalialan työn tavoitteena ja lähtökohtana on ihmisten hyvinvoinnin lisääminen ja eriarvoisuuden vähentäminen, halusin, että pro gradu -työni paneutuu eriarvoisuuden ilmenemiseen ikääntyneiden arjessa ja esittää sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä eriarvoisuudesta. Sosiaalityön arjessa syntyvät näkemykset eivät automaattisesti välity eteenpäin, jos kertynyttä tietoa ei kerätä ja jaeta, mistä aiheen merkityksellisyys kumpuaa. Tutkielmani tavoitteena oli tuoda esille sosiaalityöntekijöille kertynyttä ikääntyneiden väliseen eriarvoisuuteen liittyvää tietoa, koska sosiaalityöntekijöillä on yhteiskuntatieteilijöinä näkemys sekä palvelujärjestelmästä että ikääntyneiden asiakkaiden arjen sosiaalisista haasteista. Ajattelen, että ikääntyneiden välisen eriarvoisuuden ilmentäminen mahdollistaa syvällisemmän keskustelun eriarvoisuudesta, mikä taas on edellytys tulevaisuuden rakenteellisille muutoksille ja sosiaalisesti kestäville poliittisille päätöksille.

Sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa muodostui monipuolinen kuva eriarvoisuudesta. Aineistosta tuli ilmi, että sosiaalityöntekijät näkevät ikääntyneiden välisen eriarvoisuuden taustalla useita ja erilaisia tekijöitä. Vastausten perusteella voi todeta, että tutkimukseen osallistuneilla sosiaalityöntekijöillä oli runsaasti näkemyksiä asiakkaiden elämään negatiivisesti vaikuttavista arjen eriarvoistavista haasteista. Ikääntyneiden välinen eriarvoisuus näyttäytyi vahvimmin linkittyvän ikääntyneen taloudelliseen ja sosiaaliseen tilanteeseen. Asiakasmaksut, toimeentulotuen hakeminen ja raha-asioiden itsenäisen hoidon hankaluus näyttäytyivät kirjoituksissa isona arjen sujumista haittaavana tekijänä. Toisaalta ikääntyneillä, joilla oli omaisia tai hyvä taloudellinen tilanne oli mahdollisuuksia valita palveluita aiemmin, mikä toimi ennaltaehkäisevästi isompien haasteiden syntymiselle. Taloudellisen tilanteen iso rooli eriarvoistavana tekijänä edellyttää vahvaa taloussosiaalityön kehittämistä ja osaamista.

Vaikka eriarvoisuus keskittyi taloudelliseen ja sosiaaliseen tilanteen eriarvoisuuteen, todettiin eriarvoisuutta esiintyvän myös esimerkiksi uskonnollista, kielellisistä ja seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvistä syistä. Kaikissa palveluissa ei osata vielä tänä päivänä ottaa huomioon ikääntyneen asiakkaan asemaa yhtenä vähemmistöryhmän edustajana tai huomioida yksinasuvien ja elävien haasteita. Sosiaalisten verkostojen puute on yhteydessä moneen muuhunkin eriarvoistavaan tekijään ikääntyneiden välillä. Läheisten tuen puute vaikuttaa asiakkaan saamiin palveluihin, valinnanvapauden toteutumiseen ja taloudellisten asioiden hoitoon. Sosiaalityön opiskelijana minua kiinnosti myös lukea, miten pitkään ikääntyneiden kanssa työskennelleet sosiaalityöntekijät hahmottavat työtään eriarvoisuuden vähentäjinä.

Vaikka aineisto on kerätty sosiaalityöntekijöiltä ja kiinnostukseni koskee sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ikääntyneiden eriarvoisuudesta, joihin myös kunkin oma subjektiivisesti koettu elämä vaikuttaa, näen, että juuri sosiaalityöntekijöiden käsitysten tutkiminen oli tutkimusaiheen kannalta antoisaa. Sosiaalityöntekijät ovat työnsä vuoksi näköalapaikalla suomalaisen yhteiskunnan eriarvoisuuteen, ja ajattelen, että sosiaalityöntekijöille kertyy työssään paljon tietoa eriarvoistavista käytännöistä suomalaisessa sosiaalipalvelujärjestelmässä ja yhteiskunnassa yleisesti. Vaikka tutkimukseen osallistui rajattu määrä, 14 sosiaalityöntekijää tai sijaispätevää sosiaalityön opiskelijaa, tutkielmani piirtää se kuvaa ikääntyneiden välisestä eriarvoisuudesta monimuotoisena ilmiönä. Se voi havahduttaa työntekijöitä myös ajattelemaan oman työnsä merkityksellisyyttä ja keinoja vaikuttaa esimerkiksi ikääntyneiden osallisuuteen.

Sosiaalityöntekijät kokivat kiireen vaikuttavan keskeisesti mahdollisuuksiin tehdä rakenteellista sosiaalityötä. Työn resurssoinnilla oli selvä yhteys myös asiakkaiden saamaan palveluun – siihen, kuinka asiakkaan asiaan ehditään paneutua. Monimutkainen palvelujen verkosto vaatii sosiaalityöntekijöiltä vahvaa palveluohjausta ja järjestelmän tulkkina toimimista. On selvää, että ikääntyneiden kasvava määrä vaatii huomiota myös gerontologiseen sosiaalityöhön. Sosiaalityöntekijä voi osaltaan vaikuttaa jo palveluissa olevien asiakkaiden kokemaan eriarvoisuuteen. Resursseja tarvitaan myös siihen, että löydetään yksin elävät ja apua tarvitsevat palveluiden piiriin. Tutkielmani tulokset osoittavat, että gerontologisen sosiaalityön asiakkailla on suuri tarve saada sosiaalityöltä niin psykososiaalista kuin taloudellistakin tukea. Näitä mahdollistavia resursseja ja palveluja tulee kehittää. Päivätoiminta kotihoidon tukipalveluna on yksi muoto, joka mahdollistaa sosiaalista kanssakäymistä ikääntyneille. Mutta mitä voitaisiin tarjota heille, jotka eivät halua tai pysty lähtemään kodistaan? Näen, että helposti lähestyttävät ja hyvin toimivat neuvonta- ja asiakasohjauspalvelut voivat toimia eriarvoisuuden lievittäjänä ja ehkäisijänä. Palveluita

organisoitaessa on tärkeää nähdä myös gerontologisen sosiaalityön rooli, jotta esimerkiksi asiakkaan ja hänen sosiaaliseen tai taloudelliseen tilanteensa kanssa päästään työskentelemään riittävän varhain.

Jorma Sipilä (1989, 61–62) totesi jo 20 vuotta sitten, että sosiaalityössä on kyse ihmisten arkielämän sujuvuuden ja sen ymmärtämisestä. Mielestäni tähän ajatukseen kiteytyy hyvin gerontologisen sosiaalityön tavoite. Sosiaalityöntekijät toivat esiin, että arkielämän sujuvuuteen liittyy monenlaisia haasteita esimerkiksi muistisairaana vanhuksen kohdalla. Sosiaalityöntekijöiden tulee edistää ikääntyneen arjen sujuvuutta ja samalla toimia eriarvoistumista vastaan. Tämä on samalla työskentelyä yhteiskunnallista eriarvoistumiskehitystä vastaan. Sosiaalityössä on mukana aina mennyt aika, mutta painopiste on kuitenkin tulevassa ajassa. Juhila (2018, 13) on todennut osuvasti, että menneen elämän tapahtumiin ei ole enää mahdollista vaikuttaa, mutta tulevaisuuteen orientoituneena ongelmanratkaisu- ja muutostyönä sosiaalityö voi vaikuttaa siihen, että asiakkaan arki olisi huomenna parempi. (Juhila 2018, 13.) Tärkeää on muistaa, että: ”sosiaalityö on lopulta aina kytköksissä siihen yhteiskunnalliseen aikaan, jossa sitä tehdään, erityisesti kunkin aikakauden keskeisiin sosiaalisiin kysymyksiin sekä sosiaalipoliittisiin ja hyvinvointivaltiollisiin linjauksiin” (Juhila 2018, 18). Myös tähän virkkeeseen kiteytyy hyvin sosiaalityön monimuotoisuus ja sosiaalisen raportoinnin ja muiden rakenteellisen sosiaalityön menetelmien tärkeys.

Vaikka fenomenografiassa on kyse nimenomaan käsityksistä, joihin vaikuttaa kunkin vastaajan oma tausta ja kokemukset, ajattelen, että sosiaalityöntekijöillä on kuitenkin työkokemuksen ja yhteiskuntatieteellisen kokemuksensa vuoksi paljon hyödyntämisen arvoista tietoa palvelujen eriarvoistavista käytännöistä ja sosiaalityöntekijöitä on tärkeää kuulla. Sosiaalityöntekijän vastaukset ja tutkielmani tulokset antavat viitteitä aiheen tutkimisen tärkeydestä ja kokemusten jakamisen ja eteenpäin välittämisen merkityksestä. Sosiaalityöntekijöiden toteuttama sosiaalinen raportointi on yksi väylä lisätä myös päätöksentekijöiden tietämystä muutoksia vaativista käytännöistä sosiaali- ja terveyspalvelujen kentällä. Tutkielmasta on nähtävissä, että sosiaalipoliittiset päätökset koskettavat niin sosiaalityöntekijöitä ja ikääntyneitä kuin heidän läheisiäänkin. Jatkossa olisi tärkeää tutkia sosiaalityöntekijöiden lisäksi palvelunkäyttäjien eli iäkkäiden asiakkaiden näkemyksiä ja kokemuksia palveluista ja palveluverkoston puutteista. Myös perustoimeentulotuen Kela-siirron vaikutusten arviointi on tärkeää. Keskustelu omaisten roolista hoivan tuottajana tai koordinoijana vaatii avointa keskustelua ja uudistus- ja kehittämistyön läpinäkyvyyttä.

Ajattelen, että arjen sujumisen varmistaminen sisältyy tähän sosiaalisten resurssien kohentajan rooliin. Sosiaalityöntekijä ymmärtää sosiaalisen asiantuntijuutensa kautta, että yksilön elämänlaatuun vaikuttavat sairauden lisäksi monet muut asiat, joiden kanssa sairaus on

vuorovaikutuksessa. Sosiaalityöntekijän tuleekin sosiaalisen asiantuntijuuden hahmottamisen lisäksi ymmärtää oman työn merkitys eriarvoisuuden vähentäjänä ja tuoda yhteiskuntatieteellistä osaamista esiin. Se voi tarkoittaa rakenteellista sosiaalityötä esimerkiksi sosiaalisen raportoinnin menetelmää hyödyntämällä.

Tässä tutkimuksessa suurin osa vastaajista oli pitkään sosiaalityön ja ikääntyneiden kanssa työskennelleitä sosiaalityöntekijöitä. Mielenkiintoista olisi tutkia sosiaalityön opiskelijoiden tai juuri valmistuneiden sosiaalityöntekijöiden käsityksiä siitä, millä tavalla sosiaalityön opinnot ovat lisänneet ymmärrystä eriarvoisuudesta ja siihen läheisesti liittyvistä ilmiöistä ja, millä tavalla opiskelijan käsitykset eriarvoisuudesta ovat muuttuneet opintojen aikana.

Tutkielmassani kartoitettiin ikääntyneiden asiakkaiden arkea ja elämää eriarvoisuuden ja sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Erityisen tärkeää olisi tämän lisäksi haastatella asiakkaita ja selvittää esimerkiksi, eroavatko asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden käsitykset eriarvoisuutta tuottavista rakenteellisista tekijöistä olennaisesti, ja millaisia yhtäläisyyksiä löytyy. Yksi sosiaalityöntekijä kirjoitti, että yksinäisen vanhuksen puolesta kukaan ei ota kantaa. Juuri nämä vanhukset ovat niitä, jotka voivat tarvita tuekseen sosiaaliohjaajan tai sosiaalityöntekijän. Ja he voivat olla juuri sitä asiakaskuntaa, joiden tilanteeseen sosiaalityö voi vaikuttaa. Parhaimmillaan gerontologinen ja rakenteellinen sosiaalityö voivat toimia eriarvoistumisen vastavoimana.

LÄHTEET

Abramovitz, Mimi (1993) Should all Social Work Student be educated for social change? *Pro. Journal of Social Work Education*, 29(1), 6–12.

Aerschot, Lina van (2014) Vanhusten hoiva ja eriarvoisuus sosiaalisen ja taloudellisen taustan yhteys avun saamiseen ja palvelujen käyttöön. Tampere: Tampere University Press, *Acta Electronica Universitatis Tamperensis* 1458.

Ahonen, Sirkka (1994) Fenomenografinen tutkimus. Teoksessa Leena Syrjälä, Sirkka Ahonen, Eija Syrjäläinen & Seppo Saari. *Laadullisen tutkimuksen työtapoja*. Helsinki: Kirjayhtymä, 113–160

Ahosola, Päivi (2018) Vanhushoivapolitiikan uusfamilismi: Omaisettomat hoivan tarvitsijat institutionaalisen hallinnan kohteena. Tampere: Tampere University Press, *Acta Universitatis Tamperensis* 2401.

Anttonen, Anneli & Häikiö, Liisa & Raitakari, Suvi (2013) Matkalla muutokseen ja hyvinvointimarkkinoille? *Janus* 2 (4), 290–297.

Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma (2009) *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa*. Tampere: Vastapaino.

Anttonen, Anneli & Valokivi, Heli & Zechner Minna (2009) *Hoiva. Tutkimus, politiikka ja arki*. Tampere: Vastapaino.

Blackburn, Robert (2008) What is social inequality? *International Journal of Sociology and Social Policy* 28(7), 250–259.

Blom, Raimo & Kankainen, Tomi & Melin, Harri (2012). *Jakaantunut Suomi. Raportti ISSP 2009 Suomen aineistosta*. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja; 10. Tampere: Tampereen yliopisto

Blom, Raimo & Melin, Harri (2014) Keskiluokkaistuuko Suomi? Teoksessa Kirsti Lempiäinen & Tiina Silvasti (toim.) *Eriarvoisuuden rakenteet. Haurastuvat työmarkkinat Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 20–51.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. E-kirja. Tampere: Vastapaino.

Finne-Soveri, Harriet & Kuusterä, Kirsti & Tamminen, Anna & Heimonen, Sirkkaliisa & Lehtonen, Olli & Noro, Anja (2015) *Muistibarometri 2015 ja RAI-tietoa kansallisen muistiohjelman tueksi*. Tampere.

Forssén, Katja & Seppälä, Ullamaija (2011) Eriarvoistuva Suomi. Pääkirjoitus. *Janus* 19(4), 305–307.

Grenier, Amanda (2012) *Transitions and the Life Course: Challenging Constructions of ‘Growing Old*.

Günther, Kirsi & Juhila, Kirsi & Kulmala, Anna & Raitakari, Suvi & Saario, Sirpa (2011) Vakava mielen sairaus arjessa. *Janus* 19(4), 326–341.

- Haapaniemi, Pia (2013) Fenomenografinen analyysi. Fenomenografisen analyysin lähtökohdat ja esimerkki aineiston analyysistä sosiaalityön tutkimuksessa. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Heikkinen, Eino (2013) Vanhenemisen ulottuvuudet ja vanhenemiseen vaikuttavat tekijät. Teoksessa Eino Heikkinen, Jyrki Jyrkämä & Taina Rantanen (toim.) Gerontologia. Helsinki: Duodecim, 393–405.
- Heinonen, Jari & Roivainen, Irene & Ylinen, Satu (2001) Köyhä byrokratian rattaissa. Kunnallisan kehittämissäästön tutkimusjulkaisut, nro 64.
- Hoppania, Hanna-Kaisa & Karsio, Olli & Näre, Lena & Olakivi, Antero & Sointu, Liina & Vaittinen, Tiina & Zechner, Minna (2016) Hoivan arvoiset. Vaiva yhteiskunnan ytimessä. Helsinki: Gaudeamus.
- Hussi, Taina (2005) Sosiaalinen raportointi tiedon rakentajana. Menetelmäkuvaus ja käytännön kokemukset. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 4/2005.
- Huusko, Mira & Paloniemi, Susanna (2006) Fenomenografia laadullisena tutkimussuuntauksena kasvatustieteissä. Kasvatus 37(2), 162–173.
- Häikiö, Liisa & Van Aerschot, Lina & Anttonen, Anneli (2011) Vastuullinen ja valitseva kansalainen: vanhushoivapolitiikan uusi suunta. Yhteiskuntapolitiikka 76(3), 239–250.
- Hänninen, Sakari (2009) Johan on markkinat – eriarvoisuus Suomen terveystaloudessa. Teoksessa Meri Koivusalo, Eeva Ollila & Anna Alanko (toim.) Kansalaisesta kuluttajaksi –markkinat ja muutos terveydenhuollossa. Helsinki: Gaudeamus, 48–78.
- Hänninen, Vilma (2011) Masennus toiminnallisena loukkuna. Teoksessa Atte Oksanen & Marko Salonen (toim.) Toiminnallisia loukkuja. Hyvinvointi ja eriarvoisuus yhteiskunnassa. Tampere: Tampere University Press, 17–35.
- Ilmola, Leena & Casti, John (2014) Hyvinvointiyhteiskunta 2030. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 2/2014. Helsinki: Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta.
- Jaakola, Anne-Mari & Lanne, Viivi & Rasinkangas, Jarkko (toim.) (2015) Eriarvoisuuden teemat sosiaalityön tutkimuksessa. Tutkiva sosiaalityö 16(1), 3–4.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) (2008) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi (2008) Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi (2009) Sosiaalityön selontekovelvollisuus. Janus 17(4), 296–312.
- Julkunen, Raija (2008) Ikä ideana ja tutkimuskohteena. Teoksessa Asta Suomi & Sinikka Hakonen (toim.) Kuluerästä voimavaraksi. Sosiokulttuurinen puheenvuoro ikääntymiskysymyksiin. Jyväskylä: PS-kustannus.

- Julkunen, Raija (2001) *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Jylhä, Marja (2015) Vanhuus pitenee – hoiva vähenee? *Talous ja Yhteiskunta* 2015 (1), 40–45.
- Jyrkämä, Jyrki (2001) Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa Anne Sankari & Jyrki Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen*. Tampere: Vastapaino.
- Jyrkämä, Jyrki & Puustelli, Anna & Ylilahti, Minna (2009) Ikääntyvän väestön yhteiskunta – visiot, riskit ja ratkaisumallit sosiaaligerontologisessa keskustelussa. Teoksessa Marja Vaarama (toim.) *Ikääntyminen riskinä ja mahdollisuutena. Poliittisen kestävyuden alaryhmän raportti. Valtioneuvoston kanslian raportti*, 147–170.
- Kalliomaa-Puha, Laura & Kangas, Olli (2015) Yhteistä ja yksityistä varautumista – vanhusten hoivan tulevaisuus. Helsinki: Kalevi Sorsa –säätö.
- Kalliomaa-Puha Laura (2017) Vanhuksen oikeus hoivaan ja omaisolettama. *Gerontologia* 31(3), 227–242.
- Kalliomaa-Puha, Laura (2007). Vanhoille ja sairaille sopivaa? Omaishoitosopimus hoivan instrumenttina. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, Tutkimuksia 90.
- Karjalainen, Vappu (2011) Aktiivisen sosiaalipolitiikan ristiriitainen tehtävä. Teoksessa Elina Palola ja Vappu Karjalainen (toim.) *Sosiaalipolitiikka – hukassa vai uuden jäljillä?* Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 227–248.
- Karsio, Olli & Van Aerschot, Lina (2017) Vanhuspalvelut ja valinnanvapaus - johtavien viranhaltijoiden näkemyksiä palvelusetelistä. *Gerontologia* 31(3), 163–178.
- Kaskiharju, Eija (2004) Vanhus, ikäihminen vai seniorikansalainen? *Keskusteluja. Gerontologia* 18(4), 277–281.
- Kaukkila, Eveliina (2016) Vanhusten asuminen ja asumisen ongelmat. *Sosiaalityön pro gradu -tutkielma*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kautto, Mikko & Palomäki, Liisa-Maria & Rantala, Juha & Tuominen, Eila (2009) Eläkeläisten tulot ja kokemukset toimeentulosta. *Yhteiskuntapolitiikka* 74(3), 290–302.
- Keskimäki, Ilmo (2010) Sosioekonomiset erot ja oikeudenmukaisuus Suomen terveydenhuollossa. *Sosiaalitieteellinen aikakauslehti* 47(3), 201–207.
- Kiviniemi, Kari. 2018. Laadullinen tutkimus prosessina. E-Kirja. Teoksessa Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Koskiahho, Briitta (2008) *Hyvinvointipalvelujen tavaratalossa*. Tampere: Vastapaino.
- Koskinen, Seppo & Martelin, Tuija & Sihvonen, Ari-Pekka (2008) Väestön määrä ja rakenteen kehitys. Teoksessa Jyrki Jyrkämä & Eino Heikkinen & Taina Rantanen (toim.) *Gerontologia*. Helsinki: 28–35.

- Koskinen, Simo (2007) Gerontologisen sosiaalityön muotoutuminen: kansainvälisiä ja kansallisia kehityslinjoja. Teoksessa Seppänen, Marjaana & Karisto, Antti & Kröger, Teppo (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Jyväskylä: PS-kustannus, 19–31.
- Kuusinen-James, Kirsi & Seppänen, Marjaana (2013) Ikääntyvät palvelusetelin käyttäjät valintatilanteessa: kuluttajia vai näennäiskuluttajia? *Janus* 21(4), 314–329.
- Kröger, Teppo & Van Aerschot, Lina & Puthenparambil, Jiby Mathew (2019) Ikääntyneiden Hoivaköyhyys. *Yhteiskuntapolitiikka* 84(2), 124–134.
- Marton, Ference (1988) Phenomenography. A research approach to investigating different understandings of reality. Teoksessa Robert R. Sherman & Rodman B. Webb (toim.) *Qualitative research in education. Focus and methods*. London: Falmer Press, 141–161.
- Meinow, B. & Parker, M.G. & Thorslund, M. (2011), Consumers of Eldercare in Sweden: The Semblance of Choice, *Social Science & Medicine*, 73, 1285–1289.
- Metteri, Anna (2012) Hyvinvointivaltion lupaukset kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. Tampere: Tampere University Press, *Acta Universitas Tamperensis* 1778.
- Metteri, Anna (2014) Terveysosiaalityö, eriarvoistava sosiaalipolitiikka ja asiakkaiden kohtuuttomat tilanteet. Teoksessa Anna Metteri, Heli Valokivi & Satu Ylinen (toim.) *Terveys ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus, 296–328.
- Miettinen, Taina (2002) Sosiaalityön raportointi. Sosiaalityöstä kunnallisille päätöksentekijöille tuotettu tieto ja sen käyttö. Kohti vuorovaikutteista raportointia. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Mullaly, Bob (2001) Confronting the politics of despair: toward the reconstruction of progressive social work in a global economy and postmodern age. *Social Work Education*, 20(3), 303–320.
- Mullaly, Bob (2007) *The new structural social work*. Canada: Oxford University Press.
- Mäntysaari Mikko (2016) Hyvinvointiliberalismi ja uusliberalismi sosiaalityön toimintaympäristöinä. Teoksessa Maritta Törrönen, Kaija Hänninen, Päivi Jouttimäki, Tiina Lehto-Lundén, Petra Salovaara & Minna Veistilä (toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Helsinki: *Gaudeamus*, 73–77.
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan oikeuksista ja velvollisuuksista. 22.9.2000. 812/2000. Viitesana: Asiakaslaki.
- Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta ja iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvveluista. 28.12.2012. 980/2012. Viitesana vanhuspalvelulaki.
- Niikko, Anneli (2003) Fenomenografia kasvatustieteellisessä tutkimuksessa. Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 85. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.
- Nurmi, Jari-Erik & Ahonen, Timo & Lyytinen, Heikki & Lyytinen, Paula & Pulkkinen, Lea & Ruoppila, Isto (2014) *Ihmisen psykologinen kehitys*. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Payne, Malcolm (2014) *Modern Social Work Theory*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Penna, Sue & O'Brien, Martin (2013) Neoliberalism. Teoksessa Mel Gray & Stephen A. Webb (toim.) *Social work theories and methods*. Los Angeles: Sage, 137–146.

Pesonen, Emmi (2010) Potilaiden ja sosiaalityöntekijöiden käsityksiä potilaan itsemääräämisoikeudesta vanhuspsykiatriassa. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

Platt, Lucinda (2007) *Understanding Inequalities, Stratification & Difference*. Cambridge: Polity Press.

Pohjola, Anneli (2011) Rakenteellisen sosiaalityön aika. Teoksessa Anneli Pohjola & Riitta Särkelä (toim.) *Sosiaalisesti kestävä kehitys*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 207–224.

Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana (toim.) (2014) *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014*. Kuopio: UNIpress.

Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma (2019) *Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta*. Helsinki: Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31.

Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma (2015) *Ratkaisujen Suomi*. Helsinki: Hallituksen julkaisusarja 2015:10.

Sosiaalihuoltolaki. 30.12.2014/1301.

Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalan tuottavuusohjelma (2005) Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, työryhmämuistioita 5.

Raitakari Suvi & Kulmala, Kirsi & Günther Kirsi, Juhila, Kirsi & Saario, Sirpa. Vakava mielen sairaus ja eriarvoisuudet arjessa. *Janus Sosiaalipolitiikan Ja sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti*, 19(4), 326–341.

Ratkaisujen Suomi (2015) Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015. Hallituksen julkaisusarja 10/2015.

Ray, Mo & Phillips Judith (2012) *Social Work with Old People*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Rissanen, Sari & Ylinen, Satu (2007) Tiedonmuodostus gerontologisessa sosiaalityössä. Teoksessa Marjaana Seppänen & Antti Karisto & Teppo Kröger (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 181–192.

Saari, Juho (2015) *Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla*. Helsinki: Gaudeamus.

Saari, Juho (2011) Eriarvoisuus kasvun ja työllisyyden Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 76(1), 76–84.

Saikkonen, Paula & Blomgren, Sanna & Karjalainen, Pekka & Kivipelto, Minna (2015) *Poistaako sosiaalityö huono-osaisuutta?* Helsinki: Kaks – Kunnallisalan kehittämissäätiö.

Sauli, Hannele & Simpura, Jussi (2004) *Auttaako indikaattoriaalto tietotulvassa?* *Hyvinvointikatsaus. Tilastollinen aikakauslehti* (1), 2–5.

Seppänen, Marjaana (2017) Gerontologinen sosiaalityö. Teoksessa Aulikki Kananoja, Martti Lähteinen & Pirjo Marjamäki (toim.) *Sosiaalityön käsikirja*. Helsinki: Tietosanoma, 260–269.

Silvasti, Tiina & Lempiäinen, Kirsti & Kankainen Tomi (2014) Eriarvoisuuden uudet paikasta. Teoksessa Kirsti Lempiäinen & Tiina Silvasti (toim.) Eriarvoisuuden rakenteet – haurastuvat työmarkkinat Suomessa. Tampere: Vastapaino, 7–19.

Sointu, Liina (2009) Koti hoivan tilana. Teoksessa Anneli Anttonen, Heli Valokivi & Minna Zechner (toim.) Hoiva. Tutkimus, politiikka ja arki. Tampere: Vastapaino, 176–199.

Tenkanen, Raija (2007) Sosiaalityö ja kotona asuvien vanhusten ongelmat. Teoksessa Marjaana Seppänen, Antti Karisto & Teppo Kröger (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Jyväskylä: PS-kustannus, 181–192.

Therborn, Göran (2014) Eriarvoisuus tappaa. Suom. Tatu Henttonen. Tampere: Vastapaino.

Tiitinen, Laura (2019) Kamppailu sananvapaudesta: sosiaalialan ammattilaisen toiminta ja valtasuhteet mediavaikuttamisen kentällä, *Acta electronica Universitatis Lapponiensis* 259.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Uljens, Michael (1993) The essence and existence of phenomenography. *Nordisk Pedagogik* 13(3), 134–146.

Vaarama, Marja & Moisio, Pasi & Karvonen, Sakari. (2010) Hyvinvointipolitiikka 2010-luvulla. Teoksessa Suomalaisten hyvinvointi. Toimittanut Vaarama, Moisio ja Sakari Karvonen. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 278–288.

Valkonen, Leena (2006) Millainen on hyvä äiti tai isä? Viides- ja kuudesluokkalaisten lasten vanhemmuuskäsitykset. Väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 286.

Valokivi, Heli (2013) Muistisairautta sairastava kansalainen vanhuspalveluissa. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 146–164.

Ylinen, Satu & Rissanen, Sari (2012) Vanhuusköyhyyden kokemuksia – sosiaalityön tulkintaa. Teoksessa Katja Forssén, Irene Roivainen, Satu, Ylinen & Jari Heinonen (toim.) Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011, 301–326.

Ylikarjula, Simo (2011) Vanheneminen kielletty? Elämäkokemuksen puolustus. Helsinki: Kirjapaja.

Ylinen, Satu (2008) Gerontologinen sosiaalityö. Tiedonmuodostus ja asiantuntijuus. Kuopio: Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 155.

Sähköiset lähteet:

Eriarvoisuutta käsittelevän työryhmän loppuraportti (2018) Helsinki: Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2018. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-557-0>. Viitattu 10.2.2019.

Eriarvoisuus niukkuuden aikana -tutkimushankkeen blogikirjoitus. Turun yliopisto. <https://blogit.utu.fi/tita/inequality-in-finland/>. Viitattu 18.1.2020.

Helsingin kaupungin www-sivut. <https://www.hel.fi/sote/fi/palaute/sosiaalinen-raportointi/>. Viitattu 18.9.2019.

Helsingin Sanomat 30.9.2019. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000006255812.html>. Viitattu 25.1.2020.

Lyly, Auri (2016) Sosiaalinen raportointi asiakastiedon tuottajana. Esimerkkinä aikuissosiaalityö ja lastensuojelu. Sosiaali- ja terveysviraston tutkimuksia ja raportteja 2/2016. <https://www.hel.fi/static/sote/hankkeet/sosiaalinen-raportointi-asiakastiedon-tuottajana.pdf>. Viitattu 18.4.2018.

Meinow, B. & Parker, M.G. & Thorslund, M. (2011) ”Många äldre har inte själva förmåga att välja sin omsorg”, DN debatt. www.dn.se/debatt/manga-aldre-har-inte-sjalva-formaga-att-valja-sin-omsorg. Luettu 15.8.2018.

Rissanen, Riitta (2006) Fenomenografia. Luku 5.1. kokonaisuudesta Anita Saaranen-Kauppinen & Anna Puusniekka. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [pdf-verkkajulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 8.12.2019.

Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistaminen (2012) Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 21. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. www.stm.fi/julkaisu?pubid=URN:ISBN:978-952-00-3942-4. Viitattu 3.11.2018.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestöennuste [verkkajulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus. Korjattu 18.12.2019. Viitattu 17.11.2018 ja 6.1.2019.

THL: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Keskitetty neuvonta ja asiakasohjaus. <https://thl.fi/web/ikaantyminen/muuttuvat-vanhuspalvelut/keskitetty-neuvonta-ja-asiakasohjaus>. Viitattu 6.1.2020.

THL: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Blogikirjoitus: Lisääntykö eriarvoisuus vai ei? 23.5.2019. <https://blogi.thl.fi/lisaantyyko-eriarvoisuus-vai-ei/>. Viitattu 25.1.2020.

Valtiontalouden tarkastusviraston kertomuksia. <https://www.vtv.fi/app/uploads/2018/07/02132256/vanhuspalvelut-214-2010.pdf>. Viitattu 8.11.2018.

Yle Uutiset (2016) Sipilä perustaa työryhmän eriarvoistumisen pysäyttämiseksi, puheenjohtajaksi professori Juho Saari. Yle Uutiset 26.11.2016. <https://yle.fi/uutiset/3-9318320>. Viitattu 26.4.2018.

LIITE 1. KIRJOITUSPYYNTÖ SOSIAALITYÖNTEKIJÖILLE

Opiskelen Tampereen yliopistossa sosiaalityötä ja teen pro gradu -tutkielmaa ikääntyneiden välisestä eriarvoisuudesta. Tutkielmani tarkoituksena on tuoda esille sosiaalityöntekijöiden kokemuksia ja näkemyksiä siitä, miten eriarvoisuus ilmenee ikääntyneiden välillä, ja millaisia merkityksiä eriarvoisuus saa sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa.

Suomalaisten terveys ja yleinen hyvinvointi on kohentunut, mutta hyvinvointi jakautuu eriarvoisesti. Ajattelen, että sosiaalityöntekijöille kertyy asiakaskohtaamisissa tärkeää tietoa asiakkaiden elämää ja arkea haastavista tekijöistä. Ohessa on muutama kysymys, joiden toivon helpottavan kirjoituspyyntöön vastaamista. Toiveenani on, että käsittelet kirjoituksessasi esittämiäni kysymyksiä, mutta voit lisäksi kirjoittaa vapaasti, miten eriarvoisuus ikääntyneiden välillä näkyy työssäsi. Toivoisin myös asiakastapausesimerkkejä yleisellä tasolla ilman asiakkaan tunnistetietoja ja yksityiskohtia niin, että yksittäisiä asiakastapauksia ei ole tunnistettavissa.

Lisäksi pyydän sinua kirjoittamaan, missä ja, kuinka kauan olet työskennellyt sosiaalityöntekijänä etenkin ikääntyneen asiakaskunnan kanssa. Käytän tätä tutkielmassani taustatietona niin, että tutkielmasta ei ole mahdollista tunnistaa yksittäisiä vastaajia.

Oletko tehnyt työssäsi havaintoja eriarvoisuudesta ikääntyneiden välillä? Millaisia?

Koetko, että jokin palvelujärjestelmässä oleva käytäntö tai siinä tapahtunut/tapahtuva muutos vaikuttaa ikääntyneiden väliseen eriarvoisuuteen? Millä tavalla?

Koetko, että voit sosiaalityöntekijänä vaikuttaa siihen, että eriarvoisuus ikääntyneiden välillä vähenee? Millä tavalla?

Pyydän lähettämään kirjoitukset sähköpostilla osoitteeseen henni.huikuri@tuni.fi. Voit halutessasi lähettää kirjoitukset myös nimettömänä postitse. Laita kuoreen merkintä, että kyse on vastauksesta pro gradu -työn kirjoituspyyntöön. Lähetä kirjoitukset osoitteeseen X. Käsitelen kirjoituksia luottamuksellisesti. Kirjoittajat ja kuvausten kohteena olevat asiakkaat eivät ole tunnistettavissa pro gradu -työn tutkimusraportistani. Kiitos tutkimukseen osallistumisesta!